

6 zrównoważony rozwój zastosowania

międzysektorowa współpraca
na rzecz zieleni w mieście

międzysektorowa
współpraca
na rzecz zieleni
w mieście

zrównoważony rozwój
zastosowania

Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w mieście
Seria wydawnicza: Zrównoważony Rozwój – Zastosowania

Redakcja naukowa

Tomasz Bergier, AGH Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie
Jakub Kronenberg, Uniwersytet Łódzki

Recenzja

Dr hab. Piotr Matczak, prof. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Dr hab. inż. arch. Agata Zachariasz, prof. Politechniki Krakowskiej

Korekta

Katarzyna Badowska

Fotografia na okładce

Paweł Młodkowski

Projekt okładki

Anna Wojtunik

Skład i opracowanie graficzne

Marcelina Michalczyk

© Copyright by Fundacja Sendzimira
Kraków 2018

Monografia: Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w mieście

ISBN 978-83-62168-08-8 (wersja drukowana)

ISBN 978-83-62168-07-1 (wersja online)

Seria wydawnicza: Zrównoważony Rozwój – Zastosowania

ISSN 2081-5727 (wersja drukowana)

ISSN 2084-0594 (wersja online)

Wydawca

Fundacja Sendzimira
www.sendzimir.org.pl

Wydrukowano na papierze z recyklingu

Publikacja wydana w ramach projektu „Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w polskich miastach”, dofinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko oraz ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Za treść materiału odpowiada wyłącznie Fundacja Sendzimira.

Fundusze Europejskie

Infrastruktura i Środowisko

Unia Europejska

Fundusz Spójności

Dofinansowano ze środków
Narodowego Funduszu
Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej

**ŁĄCZY NAS
ZIELEŃ**

Słowo wstępne

Urbanizacja jest uznawana za jeden z najważniejszych trendów makroekonomicznych XXI wieku. Obecnie już ponad połowa ludności świata żyje w miastach. Zapewnienie zrównoważonego rozwoju miast i sprawienie, by oferowały one przyjazną do życia przestrzeń, jest bardzo trudnym i złożonym procesem. Niewątpliwie z pomocą przychodzi Fundacja Sendzimira, publikując kolejny, szósty już poradnik z serii wydawniczej *Zrównoważony Rozwój – Zastosowania*. Tym razem poświęcony on jest międzysektorowej współpracy na rzecz zieleni w mieście. Tylko bowiem wspólne, zintegrowane działania różnych interesariuszy pozwalają pozytywnie oddziaływać na poprawę jakości życia w naszych miastach, zapewniając im zrównoważony rozwój. Dającą się zauważyć w Krakowie „zielona rewolucja” możliwa jest dzięki otwartości na współpracę w szczególności z mieszkańcami, ale również licznymi organizacjami czy instytucjami. Należy podkreślić znaczenie wymiany doświadczeń pomiędzy miastami, współpracy z uczelniami i organizacjami pozarządowymi oraz umiejętności zaangażowania w tę współpracę sektora biznesu. Niewątpliwie potwierdzą to liczne przykłady z Krakowa opisane w niniejszym poradniku. Jest to pierwsza tego typu publikacja, bardzo potrzebna i użyteczna dla budowy miasta „szczęśliwego”. Mam nadzieję, że stanowiąc inspirację, przyczyni się do rozwinięcia stałej współpracy wszystkich podmiotów, których zaangażowanie ma istotny wpływ na tkankę miejską. Dzięki temu za parę lat na łamach podobnej publikacji będziemy dzielić się kolejnymi dobrymi praktykami przyczyniającymi się do jeszcze bardziej profesjonalnego zarządzania zielenią w polskich miastach, w których życie będzie odpowiadało na potrzeby mieszkańców i wyzwania współczesnego świata.

Piotr Kempf
Dyrektor
Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Spis treści

ROZDZIAŁ 1. Dlaczego warto współpracować?	7
Studium przypadku 1.1. Projekt Fundacji Sendzimira „Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w polskich miastach”	16
Studium przypadku 1.2. „Kraków w zieleni” jako przykład współpracy między miastami	20
CZĘŚĆ I. Współpraca w obrębie sektora publicznego w mieście	23
ROZDZIAŁ 2. Kompetencje władzy publicznej w zarządzaniu zielenią	25
Studium przypadku 2.1. Kierunki rozwoju i zarządzania terenami zieleni w Krakowie na lata 2017–2030	34
Studium przypadku 2.2. Miejski Architekt Zieleni w Lublinie	38
ROZDZIAŁ 3. Zamówienia publiczne na rzecz zieleni w mieście	41
Studium przypadku 3.1. Współpraca z wykonawcami zamówień publicznych w poznańskich pasach drogowych	50
Studium przypadku 3.2. Kryteria środowiskowe w przetargach ZZM w Krakowie	53
CZĘŚĆ II. Współpraca ze społeczeństwem	55
ROZDZIAŁ 4. Włączanie mieszkańców w działania na rzecz zieleni	57
Studium przypadku 4.1. „Skrzyknęli się na fejsie, żeby zrobić coś dobrego” – o nieformalnych inicjatywach mieszkańców na przykładzie ADaSie	68
Studium przypadku 4.2. Park Krakowian	70
ROZDZIAŁ 5. Współpraca władz samorządowych z organizacjami pozarządowymi w zakresie kształtowania zieleni miejskiej	73
Studium przypadku 5.1. Warszawa chwyta wodę – realizacja zadań zarządu zieleni we współpracy z sektorem pozarządowym	81
Studium przypadku 5.2. Współpraca w zakresie tworzenia standardów dotyczących miejskich drzew i szkolenia dla urzędników w ramach projektu LIFE	84
ROZDZIAŁ 6. Komunikacja z mieszkańcami – dostęp do informacji	87
Studium przypadku 6.1. Społeczny monitoring drzew w Łodzi na Starym Polesiu	95
Studium przypadku 6.2. ZielonyŻoliborz – narzędzie komunikacji społecznej	98
Studium przypadku 6.3. Park Grabiszynski we Wrocławiu – sytuacje konfliktowe i zaangażowanie społeczne	101

ROZDZIAŁ 7. Narzędzia internetowe jako sposób na dialog z mieszkańcami i współzarządzanie zielenią w mieście	105
Studium przypadku 7.1. Platforma Collectively i perspektywy jej włączenia w zarządzanie zielenią Krakowa	114
Studium przypadku 7.2. „Milion drzew dla Warszawy”	116
ROZDZIAŁ 8. Zielone budżety partycypacyjne	119
Studium przypadku 8.1. Zielony Budżet w Lublinie	128
Studium przypadku 8.2. Działania ZZM w Krakowie wspierające zgłaszanie „zielonych” projektów do Budżetu Obywatelskiego	131
CZĘŚĆ III. Współpraca z biznesem	133
ROZDZIAŁ 9. Współpraca samorządów miast z gestorami sieci – czy można sadzić drzewa na sieciach?	135
Studium przypadku 9.1. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi a sadzenie drzew na sieciach	142
Studium przypadku 9.2. Sadyba w Warszawie – niepotrzebne uszkodzenia drzew	144
ROZDZIAŁ 10. Współpraca z sektorem prywatnym na terenach nienależących do miasta	147
Studium przypadku 10.1. Nowe Żerniki we Wrocławiu – dobra praktyka budowy zrównoważonej dzielnicy	158
Studium przypadku 10.2. Pakiety sponsorskie i inne formy współpracy ZZM w Krakowie z biznesem	160
Studium przypadku 10.3. Plan zarządzania bioróżnorodnością na obszarach planowanych inwestycji biurowych firmy Skanska	162

ROZDZIAŁ 1

Dlaczego warto współpracować?

Tomasz Bergier

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

Jakub Kronenberg

Uniwersytet Łódzki

Katarzyna Biejat

Fundacja Sendzimira

Brak współpracy między podmiotami zaangażowanymi w zarządzanie zielenią jest jedną z podstawowych barier dla zazieleniania miast, przekłada się też na konflikty w tym obszarze. Współpracę można jednak z powodzeniem realizować również w polskich warunkach, a jej inspirujące przykłady oraz korzyści płynące ze współdziałania przedstawiamy na łamach poradnika, którego genezę i charakter prezentujemy w niniejszym rozdziale.

Słowa kluczowe: zarządzanie terenami zieleni w mieście; środowisko przyrodnicze w mieście; współzarządzanie; współpraca międzysektorowa; współpraca między miastami

Wprowadzenie

Główny bohater filmu Davida Lyncha *Prosta historia*, Alvin Straight, opowiada: „Gdy moje dzieci były małe, mieliśmy pewną zabawę. Dawałem każdemu patyk. Jeden dla każdego. I mówiłem: »Złamcie je«. One to robiły, to było łatwe. Wtedy mówiłem: »Złóżcie patyki razem i spróbujcie złamać«. Nie potrafiły. Wtedy mówiłem: »To jest właśnie rodzina«. Choć definiował rodzinę, równie właściwe byłoby użycie powyższej metafory do przedstawienia korzyści płynących ze współpracy różnych osób, podmiotów i instytucji w określonej sprawie. Tak właśnie podchodzimy do tematu międzysektorowej współpracy na rzecz zarządzania zielenią w mieście (rysunek 1).

Współpraca pozwala na uzyskiwanie lepszych rezultatów oraz efektywniejszą realizację wyznaczonych celów. Wspólnie szybciej uczymy się, unikamy błędów, osiągamy efekt synergii i zwiększamy skuteczność naszych działań. Mówiąc o zarządzaniu środowiskiem przyrodniczym w mieście, nie sposób lekceważyć potencjalnie wysokiego kosztu

zaniechania współpracy. Nie tylko koszt realizacji poszczególnych zadań może być większy, zwłaszcza w długim okresie (ważny interes publiczny), ale może się okazać, że grupy, których postulaty nie zostaną wysłuchane, sięgną po władzę i zastąpią tych, którzy dziś próbują podejmować decyzje samodzielnie (co z kolei może być istotne również z osobistego punktu widzenia obecnych decydentów).

Fundacja Sendzimira już od dziesięciu lat angażuje się w sprawy dotyczące zarządzania zielenią w polskich miastach. Zebrane w tym czasie doświadczenia i obserwacje zaowocowały inicjatywą, w ramach której przygotowaliśmy niniejszy poradnik. Ta inicjatywa, czyli projekt „Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w polskich miastach”, szczegółowo opisany na końcu rozdziału jako studium przypadku 1.1, miała odpowiedzieć na zidentyfikowane przez nas problemy.

Kwestię braku współpracy interesariuszy związanych z zarządzaniem środowiskiem przyrodniczym w polskich miastach podejmowaliśmy już na łamach naszych poradników, widząc w jej rozwiązaniu podstawową szansę na poprawę sytuacji (por. zwłaszcza:

foto. Jakub Kronenberg

Rysunek 1. Ochrona przyrody w mieście to troska wielu środowisk, okazja do tworzenia międzysektorowych partnerstw oraz budowania społeczeństwa obywatelskiego

Kronenberg, 2012; Pawłowska, 2012; Jakubowski, 2013; Krauze i Wagner, 2014). Jak wynika z badania przeprowadzonego przez Fundację Sendzimira (Kronenberg, 2012), brak współdziałania między ekspertami z różnych dziedzin, a nawet poszczególnymi jednostkami administracyjnymi, jest jedną z istotnych barier dla zachowania drzew w polskich miastach.

Biorąc udział w licznych projektach badawczych, a także stale współpracując z podmiotami zarządzającymi środowiskiem przyrodniczym w polskich miastach, dowiadaliśmy się więcej na temat problemów związanych z wykorzystywaniem różnych systemów danych, często niespójnych i bardzo niedoskonałych (Feltynowski i in., 2018).

Szczegółowo przyjrzeliliśmy się także temu, w jakim stopniu w wybranych polskich miastach wykorzystywany jest potencjał współpracy między różnymi grupami interesariuszy zaangażowanymi w sprawy zarządzania zielenią, reprezentującymi różne sektory, a nawet różne instytucje w ramach danych sektorów (Kronenberg i in., 2016). To, czego się dowiedzieliśmy w naukowy sposób, potwierdziło nasze obawy – poszczególni interesariusze wykorzystują potencjał sieci współpracy w niewielkim stopniu. Innymi słowy, jest on po prostu marnowany! Wraz z nim wszystkie korzyści płynące ze współdziałania. Nasze badania pozwoliły stwierdzić zwłaszcza ograniczoną wolę administracji publicznej do współpracy z przedstawicielami innych sektorów. W niedostatkach międzysektorowej współpracy upatrujemy przyczyn zbyt powolnego upowszechniania się w polskich miastach koncepcji od lat z powodzeniem stosowanych i promowanych do rozwiązywania problemów miast w krajach wyżej rozwiniętych, takich jak usługi ekosystemów, zielona infrastruktura czy rozwiązania oparte na naturze (Kronenberg i in., 2017) (rysunek 2).

Wynikami tych analiz dzieliliśmy się z interesariuszami w czasie licznych warsztatów, konsultacji społecznych, konferencji, a także na łamach publikacji naukowych. Ostatecznie postanowiliśmy przyczynić się do poprawy opisanej sytuacji poprzez realizację projektu promującego ideę międzysektorowej współpracy na rzecz zieleni, a także poprzez przygotowanie inspirujących, jak sądzimy, tekstów, zebranych na łamach niniejszego poradnika.

Inspiracje

Choć geneza poradnika związana jest z wyzwaniem, to jednak w serii wydawniczej „Zrównoważony Rozwój – Zastosowania” konsekwentnie koncentrujemy się na rozwiązaniach. Chcemy, aby nasze poradniki mogły stanowić źródło inspiracji i – wbrew obiegowej opinii – pokazywały, że środowiskiem przyrodniczym w miastach „da się” zarządzać efektywniej i skuteczniej. Idea ta przyświeca zresztą wielu interesariuszom, w szczególności zaangażowanym działaczom ruchów obywatelskich. Doskonałym przykładem dosłownego zastosowania tego podejścia są działania grupy ADaSie, opisane w studium przypadku 4.1.

Dlatego – choć o przykładach braku współpracy, ignorowania uwag społeczników przez administrację publiczną, lekceważenia zaleceń administracji przez biznes, zawłaszczania zadań publicznych przez wykonawców bliskich samorządowcom i innych tego typu problemach moglibyśmy zapewne napisać więcej i łatwiej – pozostaliśmy wierni naszej oryginalnej wizji promowania rozwiązań. Nie podaliśmy się sugestiom autorów, którzy deklarowali gotowość przygotowania obszernych tekstów, dotyczących problemów i barier w budowaniu partnerstw albo przypadków nieudanej współpracy. Było to o tyle łatwiejsze, że coraz więcej jest pozytywnych zmian i dobrych praktyk, które stanowią wartościowy materiał do opisanego w poradniku.

Nasze omówienie rozwiązań rozpoczynamy od przykładów zaangażowania przez samorządowców różnych grup interesariuszy i włączania ich w procesy podejmowania decyzji dotyczących zarządzania terenami zieleni oraz skutecznego łączenia współpracy z wykorzystywaniem dostępnych narzędzi prawnych (rozdział 2). Istotnie, od czasu powołania pierwszego w Polsce Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu w 2000 r., wiele się zmieniło w kwestii zarządzania terenami zieleni, a odpowiedzialne za te kwestie instytucje posiadają coraz szersze i bardziej uporządkowane kompetencje oraz coraz silniejszą pozycję w strukturach samorządowych (studia przypadku 2.1 i 2.2). Pojawiają się też przykłady wykorzystania zielonych zamówień publicznych dla wprowadzania innowacyjnych rozwiązań wspierających utrzymanie terenów zieleni,

Rysunek 2. W Krakowie na niespotykaną dotąd skalę inwestuje się w zieleni miejską, rewitalizuje się istniejące parki, tworzy nowe w różnorodnej formie i stylu. Tego typu działania potwierdzają fakt, że w polskich miastach rośnie zrozumienie dla usług ekosystemów, zarządzanie zielenią miejską jest traktowane coraz poważniej i bardziej profesjonalnie, tworzą się międzysektorowe partnerstwa działające aktywnie i skutecznie na rzecz zieleni

a nawet zakładanie nowych (rozdział 3). Okazuje się, że na poziomie zamówień publicznych można wyeliminować uciążliwe dla użytkowników i przede wszystkim dla przyrody rozwiązania, takie jak powszechnie używane w terenach zieleni dmuchawy, jednocześnie wspierając rozwiązania korzystne, takie jak najwyższej jakości materiał do nasadzeń czy wysokie standardy utrzymania posadzonych drzew (studia przypadku 3.1 i 3.2).

Istnieją przykłady społecznie wykonanych ekspertyz przyrodniczych w parku Skaryszewskim i parku Pole Mokotowskie w Warszawie, dzięki którym przedstawiciele samorządów – po pierwszej konsternacji – dostrzegli potencjał związany ze współpracą i zaczęli ją formalizować na potrzeby podejmowania lepszych decyzji. Inny inspirujący przykład z Warszawy dotyczy zakładania naturalnych ogrodów do zabawy, które na zlecenie Zarządu Zieleni m.st. Warszawy tworzyła organizacja pozarządowa w formie szeroko zakrojonej współpracy, w którą włączeni byli sami najmłodsi uczestnicy

(rysunek 3). Takich przypadków współdziałania jest oczywiście coraz więcej, dotyczą zarówno włączania w proces podejmowania decyzji dotyczących zieleni indywidualnych mieszkańców i grup nieformalnych (rozdział 4), jak i organizacji pozarządowych (rozdział 5). Mieszkańcy mogą wspomagać działania samorządów nie tylko angażując się w oddolne zazielenie, ale także biorąc udział w akcjach inicjowanych przez samorządy, które są skierowane na wykorzystanie ich energii. Możemy też mówić o współpracy między różnymi grupami mieszkańców, reprezentującymi odmienne interesy (studia przypadku 4.1 i 4.2). Organizacje pozarządowe mogą natomiast wspomagać samorządy w realizacji zadań publicznych oraz pomagać w pozyskiwaniu środków finansowych, są też naturalnymi pośrednikami między samorządem a społeczeństwem i biznesem (studia przypadku 5.1 i 5.2).

Aby wykorzystać i ukierunkować energię mieszkańców, potrzeba odpowiedniej komunikacji oraz tworzenia możliwości współpracy i wspólnego

fot. Tomasz Kaczor

Rysunek 3. W projektowanie terenów zieleni i zarządzanie nimi powinny być włączane różne grupy użytkowników, w tym – tak jak w przypadku naturalnych ogrodów do zabawy zakładanych w Warszawie przez Zarząd Zieleni m.st. Warszawy – najmłodszy

działania. Komunikacja może być wspomagana stosownymi standardami (rozdział 6), a dziś w szczególności narzędziami internetowymi (rozdział 7). Istnieje duży potencjał połączenia sił samorządów i strony społecznej dla usprawnienia komunikacji, która jest szczególnie ważnym tematem dla Fundacji Sendzimira – sami przecież prowadzimy różne procesy konsultacyjne i tworzymy narzędzia wspierające komunikację i partycypację z flagowym przykładem platformy softGIS „Licznik na zieleni” (Fundacja Sendzimira, 2014). Oczywiście takich narzędzi i zajmujących się tą tematyką organizacji jest wiele (studia przypadku 6.1 i 6.2), pojawiają się też pierwsze polskie przykłady wspomagania procesów podejmowania decyzji dotyczących zieleni dzięki narzędziom internetowym (studia przypadku 7.1 i 7.2). Bardzo powszechnym i konkretnym sposobem wykorzystania wiedzy i energii mieszkańców są też budżety partycypacyjne (rozdział 8, rysunek 3). Dostrzegając potencjał tego narzędzia, miasta aktywnie promują je wśród mieszkańców, pojawiają się także specjalne budżety

partycypacyjne poświęcone tylko sprawom zieleni (studia przypadku 8.1 i 8.2).

Mówiąc o współpracy międzysektorowej, nie można pomijać biznesu. Choć może się wydawać, że przedsiębiorcy ograniczają się do przestrzegania prawa, a nierzadko nawet starają się je omijać, zwłaszcza w sprawach takich jak ochrona drzew czy zieleni w ogóle, to jednak jest wiele przykładów pokazujących ich twórczą rolę i otwartość na współpracę. I nie chodzi tu tylko o flagowe przedsięwzięcia wielkiego biznesu dbającego o swój wizerunek i bezpośrednio otoczenie własnych biurów, ale też o mrówczą współpracę dotyczącą zieleni na terenach publicznych, przedstawianej często i niesłusznie jako kolidująca z podziemną infrastrukturą (rozdziały 9 i 10). Problem szeroko omawianego, a często wręcz budzącego zbędne kontrowersje, konfliktu między drzewami a podziemną infrastrukturą pokazuje, że potrzebne są systemowe rozwiązania, wymuszające pogodzenie dominującej w miastach szarej infrastruktury z błękitno-zieloną (studia przypadku 9.1 i 9.2).

Rysunek 4. „Zielone” projekty stanowią coraz bardziej znaczący element budżetów partycypacyjnych, wiele miast - jak Łódź - tworzy wręcz oddzielne zielone budżety partycypacyjne

Angażowanie przedsiębiorców do aktywności na rzecz zieleni może przyjąć wiele form, ale kluczowa jest wymiana doświadczeń i wola współpracy (studia przypadku 10.1–10.3).

Być może, na pierwszy rzut oka, współpraca nie zawsze jest evidentna w omawianych przez nas przykładach. Niekiedy może się wydawać, że mówimy o działaniach jednego sektora, podejmowanych z jego inicjatywy i w jego własnym zakresie. Jednak jeśli się im głębiej przyjrzeć, to wszystkie te przykłady pokazują znaczenie współpracy. Największe sukcesy przynoszą bowiem wspólne działania, wspólnie wyznaczone cele i standardy, ponieważ dzięki temu procesowi wszyscy czują, że ich interesy zostały uwzględnione, a żadna ze stron nie wywiera dominującego wpływu na podejmowane decyzje. Oczywiście samorządy nie powinny bać się podejmowania odpowiedzialności i inicjatywy, jak choćby w przypadku wytyczania nowych standardów, wymagających od biznesu czy od samych samorządowców znacznie więcej ponad to, co dotychczas przyjmowano za normę. To, że poprawa sytuacji zieleni w polskich miastach jest potrzebna, stało się

już evidentne. To, że współpraca międzysektorowa jest niezbędna dla poprawy sytuacji zieleni w miastach, również wydaje się oczywiste. Ta oczywistość wynika też m.in. z samego pojęcia błękitno-zielonej infrastruktury, które podkreśla połączenia między jej elementami, spójność systemu, ale też jednoznacznie wskazuje na konieczność współpracy przy jej realizacji.

Od lokalnej współpracy międzysektorowej do współpracy między miastami

Zanim przejdziemy do szczegółowego omówienia zasygnalizowanych powyżej wątków, chcemy zwrócić uwagę na szerszy kontekst współpracy na rzecz zieleni w miastach – współpracę między miastami. Mówiąc o inspiracjach, nie sposób pominąć kluczowego aspektu uczenia się od siebie nawzajem. Celem projektu Fundacji Sendzimira było wspomnienie tego procesu, ale przecież taka wymiana doświadczeń, wspólne rozwiązywanie problemów,

wypracowywanie wspólnych standardów zachodzi też z inicjatywy własnej miast (por. studium przypadku 1.2).

Tak rozumiana współpraca może ułatwić działania wszystkim stronom. Poznanie wspólnych potrzeb, obaw i celów może skrócić wiele ścieżek proceduralnych. Dodatkową korzyścią z rozmów jest minimalizowanie porażek, unikanie powielania tych samych błędów, a w rezultacie znacznie szybsze i prostsze osiąganie wyznaczonego celu. Dlatego ważne jest, aby dzielić się również informacjami o niepowodzeniach, dzięki którym inni z jednej strony mogą ich uniknąć, a z drugiej wesprzeć nas w rozwiązaniu problemu. Tymczasem brak współpracy przyczynia się często do podejmowania zbędnych działań kończących się niepowodzeniem, którego dzięki wymianie doświadczeń miasta mogłyby uniknąć. Brak kooperacji to również wiele nieporozumień, narastających konfliktów, a w rezultacie tworzenie niesprzyjającej do sukcesu atmosfery.

Wymiana doświadczeń oraz współpraca między miastami może mieć różne cele, w zależności od potrzeb danych jednostek lub obszarów tematycznych. Potrzebna jest wymiana doświadczeń dotycząca aspektów formalno-prawnych oraz wprowadzania rozporządzeń (np. jakie kwestie warto porządkować rozporządzeniem prezydenta miasta); dobrego formułowania i przeprowadzania przetargów oraz zapytań ofertowych; wprowadzania standardów w zakresie poszczególnych aspektów zieleni miejskiej itp. Są to bardzo obszerne zagadnienia, z którymi jednostki zarządzające zielenią mają do czynienia na co dzień, a które mimo to stwarzają niejednokrotnie duże trudności. Współpraca na tej płaszczyźnie między miastami pozwoli uniknąć chociażby luk w zapisach prawnych przy tworzonych przetargach oraz poprawi jakość zapytań, co w rezultacie przełoży się na wybór lepszych wykonawców, a co za tym idzie – na otrzymanie usługi o wysokim standardzie. Bardzo wiele korzyści daje wymiana doświadczeń obejmujących wprowadzanie standardów związanych z jakością

i utrzymaniem zieleni w miastach. Rozmowy między jednostkami o zapisach, które się sprawdzają w istniejących już standardach, o wprowadzanych przez miasta innowacyjnych rozwiązaniach, mogą mieć korzystne przełożenie na doskonalenie tych dokumentów oraz tworzenie ich od podstaw w miastach, w których jeszcze nie funkcjonują. Tematem rozmów mogą też być doświadczenia we współpracy ze stroną społeczną czy biznesem, w szczególności z gestorami sieci infrastrukturalnych.

Najważniejszym miejscem dla wymiany doświadczeń między miastami są różnego rodzaju stowarzyszenia i unie (np. Związek Miast Polskich, Unia Metropolii Polskich). W ich ramach niejednokrotnie funkcjonują specjalne komisje zajmujące się tematyką zieleni, czy szerzej: ochrony środowiska, ich przedstawiciele spotykają się na poświęconych wybranym tematom konferencjach i warsztatach, wypracowują wspólne stanowiska. W ramach takich organizacji istnieje też możliwość rozwijania uniwersalnych standardów i konsultowania rozwiązań. Nawet jeśli niektóre z nich wydają się zbyt duże i zróżnicowane, by rozwiązywać konkretne problemy, to jednak mogą pomóc w rozpoznaniu sytuacji i nadaniu sprawom zieleni szczególnie mocnego, strategicznego wydźwięku¹.

Na poziomie bardziej lokalnym funkcjonują stowarzyszenia metropolitalne, które zrzeszają miasta duże z leżącymi blisko nich innymi miastami i gminami. Ich działania koncentrują się głównie na budowie potencjału i rozwoju gospodarczym gmin, poprzez pozyskiwanie funduszy i dotacji krajowych oraz unijnych na zmniejszenie emisyjności, poprawę gospodarki odpadami, transportu, kształcenia itp. Choć dotychczas nie poruszały one tematyki terenów zieleni (poza pośrednimi odniesieniami do zieleni i terenów cennych przyrodniczo pod kątem rozwoju turystyki), to temat ten wydaje się bardzo perspektywiczny. W Unii Europejskiej temat zielonej infrastruktury jest bardzo często przedmiotem dyskusji właśnie w odniesieniu do szczybla metropolitalnego, na styku miasta i terenów podmiejskich,

¹ W kontekście dzielenia się dobrymi przykładami warto zwrócić uwagę na bazę dobrych praktyk, będącą wspólnym przedsięwzięciem Związku Gmin Wiejskich RP, Związku Miast Polskich i Związku Powiatów Polskich. Zawiera ona liczne przykłady dotyczące usług społecznych i technicznych, rozwoju instytucjonalnego, efektywności energetycznej, współpracy pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego, pomiędzy tymi jednostkami a organizacjami pozarządowymi oraz dialogu społecznego <www.dobrepraktyki.pl>. W tej i innych podobnych bazach warto uwzględnić również przykłady dotyczące zieleni i środowiska przyrodniczego.

co oczywiście związane jest z planowaniem przestrzennym i kontrolą procesu rozlewania się miast.

Istnieją wreszcie organizacje o ściśle ukierunkowanym profilu działania. Przykładem może być Stowarzyszenie Gmin Polska Sieć Energie Cités, organizacja pozarządowa współpracująca z samorządami lokalnymi na rzecz kształtowania lokalnej polityki energetycznej. Wśród jej licznych przedsięwzięć można znaleźć projekty bezpośrednio związane z zielenią miejską, jak np. „Ślad wodny jako narzędzie edukacji, integracji oraz podejmowania inicjatyw na rzecz ochrony zasobów wodnych w miastach” (realizowany do 2020 r.) czy „Ogród nad głową – czyli szwajcarskie »zielone dachy« i »żyjące ściany« modelem i inspiracją dla innowacyjnych działań polskich samorządów (gmin) na rzecz oszczędności energii i ochrony klimatu” (zakończony w 2014 r.).

Na politykę i działania miast wpływ mają oczywiście też działania odgórne, rządowe. Dyskusje wokół dokumentów rządowych, np. przyjętej w 2015 r. Krajowej Polityki Miejskiej, stanowią kolejną okazję do wymiany doświadczeń i planowania ambitnych zadań. Z kolei Partnerska Inicjatywa Miast, projekt realizowany przez Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, jest odpowiedzią na potrzebę zwiększenia komplementarności polityk mających wpływ na rozwój obszarów miejskich oraz wzmocnienia współpracy i wymiany wiedzy między miastami różnej wielkości i na różnych szczeblach zarządzania. Obowiązkowym wątkiem do poruszenia w ramach funkcjonujących w efekcie tego projektu sieci tematycznych zajmujących się rewitalizacją, mobilnością miejską i ochroną powietrza powinny być sprawy błękitno-zielonej infrastruktury. Wydaje się, że wprowadzenie tematyki zieleni (i wody) horyzontalnie do działań różnych sieci tematycznych byłoby lepszym rozwiązaniem niż tworzenie nowej sieci (a takie są planowane – w zakresie zrównoważonego użytkowania przestrzeni i rozwiązań opartych na naturze).

W tym kontekście nie sposób nie wspomnieć o wydarzeniach i czasopismach branżowych, na forum których można również znaleźć wiele odniesień do współpracy na rzecz zieleni i inspirujących

przykładów. Widzimy zresztą duży potencjał do utworzenia specjalnego forum wymiany doświadczeń ściśle w zakresie zarządzania terenami zieleni w miastach. Taką funkcję – z sukcesem – spełnił nasz projekt „Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w polskich miastach”.

Zakończenie

Nasz poradnik w praktyce pokazuje potencjał współpracy międzysektorowej. Autorzy reprezentują wszystkie sektory zaangażowane w sprawy zieleni w miastach: publiczny, prywatny i obywatelski; w tym lokalne władze samorządowe, powołane przez te władze komórki w praktyce odpowiedzialne za zarządzanie zielenią, organizacje pozarządowe, instytucje naukowe i biznes. Przez współpracę międzysektorową rozumiemy działania prowadzone wspólnie przynajmniej przez dwie grupy interesariuszy. W poradniku zebraliśmy międzysektorową wiedzę i doświadczenia, w tym dotyczące trudności, co zwiększa potencjał praktycznego wykorzystania podanych informacji i opisanych przykładów.

Poradnik podzieliliśmy na trzy części, odnoszące się do współpracy w obrębie sektora publicznego, a także partnerstwa sektora publicznego i społeczeństwa oraz biznesu. Podział ten ma na celu ułatwienie korzystania z poradnika – umożliwi zapoznanie się z wybranymi treściami bez konieczności czytania całości. Oczywiście podział ten ma tylko ogólny charakter, ponieważ każdy z wymienionych obszarów może obejmować współpracę z innymi sektorami.

Wszystkie rozdziały opisane są słowami kluczowymi, które – poza ich typową rolą sygnalizowania najważniejszych wątków w tekście – wskazują, z kim w danym kontekście samorząd może współpracować.

Struktura niniejszego poradnika nawiązuje do tej, która sprawdziła się w naszym podręczniku zrównoważonego rozwoju (Kronenberg i Bergier, 2010). Każdy rozdział ilustrowany jest rozbudowanymi przykładami, studiami przypadku. Dodatkowo w rozdziałach uwzględniliśmy ramki opisujące pomniejsze przykłady i konkretne narzędzia.

Literatura

- Feltynowski, M., Kronenberg, J., Bergier, T., Kabisch, N., Łaskiewicz, E. i Strohbach, M. 2018. Challenges of urban green space management in the face of using inadequate data. *Urban Forestry & Urban Greening* 31: 56–66.
- Fundacja Sendzimira 2014. *Świeże spojrzenie na zieleń geoankiety – nowe źródło informacji o mieście. Raport z projektu „Licz Na Zieleń”*. Fundacja Sendzimira, Warszawa.
- Jakubowski, K. 2013. Niekonwencjonalne formy współpracy międzysektorowej w kształtowaniu zieleni miejskiej na przykładzie Londynu. W: Bergier, T., Kronenberg, J. i Lisicki, P. (red.), *Przyroda w mieście – rozwiązania*, Fundacja Sendzimira, Kraków: 86–97.
- Krauze, K. i Wagner, I. 2014. Woda w przestrzeni miejskiej a zintegrowane zarządzanie miastem. W: Bergier, T., Kronenberg, J. i Wagner, I. (red.), *Woda w mieście*. Fundacja Sendzimira, Kraków: 95–112.
- Kronenberg, J. 2012. Bariery dla utrzymania drzew w miastach i sposoby pokonywania tych barier. W: Bergier, T. i Kronenberg, J. (red.), *Przyroda w mieście. Usługi ekosystemów – niewykorzystany potencjał miast*. Fundacja Sendzimira, Kraków: 31–49.
- Kronenberg, J., Bergier, T. i Maliszewska, K. 2017. The challenge of innovation diffusion: Nature-based solutions in Poland. W: Kabisch, N., Korn, H., Stadler, J. i Bonn, A. (red.), *Nature-Based Solutions to Climate Change Adaptation in Urban Areas*. Springer, Berlin: 291–305.
- Kronenberg, J., Pietrzyk-Kaszyńska, A., Zbieg, A. i Żak, B. 2016. Wasting collaboration potential: a study in urban green space governance in a post-transition country. *Environmental Science & Policy* 62: 69–78.
- Pawłowska, K. 2012. Partycypacja społeczna w podejmowaniu decyzji dotyczących przyrody w mieście. W: Bergier, T. i Kronenberg, J. (red.), *Przyroda w mieście. Usługi ekosystemów – niewykorzystany potencjał miast*. Fundacja Sendzimira, Kraków: 49–70.
- Kronenberg, J. i Bergier, T. (red.). 2010. *Wyzwania Zrównoważonego Rozwoju w Polsce*. Fundacja Sendzimira, Kraków.

STUDIUM PRZYPADKU 1.1

Projekt Fundacji Sendzimira „Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w polskich miastach”

*Katarzyna Biejał
Fundacja Sendzimira*

W latach 2017–2019 Fundacja Sendzimira realizowała projekt „Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w polskich miastach”², w ramach którego przygotowaliśmy niniejszy poradnik. Jego głównym celem było zainicjowanie i rozwój dialogu oraz wymiany doświadczeń na temat zarządzania zielenią, prowadzących do trwałej i partnerskiej międzysektorowej współpracy na rzecz rozwoju zieleni w miastach. Projekt realizowany był z pięcioma miastami partnerskimi: Krakowem, Wrocławiem, Łodzią, Jaworzniem i Warszawą. Dla efektywniejszej realizacji założonych celów do czynnego udziału w projekcie zapraszane były również inne miasta i samorządy.

Ze względu na skomplikowaną strukturę zarządzania miastami oraz złożone uwarunkowania własnościowe, działania projektu kierowane były przede wszystkim do różnych jednostek miejskich, które w ramach swoich kompetencji zarządzają zielenią, w szczególności do zarządów zieleni miejskiej, wydziałów ochrony środowiska, zarządów gospodarowania nieruchomościami, zarządów inwestycji miejskich itp. Projekt kierowany był również do innych grup odbiorców: mieszkańców, aktywistów, przedstawicieli organizacji pozarządowych, których opinia oraz odbiór działań realizowanych przez jednostki miejskie są bardzo ważne. Trzecią grupą docelową byli przedstawiciele biznesu, architekci, gestorzy sieci, którzy również mają wpływ na kształ-

owanie przestrzeni miejskiej, w tym zieleni. Realizacja projektu została podzielona na cztery główne bloki tematyczne, aby adekwatnie odpowiedzieć na potrzeby tych różnych grup. Pierwszy koncentruje się na rozwiązaniach z zakresu ochrony zieleni w procesie inwestycyjnym, drugi dotyczy standardów ochrony drzew i zieleni miejskiej w procesach zamówień publicznych, trzeci – włączania biznesu w czynną ochronę zieleni miejskiej oraz alternatywnych form jej finansowania, czwarty – rozwiązań w zakresie dostępu do informacji publicznej nt. zieleni i dialogu z interesariuszami.

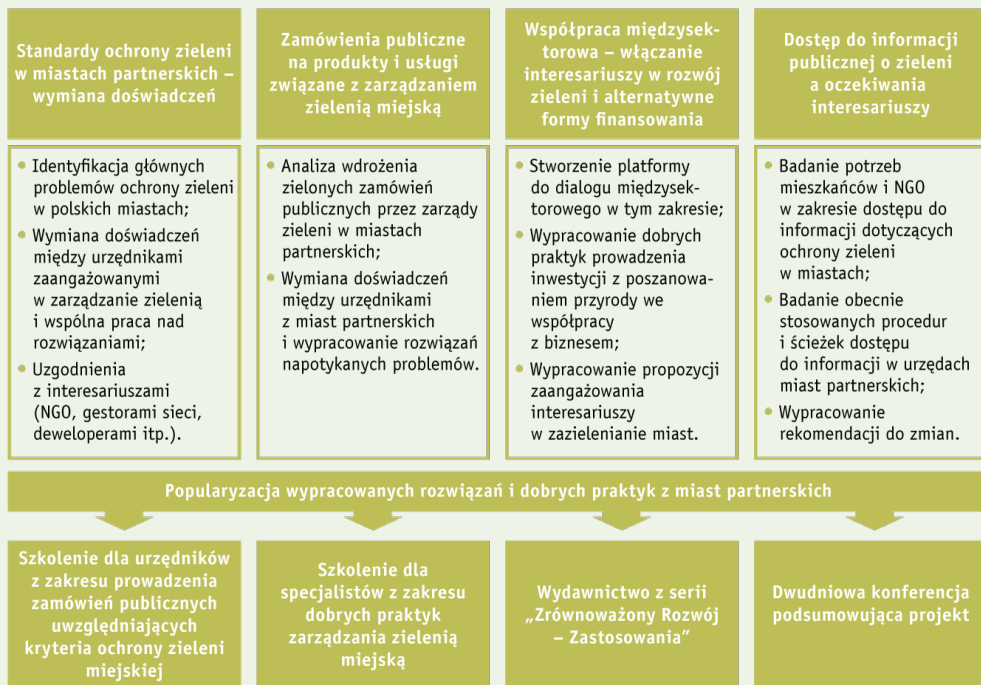
Każdy blok tematyczny rozpoczęła szczegółowa analiza głównych wyzwań i dobrych praktyk miast partnerskich w danym obszarze tematycznym, przeprowadzona z wykorzystaniem pogłębionych wywiadów. Na stronie projektu opublikowane są raporty z tych analiz oraz wynikające z nich rekomendacje (ramka 1).

Drugim istotnym elementem projektu były specjalistyczne warsztaty, w trakcie których przedstawiciele miast partnerskich mieli możliwość szczegółowego przedyskutowania wybranych zagadnień związanych z zarządzaniem zielenią. Tematy spotkań i warsztatów, które zostały wybrane z udziałem partnerów, dotyczyły: form angażowania mieszkańców w zarządzanie zielenią, dostępnych źródeł danych przestrzennych, standardów pielęgnacji i dostępności zieleni w mia-

² Projekt „Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w polskich miastach” został dofinansowany z Funduszu Spójności, Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2014–2020, w ramach konkursu „Prowadzenie działań informacyjno-edukacyjnych w zakresie ochrony środowiska i efektywnego wykorzystania jego zasobów”, podtyp „Budowanie potencjału i integracja”.

Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w polskich miastach

BLOKI TEMATYCZNE

Rysunek 5. Schemat bloków tematycznych projektu „Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w polskich miastach” (oprac. Katarzyna Biejat, Karolina Maliszewska)

stach, innowacyjnych rozwiązań błękitno-zielonej infrastruktury, możliwości wykorzystania zamówień publicznych do ochrony zieleni w mieście.

Wypracowane rozwiązania i dobre praktyki na kolejnym etapie poddane zostały dyskusji z przedstawicielami innych sektorów w trakcie warsztatów międzysektorowych, które odbyły się w Łodzi, Krakowie i Wrocławiu. W trakcie tych spotkań firmy realizujące inwestycje, projektanci i gestorzy sieci mogli lepiej zrozumieć wymagania ze strony miast, jak również przedyskutować ewentualne trudności we współpracy. Poszczególne warsztaty były poświęcone konkretnym wyzwaniom, z którymi zmagają się zaangażowane w projekt miasta, na przykład: standardom udostępniania terenów zieleni pod krótko- i długoterminowe dzierżawy, sadzeniu drzew na sieciach czy ochronie drzew w trakcie realizowania inwestycji budowlanych.

Warsztaty i szkolenia realizowane w ramach projektu wyróżniał interaktywny charakter.

Rysunek 6. Jeden z raportów stworzonych w ramach projektu „Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w polskich miastach”

Rysunek 7. Warsztaty dotyczące wymogów prawnych zarządzania zielenią miejską oraz możliwości wykorzystania rozwiązań błękitno-zielonej infrastruktury

Uczestnikom udostępniono przestrzeń na rozmowę, wymianę doświadczeń, jak też bezpośrednie poznanie się, co odbierane było przez nich jako szczególnie wartościowe. Struktura warsztatów została zaplanowana w sposób umożliwiający prace grupowe przedstawicieli różnych miast i jednostek, z odpowiednim czasem na swobodniejszą wymianę zdań i dyskusję na forum o szczegółach i niuansach różnych zagadnień (cyt. uczestnika warsztatów: „Warsztaty umożliwiły wymianę wiedzy pomiędzy miastami, co usprawniło dalszą współpracę, ułatwiło komunikację i otworzyło możliwości współpracy”). Drugim istotnym aspektem było przeprowadzenie spotkań w różnych miastach. Dało to miastom-partnerom możliwość wchodzenia w rolę gospodarza, a także bezpośredniego pokazania zarówno dobrych praktyk, jak i rozwiązań, które się nie sprawdziły.

Zapewniło też wyrównane możliwości udziału przedstawicieli z różnych miast i regionów w poszczególnych warsztatach. Jak ujął to jeden z uczestników, „spotykając się i rozmawiając, odkrywamy, że część z nas niektóre problemy już rozwiązała, a części my możemy pomóc naszym doświadczeniem”.

Efekty warsztatów wykorzystywane były przez miasta partnerskie przede wszystkim do rozwiązywania konkretnych problemów, były również prezentowane w formie raportów i rekomendacji na stronie projektu (ramka 1) oraz stanowiły podstawę specjalistycznych, ogólnodostępnych szkoleń organizowanych w ramach projektu. Szkolenia te, realizowane w różnych formach (jednodniowe, e-learningowe, połączone e-learningowe ze stacjonarnym), skierowane były do specjalistów zarządzających zielenią z całej Polski.

Ramka 1. Wybrane raporty z analiz tematycznych i warsztatów

„Analiza doświadczeń miast partnerskich we wdrażaniu kryteriów środowiskowych do zamówień publicznych” – podsumowanie rozmów z urzędnikami zajmującymi się zamówieniami publicznymi w zarządach zieleni miejskiej, zarządzie inwestycji miejskich oraz dziale zieleni w Jaworznie, Łodzi, Krakowie, Warszawie oraz Wrocławiu; odpowiada na pytanie, na ile te miasta wykorzystują zamówienia publiczne w celu poprawy jakości zieleni miejskiej i jej rozwoju.

„Analiza prawna przepisów i ustaw w kontekście ochrony drzew w mieście” – analiza obowiązującego prawa, po nowelizacji ustawy o ochronie przyrody z maja 2017 r., opisuje zakres ochrony zieleni miejskiej, możliwości i obowiązki zarządców terenu i inwestorów w tym kontekście; przybliża akty prawne i ustawy mające znaczenie w zarządzaniu zielenią miejską; porusza zagadnienia związane z wydawaniem decyzji o usuwaniu drzew, umocowane w obowiązującym prawie.

„Zarządzanie oraz ochrona zieleni w polskich miastach” – podsumowanie badania przeprowadzonego w formie wywiadów swobodnych z urzędnikami zajmującymi się zarządzaniem zielenią miejską w miastach partnerskich; odzwierciedla obecną strukturę zarządzania zielenią w tych miastach, stosowane tam procedury oraz rozwiązania dotyczące ochrony zieleni miejskiej; identyfikuje i opisuje najważniejsze w odczuciu urzędników bariery, utrudniające stosowanie innowacyjnych rozwiązań w tym zakresie.

„Jak wykorzystać zamówienia publiczne do ochrony zieleni w mieście?” – raport zawiera bazę dobrych praktyk w ramach przygotowywania przetargu i oceny ofert, wspólnie opracowaną przez uczestników warsztatów, a także analizę przepisów regulujących te kwestie.

„Jak skutecznie wprowadzać innowacyjne rozwiązania błękitno-zielonej infrastruktury do miast?” – raport zawiera opis wyzwań i możliwości związanych z wprowadzaniem błękitno-zielonej infrastruktury do miast oraz wykaz przepisów prawnych w tym zakresie.

„Standardy związane z pielęgnacją i dostępnością zieleni w mieście” – raport zawiera analizę wyzwań związanych z pielęgnacją zieleni miejskiej oraz możliwości wykorzystania standardów dostępności terenów zieleni w zarządzaniu miastem.

„Jak angażować mieszkańców i z jakich danych korzystać w zarządzaniu zielenią” – raport jest efektem wymiany doświadczeń i dobrych praktyk w dwóch istotnych dla zarządzania zielenią miejską obszarach tematycznych: partycypacji mieszkańców oraz pozyskiwania i wykorzystania danych przestrzennych.

Wszystkie powyższe raporty dostępne są na stronie projektu <www.uslugiekosystemow.pl>.

STUDIUM PRZYPADKU 1.2

„Kraków w zieleni” jako przykład współpracy między miastami

Aleksandra Mikolaszek

Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Zarząd Zieleni Miejskiej (ZZM) jako odrębna jednostka miejska zajmująca się terenami zieleni został powołany w Krakowie w lipcu 2015 r. Pod jego opieką znalazły się parki, skwery, zieleńce, zieleń w pasach drogowych i bulwary. Utworzenie nowej struktury wymagało przede wszystkim poszukiwania nowych rozwiązań i pomysłów, których adaptacja do krakowskich warunków pozwoliłaby na stworzenie optymalnych narzędzi zarządzania

terenami zieleni. Utrzymanie, pielęgnacja zieleni oraz realizacja powierzonych inwestycji wzbogacone zostały o jeszcze jeden ważny aspekt. Inspiracją były działania prowadzone w Łodzi i stworzony tam program „Zielona Łódź”, którego celem jest organizowanie w parkach różnego rodzaju wydarzeń i imprez mających zachęcić mieszkańców do spędzania wolnego czasu wśród zieleni. Niniejszy przykład pokazuje więc znaczenie wymiany doświadczeń

fot. Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Rysunek 8. Wyprawy Parkobusem to okazja do odkrywania nieznanych dotąd terenów zieleni

między miastami, wzajemnych inspiracji i uczenia się od siebie.

„Zielona Łódź” była impulsem do powołania w krakowskim ZZM zespołu, który zajmowałby się właśnie animacją wydarzeń dla mieszkańców na terenach zieleni. Tak powstał program „Kraków w zieleni”. Parki i lasy nieodłącznie wiążą się z odpoczynkiem i rekreacją, dlatego tak ważne jest, zwłaszcza w dużych miastach, gdzie nie każdy ma dostęp do zieleni, aby były dla mieszkańców atrakcyjne. W dobie konsumpcjonizmu, komputerów, smartfonów, rzeczywistości rozszerzonej czy stale rozbudowywanych ofert galerii handlowych spędzanie czasu na świeżym powietrzu przestaje być dla wielu interesujące. Miasta jednak w tej kwestii mają wiele do zaoferowania i pokazanie tego mieszkańcom stało się jednym z głównych zadań zespołu realizującego program „Krakowa w zieleni”. Działania zostały zaplanowane jednak dużo szerzej niż tylko animacja i ożywienie parkowych przestrzeni.

Kraków posiadał już bardzo duży potencjał w zakresie świadomego myślenia o zieleni w mieście. Stworzenie zespołu, który stałby się łącznikiem między mieszkańcami a instytucją, wydawało się naturalną tego konsekwencją. „Kraków w zieleni” oparł się więc o trzy ząbujące się pojęcia, takie jak zabawa, edukacja oraz współdziałanie. Stworzenie oferty skierowanych do mieszkańców bezpłatnych wydarzeń to zachęta do spędzania czasu na łonie przyrody. Połączenie tej oferty z edukacją przyrodniczo-ekologiczną daje możliwość zaszczepienia troski i dbałości o dobro wspólne, jakim są miejskie tereny zieleni. Przykładami takich działań są np. organizacja wspólnych akcji sadzenia roślin (z mieszkańcami lub uczniami krakowskich szkół), projekt „Zatrać się w zieleni”, w ramach którego w parkach organizowane są pikniki, bezpłatne zajęcia fitness oraz przejażdżki Parkobusem, umożliwiającym dojazd mieszkańców jednej części miasta do parku, znajdującego się na jego przeciwległym końcu. Warsztaty przyrodnicze poruszające tematykę pszczół, ogrodnictwa miejskiego czy krakowskiej fauny i flory stanowią dopełnienie realizowanych przedsięwzięć pod kątem edukacji.

Inicjatywy podejmowane w ramach „Krakowa w zieleni” wspierają aktywność mieszkańców i przyczyniają się do tworzenia społeczeństwa obywa-

fol. Joanna Szwed – liderka ogrodu

Rysunek 9. Najmłodszy ogród społeczny w Krakowie – Macierzanki

telskiego, angażującego się w zmiany w swoim najbliższym otoczeniu oraz w troskę o nie. Otworzenie się na mieszkańców to przede wszystkim wsłuchanie się w ich potrzeby, poznanie ich. Taką możliwość dają organizowane m.in. przez „Kraków w zieleni” konsultacje społeczne, podczas których krakowianie mogą zdecydować o charakterze i funkcjach mającego powstać czy rewitalizowanego miejsca (np. park Reduta, park linearny Re-kreacja, park Stacja Wisła). Działania urzędu zyskują tym samym znacznie większą aprobatę społeczną, a powstające miejsce – grono zadowolonych, zaangażowanych i emocjonalnie z nim związanych użytkowników. Sposobami współdziałania oraz aktywizacji społecznej są również zapoczątkowane przez „Kraków w zieleni” spotkania „Co w trawie piszczy” (por. studium przypadku 8.2) oraz wprowadzone po raz pierwszy w Polsce pakiety sponsorskie (por. studium przypadku 10.2), których popularność wykroczyła już poza Kraków i wzbudziła zainteresowanie innych miast.

Krakowianie cały czas pokazują, że zieleni jest dla nich ważna, chcą mieć czynny udział w jej

tworzeniu oraz podążają za światowymi trendami. Przykładem jest tutaj rozwijany przez „Kraków w zieleni” projekt ogrodów społecznych. Poszukiwanie rozwiązań i wypracowanie formy możliwej do zastosowania w Krakowie poprzedzone było z jednej strony spotkaniami z zainteresowanymi mieszkańcami, z drugiej – z praktykami tematu. Zespół skorzystał z doświadczenia Zarządu Zieleni m.st. Warszawy, który stworzył program „Bujna Warszawa”, poświęcony idei ogrodów społecznych. „Kraków w zieleni” był organizatorem debaty z udziałem zaproszonych ekspertów (w tym z „Bujnej Warszawy”) oraz mieszkańców. Wnioski

ze spotkania posłużyły do opracowania wytycznych dla projektu Krakowskich Ogrodów Społecznych.

Efektom tak wielotorowo zorganizowanych prac „Krakowa w zieleni” jest stworzenie instytucji otwartej na mieszkańców i wsłuchującej się w ich potrzeby. Działania prowadzone w ramach ZZM przyczyniły się do pozytywnej oceny jednostki wśród mieszkańców, którzy za jej pośrednictwem chcą realizować własne pomysły dotyczące zieleni w swoim mieście. Sukces ten nie byłby możliwy bez inspiracji i współpracy z osobami i zespołami realizującymi podobne zadania w innych miastach.

ROZDZIAŁ 2

Kompetencje władzy publicznej w zarządzaniu zielenią

Tomasz Jeleński

Politechnika Krakowska

Obecna niespójność prawa i kryzys planowania przestrzennego sprawiają, że ograniczona jest skuteczność narzędzi planistycznych i administracyjnych. Tym ważniejsze wydaje się wypracowanie i wdrażanie metod i instrumentów zarządzania, które dobrze korzystają ze społecznej aktywności na rzecz zieleni i organizują partnerską współpracę międzysektorową. Prezentujemy tu praktyki, które udowadniają, że nawet w trudnym środowisku prawnym możliwa jest realizacja polityki zazieleniania miasta.

Słowa kluczowe: polityka miejska; przestrzeń publiczna; standardy; władza publiczna; współpraca z deweloperami; współpraca ze społeczeństwem

Wprowadzenie

Wśród spraw podległych samorządowi gminnemu wymienia się m.in. kwestie ładu przestrzennego, ochrony środowiska przyrodniczego, gospodarki wodnej, terenów rekreacyjnych, zieleni gminnej i zadrzewień. Wynika to z ważności usług, których system przyrodniczy dostarcza na obszarach zurbanizowanych: funkcji zdrowotnych, ekologicznych, rekreacyjnych, wypoczynkowych i estetycznych – zbiorczo określanymi jako usługi ekosystemów. Zieleni przyczynia się do poprawy jakości życia i utrzymania bioróżnorodności. Kształtuje i porządkuje wnętrze miasta, wpływa na charakter i wygląd przestrzeni publicznych, w tym ulic i placów, jest więc ważnym elementem struktury i kompozycji urbanistycznej, za którą odpowiada władza publiczna (samorząd i administracja).

Zieleni w mieście zazwyczaj dzieli się na kilka kategorii: publiczną (np. ogrody, błonia i parki miejskie oraz zieleni uliczna); półpubliczną o specjalnym przeznaczeniu (np. ogrody botaniczne, zoologiczne, cmentarze, użytki ekologiczne); osiedlową (np. podwórka, skwery); produkcyjną (np. sady, pola uprawne, łąki) oraz towarzyszącą zabudowie jednorodzinnej. Zieleni publiczną zwykle uważa się za najbardziej wartościową dla przestrzeni miasta, ale nowe pojęcie zielonej infrastruktury łączy wszystkie

powyższe kategorie i zwraca uwagę na synergiczny charakter powiązań pomiędzy nimi. Cała zieleni znajdująca się na obszarze zurbanizowanym powinna być traktowana jak system – niezbędny do zrównoważonego rozwoju i odpowiedniego funkcjonowania miasta.

Struktura przestrzenna zieleni a prawo własności nieruchomości

Właściciele nieruchomości mają wyłączne prawo posiadania, używania, pobierania z nich pożytków i dochodów, a także prawo do zarządzania nimi. Musi się to jednak odbywać w granicach prawa i zasad współżycia społeczno-gospodarczego. Bez względu na formę własności terenów na obszarze miasta, zasadnicza struktura systemu przyrodniczego powinna być spójna i objęta ochroną. Zazwyczaj dąży się, aby był to układ połączonych ze sobą:

- zielonych pierścieni i klinów oraz innych terenów otwartych, które pełnią istotne funkcje krajobrazowe, ekologiczne i klimatyczne;
- obiektów liniowych, czyli korytarzy zieleni towarzyszącej ciekom (rzekom, strugom, potokom i kanałom) oraz trasom komunikacyjnym (pasom drogowym, liniom kolejowym i tramwajowym);

foto. Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Rysunek 1. Nawet najmniejsze przestrzenie miejskie warto kreować w sposób niebanalny i przyjazny dla użytkowników, podnosząc ich atrakcyjność wizualną i użytkową

- obiektów powierzchniowych: parków, ogrodów, skwerów i ogrodów działkowych.

Inwestorzy zobowiązani są do zachowania i rewaloryzacji obiektów zieleni historycznej. Powodem jest ich unikatowa wartość estetyczna oraz wysoka wartość społeczna, często również wysoka wartość przyrodnicza i krajobrazowa. Charakteryzują się one przy tym niskimi kosztami adaptacji do nowych funkcji, utrzymania i pielęgnacji, w odróżnieniu od nowych obiektów zieleni w przestrzeni zurbanizowanej, których koszty założenia, utrzymania i pielęgnacji są znacznie wyższe.

Ze względu na niedostatki istniejących terenów zieleni, przy lokalizowaniu nowych założeń i nasadzeń powinna być brana pod uwagę kwestia dostępności. Dotyczy to szczególnie przestrzeni publicznej dużych miast (za którą odpowiada głównie samorząd) i terenu lub sąsiedztwa osiedli (gdzie dominują inwestycje prywatne). Obie kategorie przestrzeni charakteryzują się największą liczbą potencjalnych bezpośrednich użytkowników w różnym wieku i o różnym statusie (rysunek 1), zatem mają największy wpływ na kształtowanie zdrowego środowiska, sprzyjającego regeneracji psychofizycznej.

Zarządzanie zielenią w warunkach presji społecznej i inwestycyjnej

Sposób zarządzania zielenią w polskich gminach jest niezadowolający, o czym świadczy rosnąca aktywność obywateli i organizacji społecznych domagających się większego i bardziej skutecznego zaangażowania ze strony samorządów w ochronę i poprawę jakości zieleni. Wyższy poziom edukacji i świadomości społeczeństwa wiąże się ze zwiększonymi oczekiwaniami poprawy jakości życia. W dużym stopniu są one równoznaczne z oczekiwaniem zdrowego, czystego środowiska, które wpływa na dobrostan użytkowników miasta.

Polscy inwestorzy i deweloperzy coraz częściej zauważają, że zieleń, będąc jednym z najbardziej pożądanym elementów krajobrazu miejskiego, jest najtańszym sposobem podniesienia wartości nieruchomości. Nie bez wpływu na pozytywną zmianę świadomości jest społeczne oburzenie, przybiera-

jące niekiedy formę zorganizowanych protestów, przeciw aktom środowiskowego wandalizmu. Zjawisko to dotyczy szczególnie dużych aglomeracji, gdzie presja na zabudowanie terenów zieleni jest największa.

Deweloperzy są więc poddawani krytyce za sposób, w jaki ingerują w zieleń i ograniczają do niej dostęp, prywatyzując przestrzeń publiczną i zajmując wciąż nowe tereny zieleni pod zabudowę. Część deweloperów jest rozżalona z powodu tej krytyki. Mają poczucie, że ich działalność jest z gruntu pożyteczna, ponieważ budują mieszkania i biura, swoimi inwestycjami ożywiają kilka branż gospodarki. Społeczna krytyka wynika jednak z faktycznego wpływu, jaki na miasto i jego otoczenie mają realizowane inwestycje, oraz sposobu, w jaki kształtują się relacje dużych spółek deweloperskich z samorządami.

Współczesne miasto jest obszarem działalności inwestycyjnej przede wszystkim podmiotów prywatnych. Inwestycje deweloperskie mają największy wpływ na formę, funkcjonalność i obraz miasta. Szczególnie widoczne jest to w miejscach, gdzie rynek nieruchomości jest najbardziej chłonny i gdzie władza publiczna jest z zasady lub przez brak prawnego instrumentarium słaba.

W Polsce te warunki są spełnione, przez co buduje się u nas dużo i chaotycznie. Samorządy najpierw oddały pole inwestorom, wyznaczając w dokumentach planistycznych tereny pod zabudowę w ilości wielokrotnie przekraczającej potrzeby, a obecnie nie mają skutecznych narzędzi prawno-administracyjnych, aby przywrócić kontrolę nad procesami inwestycyjnymi.

Władza publiczna nadal dysponuje jednak pewnymi instrumentami zarządczymi, które przy odpowiedniej woli politycznej i konsekwencji w realizacji właściwych strategii, programów i planów mogą umożliwić przywracanie ładu przestrzennego i uzdrowienie relacji pomiędzy samorządem, administracją i prywatnymi inwestorami. Z drugiej strony, można zauważyć, że rynek deweloperski w Polsce dojrzeewa i coraz częściej inwestorzy starają się konkurować jakością swoich produktów. Tacy inwestorzy są dobrymi partnerami dla samorządów w staraniach o wyższą jakość przestrzeni, w tym obecność i charakter zieleni (por. rozdział 10).

Narzędzia ochrony i kształtowania systemu przyrodniczego

Narzędzia strategiczne

Podstawowym dokumentem określającym m.in. strategię ochrony, rozwoju i zagospodarowania terenów zieleni jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy (SUiKZP). Na załączniku graficznym do studium przedstawiono mapę zasobów środowiska przyrodniczego i system przyrodniczy gminy oraz jego powiązania zewnętrzne. Jest to podstawowy dokument decydujący o kierunkach zagospodarowania przestrzennego, strukturalizujący błękitno-zieloną infrastrukturę i tkankę zabudowy. Jednak w praktyce samo wpisanie systemu przyrodniczego do SUiKZP nie chroni terenów zieleni przed zabudową.

Słabe umocowanie prawne SUiKZP wykorzystywane jest przez niektórych inwestorów i deweloperów. Prowadzoną przez nich zabudowę terenów wskazanych w dokumentach strategicznych jako stanowiące element systemu przyrodniczego lub systemu przewietrzania miasta należy uznać za działanie nieetyczne, sprzeczne z interesem publicznym, ponieważ prowadzi do trwałego uszczerbku w systemie, którego największą wartością jest spójność i ciągłość. Utrata tych własności przez system przyrodniczy jest praktycznie nieodwracalna.

Obowiązujące w Polsce studia zazwyczaj charakteryzują się dość dużą ogólnością. Tylko w niektórych dokumentach, np. SUiKZP Łodzi, stosuje się bardziej precyzyjne zapisy ilościowe, ustalające np. powierzchnię terenów zieleni przypadającą na mieszkańca lub czas „dojścia pieszego” do zieleni urządzonej. W studium Krakowa znajdują się wytyczne dla planów miejscowych dotyczące środowiska przyrodniczego, np. zachowania danego terenu zieleni, zachowania/rewitalizacji zieleni urządzonej czy udziału powierzchni biologicznie czynnych w danej jednostce (Biejat, 2017).

Program Ochrony Środowiska również jest potencjalnym narzędziem strategicznego zarządzania terenami zieleni przez samorząd. Jednym z jego celów może być kształtowanie struktury i jakości terenów zieleni. Powinien on być traktowany jako

nadrzędny dokument nad politykami branżowymi miasta, umożliwiając wzmocnienie efektywności i integrację zarządzania terenami zieleni – bez względu na formę własności i użytkowania gruntu, czyli łącznie z terenami prywatnymi i spółdzielczymi. Programy mogą, jak np. w Krakowie, Łodzi oraz Warszawie, posiadać części lub załączniki opisujące standardy bądź cele strategiczne dotyczące ochrony zieleni miejskiej.

Narzędzia kierunkowe

Najważniejszym narzędziem ochrony i kształtowania krajobrazu, w tym terenów zieleni, jest plan miejscowy (MPZP). Większość planów obowiązujących w naszym kraju ma jednak charakter zachowawczy, a ich zapisy są zwykle mało precyzyjne. Ten brak precyzji nie wynika ze skali opracowań, ale z braku woli stosowania zapisów gwarantujących organizowanie przestrzeni w sposób zgodny z określoną kompozycją urbanistyczną.

W zakresie dotyczącym zieleni zapisy MPZP mogą dotyczyć np.:

- nakazu utrzymywania i odtwarzania lokalnych korytarzy ekologicznych;
- nakazu zachowania stref zieleni urządzonej towarzyszącej zabudowie mieszkaniowej;
- nakazu zachowania, uzupełnienia albo odtworzenia grup/szpalerów drzew wyznaczonych na rysunku planu, z nakazem stosowania gatunków odpornych na warunki miejskie;
- nakazu bezwzględного zachowania oznaczonych na rysunku planu poszczególnych drzew, wytypowanych na podstawie inwentaryzacji istniejącego drzewostanu;
- nakazu wprowadzania w obrębie ulic nowych nasadzeń zieleni wysokiej;
- ograniczenia zasięgu infrastruktury podziemnej dla zapewnienia warunków umożliwiających drzewom prawidłowy wzrost i rozwój;
- zakazu zabudowy i utwardzania powierzchni ziemi w promieniu 3 m od pnia oznaczonych drzew;
- wyznaczenia powierzchni gruntu niezabudowanego i nieutwardzonego o określonych wymiarach lub promieniu wokół każdego drzewa;
- wydzielenia w posadzce chodnika nowych trawników lub pasów krzewów o określonej szerokości.

Plany mogą więc być bardzo szczegółowe, ale mogą mieć też charakter systemowy. Jednym z najbardziej śmiałych projektów planistycznych na rzecz ochrony systemu przyrodniczego jest plan „Dla wybranych obszarów przyrodniczych miasta Krakowa”, który obejmuje 215 obszarów o łącznej powierzchni 3322 ha (ponad 10% powierzchni miasta). Jest to próba odpowiedzi na żywiolową działalność budowlaną, dotkliwie i trwale przeobrażającą przyrodę Krakowa, realizowaną niezgodnie z zasadami kształtowania środowiska, powodującą rozpraszanie zabudowy, przecinanie korytarzy ekologicznych, fragmentowanie i przesuszanie siedlisk oraz zasypywanie zbiorników wodnych (Miasto Kraków, 2018). Plan ten ma zahamować presję inwestycyjną, która stale dotyczy obszarów niewskazanych do zainwestowania. Ma z założenia wykluczyć z zainwestowania niektóre obszary, na innych przewidując uatrakcyjnienie funkcji turystyczno-rekreacyjnych, przy uwzględnieniu nadrzędności celu ochrony przyrody.

Decyzje administracyjne, które mogłyby być kolejnym kierunkowym narzędziem ochrony i kształtowania zieleni (np. na terenach nieobjętych planami miejscowymi), w praktyce nie chronią jej przed nadmierną presją inwestycyjną. Ważne więc, aby samorząd terytorialny odpowiednio korzystał z prawa do ustalenia środowiskowych uwarunkowań realizacji przedsięwzięć budowlanych, częściej określając wariant najkorzystniejszy dla środowiska. W decyzjach o uwarunkowaniach środowiskowych można szczegółowo określić – do uwzględnienia w projekcie budowlanym – warunki wykorzystania terenu w fazie realizacji i eksploatacji przedsięwzięcia budowlanego oraz wymagania dotyczące ochrony środowiska, m.in. dla minimalizacji kolizji z drzewostanem, uwzględnienia nasadzeń kompensacyjnych w określonej liczbie i parametrach wielkościowych czy określenia wymagań technologicznych wykonywania wykopów w celu niedopuszczenia do zmiany stosunków wodnych w sąsiedztwie zieleni.

Narzędzia realizacyjne

Obok przepisów prawa, procedur i woli politycznej, na uwarunkowania zarządzania zielenią mają wpływ także możliwości i bariery organizacyjne, takie jak struktura administracji publicznej. Korzystnym rozwiązaniem może być powoływanie Zarządów Zieleni Miejskiej, które integrują rozproszone wcześniej kompetencje, lub samodzielnego stanowiska Ogrodnika Miejskiego, którego zadaniem jest koordynowanie pracy wszystkich jednostek zajmujących się zielenią miejską i pośredniczenie między urzędnikami a mieszkańcami.

Podstawą odpowiedniego funkcjonowania wszystkich wymienionych wyżej instytucji i stosowania narzędzi zarządczych powinna być inwentaryzacja zieleni, mogąca przybrać formę bazy danych funkcjonującej na cyfrowej mapie miasta i umożliwiającej stosowanie pomiarów przy pomocy technik satelitarnych (GPS), skaningu laserowego (LiDAR) i kompleksowej inwentaryzacji: od obszarów i obiektów, po pojedyncze drzewa i zakrzewienia¹. Bazy umożliwiają standaryzację i jednolitość zapisów, ciągłość numeracji inwentaryzacyjnej w skali całego miasta, planowanie działań pielęgnacyjnych z automatycznym powiadamianiem, łatwość prowadzenia zbiorczych analiz i raportów, łączenie z innymi bazami miasta i łatwość korzystania z danych przez różne zainteresowane podmioty, także z sektora prywatnego (Feltynowski i in., 2018).

O możliwości realizacji strategii i planów miejscowych decyduje finansowanie – z budżetu, ale także ze środków zewnętrznych, w tym inwestycji i dotacji prywatnych. Współpraca międzysektorowa może mieć charakter doraźny – szczególnie przy inwestycjach o wyjątkowo dużej skali czy znaczeniu – ale należałoby dążyć do wytworzenia rozwiązań o charakterze systemowym, pozwalających na stałe współfinansowanie zieleni przez podmioty prywatne.

Narzędziem, które pomaga uwzględnić w większym stopniu kryteria środowiskowe i kształtować

¹ Jak bardzo szczegółowa, łatwa w dostępie i zastosowaniach może być inwentaryzacja drzew, widać na przykładzie internetowej, interaktywnej mapy drzew ulicznych Nowego Jorku (NYC Parks, 2015), która podaje szczegółowe informacje o każdym z ponad 680 tys. drzew zainwentaryzowanych na ulicach tego miasta, z uwzględnieniem wartości usług przez nie świadczonych. Mapa jest sporządzona na podstawie spisu dokonanego w 2015 r. przez ponad 2,2 tys. ochotników. Mapa jest podstawą zarządzania nie tylko drzewami ulicznymi, ale także przestrzenią pod kolejne nasadzenia, których potencjał szacuje się na kolejne 260 tys. drzew (Jeleński, 2018).

Rysunek 2. Mapa zielonych inwestycji sfinansowanych z budżetu partycypacyjnego miasta Łodzi

trendy inwestycyjne i konsumpcyjne oraz realizować lokalne polityki proekologiczne, są zielone zamówienia publiczne (por. rozdział 3). Zwiększenie popytu ze strony instytucji publicznych na zielone produkty deweloperskie może przyczynić się do rozwoju rynku nieruchomości przyjaznych środowisku². Zielone zamówienia włączają do procedur kryteria lub wymagania ekologiczne i poszukują rozwiązań ograniczających negatywny wpływ inwestycji na środowisko. Taki charakter mają m.in. procedury wyłaniania deweloperów przy budowie dzielnicy Nowe Żerniki we Wrocławiu (por. studium przypadku 10.1). Kolejnym narzędziem są budżety partycypacyjne (rysunek 2), które coraz szerzej i aktywniej są wykorzystywane przez samorząd miejski w celu ochrony i rozwoju terenów zieleni (por. rozdział 8).

Standardy zieleni

Dodatkowymi, ale niezwykle ważnymi instrumentami zarządzania zielenią m.in. w związku z inwestycjami deweloperskimi, mogą być standardy wprowadzane przez samorząd terytorialny³. Mogą one mieć charakter obowiązkowy lub dobrowolny. Muszą być zgodne z ogólnymi celami ochrony i rozwoju zieleni, ale mogą poza te ogólne cele wykraczać, proponując konkretne rozwiązania projektowe. Standardy dobrowolne powinny zawierać kryteria określające najbardziej pożądane cechy zie-

lonej infrastruktury przy projektowaniu i realizacji różnego rodzaju inwestycji.

Aby zdecydować, które zapisy powinny być zastosowane jako obowiązujące, a które jako dobrowolne, trzeba określić cele i potrzeby ochrony i rozwoju zieleni oraz przeprowadzić waloryzację terenów zieleni. Potrzeby określamy, odpowiadając na pytanie, czy wszystkie tereny zieleni mają taką samą wartość społeczną lub użytkową. Waloryzacja wymaga określenia, czy wszystkie tereny zieleni są tak samo cenne pod względem walorów przyrodniczych, klimatycznych, kulturowych i krajobrazowych.

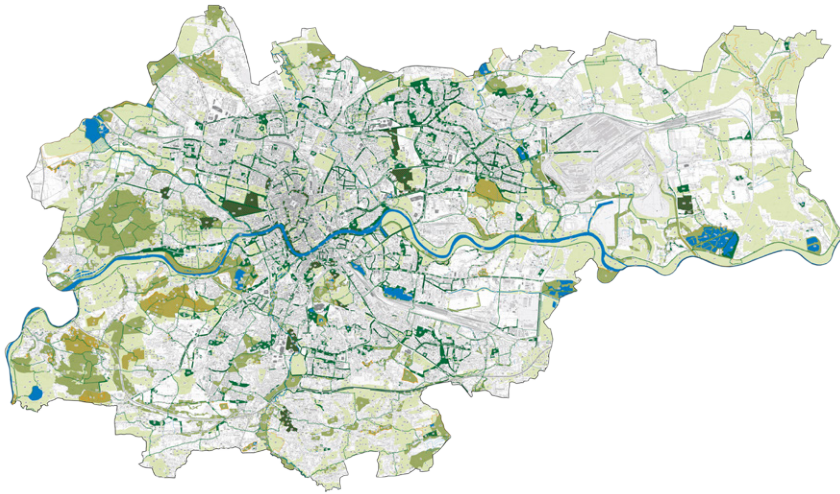
W wielu miastach problemem jest gleba: zagęszczona, z dużą ilością soli i pozbawiona wody. Standardy zieleni powinny uwzględniać m.in. możliwości zwiększenia infiltracji i retencji wody w glebie, np. stosowanie strukturalnych podłoży, systemów ochrony brył korzeniowych, a także systemów nawadniających.

Pierwsze w Polsce standardy zostały wdrożone w Krakowie (rysunek 3), Wrocławiu i Warszawie. Ich głównym celem jest ujednolicenie, w oparciu o aktualną, zweryfikowaną wiedzę, procedur administracyjnych, zasad i sposobów postępowania w różnych sytuacjach. Standardy mogą opisywać warunki siedliskowe oraz możliwości ich modyfikacji, wybrany materiał roślinny i sposoby jego zastosowania w różnych miejscach, zasady zakładania rabat i kwietników, utrzymania i pielęgnacji roślin, szczególnie w warunkach najtrudniejszych – przy ulicach i placach. Standardy terenów zieleni Warszawy określają m.in. dobór drzew, krzewów i pnączy pod względem ich efektywności w oczyszczaniu środowiska (fitoremediacji), technologie poprawy warunków siedliskowych, zabezpieczanie drzew i krzewów w okresie zimowym, szczegółowo opisują też metody ochrony i pielęgnacji roślin podczas robót budowlanych i montażowych.

Standardy powinny wspomagać współpracę organów administracji publicznej i inwestorów prywatnych w procesie kształtowania zieleni. Ich główną zaletą jest to, że mogą być opracowaniami całościowymi i dotyczącymi różnych podmiotów. Nawet

² Odsetek zielonych zamówień publicznych w ich ogólnej liczbie w Polsce wyniósł w latach 2015 i 2016 odpowiednio 13% i 11% (GUS, 201768).

³ Standardy mogą dotyczyć obszaru gminy, ale także np. związku gmin współpracujących przy Zintegrowanych Inwestycjach Terytorialnych.

Rysunek 3. Mapa systemu terenów zieleni publicznej miasta Krakowa wraz z ich kategoryzacją pod kątem standardów tworzenia i utrzymania zieleni, w ramach której wydzielono tereny: zieleni urządzonej A+ i A; zieleni ekologiczno-krajobrazowej B+ i B oraz zieleni wspomagającej (por. studium przypadku 2.1) (źródło: Kierunki rozwoju i zarządzania terenami zieleni w Krakowie na lata 2017–2030)

w dokumentach, które z założenia mają wspomagać pracę jednostek miejskich i na terenach utrzymywanych przez miasto, mogą znaleźć się przepisy dotyczące inwestycji i terenów prywatnych. Przykładem są Standardy Kształtowania Zieleni m.st. Warszawy (Polskie Towarzystwo Dendrologiczne, 2016), które w zasadzie dotyczą terenów zieleni komunalnej, ale określają zasady ochrony, które stosuje się również przy okazji inwestycji prywatnych na terenach przyległych do terenów komunalnych. Inwestor musi dopilnować, aby wykonawca robót zabezpieczył narażony z powodu realizacji inwestycji drzewostan w sposób gwarantujący skuteczną ochronę przed uszkodzeniem i degradacją korzeni, pni oraz koron⁴. Wskazaną formą ochrony jest wprowadzanie dróg tymczasowych, barier ochronnych, wygrodzeń drzew oraz ekranów korzeniowych. Drzewostan, który był narażony na oddziaływanie przedsięwzięcia budowlanego, po zakończeniu prac budowlanych powinien być objęty przez inwestora pielęgnacją w okresie gwarancyjnym, w takim samym zakresie jak zieleni na terenie inwestycji.

Standardy kształtowania zieleni miejskiej powinny być uznane za obligatoryjne wobec inwe-

storów prywatnych zawsze wtedy – a są to coraz częstsze przypadki – kiedy inwestor wykonuje pełną infrastrukturę obszaru inwestycji: kompletny układ dróg publicznych wraz z ciągami pieszymi, oświetleniem terenu, miejscami parkingowymi, trawnikami i nasadzeniami zieleni. Dobry przykład wprowadzania wymogów dotyczących kształtowania przestrzeni przyjaznych dla pieszych z wykorzystaniem zieleni pochodzi z Wrocławia (ramka 1).

Wytyczne dotyczące zieleni są też koniecznym elementem standardów przestrzeni publicznych. Taki dokument opracowano np. we Wrocławiu (Cebret i Wiszniowski, 2017). Jest wynikiem współpracy pomiędzy decydentami, liderami lokalnych społeczności, wspólnotami mieszkańców, instytucjami miejskimi i profesjonalistami biorącymi udział w konsultacjach.

Zakończenie: zielen jako wątek polityki miejskiej i inwestycyjnej

Zielen w mieście nie jest zjawiskiem oczywistym. Nie pojawia się w nim naturalnie w oczekiwanej

⁴ Zapisy te wprost wynikają z Ustawy Prawo ochrony środowiska (art. 3. pkt. 8., art. 75. pkt. 1. i 5).

Ramka 1. Wrocławskie standardy kształtowania przestrzeni miejskich przyjaznych pieszym – dobra praktyka podstawowych wytycznych dla zieleni

Standardy opracowane w 2017 r. w początkowym okresie funkcjonują jako poradnik, docelowo jednak mają być przyjęte zarządzeniem prezydenta miasta. Wtedy staną się obowiązkowym załącznikiem do dokumentacji przetargów organizowanych przez jednostki miejskie.

Standardy zawierają szereg praktycznych zaleceń, np.: „Przy nowych inwestycjach tereny pod planowane zieleńce warto zabezpieczać (wygradzać) już na etapie budowy, żeby nie przyzwyczajać kierowców do ich wykorzystywania pod place postojowe”. Są też zapisy dotyczące skali urbanistycznej, np. tworzenia lub odtwarzania korytarzy ekologicznych, poprzez wprowadzanie roślinności w różnorodnych formach: alei i skwerów, ogrodów wertykalnych, zielonych dachów, farm miejskich, ogrodów społecznych lub kieszonekowych (Cebart i Wiszniowski, 2017).

W standardach infrastruktury pieszej zapisane są także ogólne zalecenia względem doboru gatunkowego, który powinien uwzględniać uwarunkowania przestrzenne (m.in. analizę warunków glebowych i klimatycznych, świetlnych, dostępu do wody, a także docelowych rozmiarów i tempa wzrostu); rodzaj i położenie trasy komunikacyjnej, w tym intensywność ruchu kołowego i widoczność na skrzyżowaniach i zjazdach; lokalizację istniejących i projektowanych instalacji podziemnych i naziemnych; charakter istniejącej zabudowy; funkcję, jaką zieleń ma pełnić; unikanie roślin inwazyjnych, czy też o miękkim i kruchym drewnie; zachowanie istniejącej roślinności i dostosowanie do niej nowych nasadzeń.

Wrocławskie standardy zawierają m.in. zapisy dotyczące obsadzania parkingów, relacji zieleni i drzew z chodnikiem, minimalnych powierzchni dla roślin, szerokości i głębokości pasów zieleni, rozwiązań projektowych wspomagających wzrost korzeni, stref ochrony, przepuszczalnych nawierzchni, krawężników i nowych instalacji podziemnych.

Zapisano też wytyczne projektowe dotyczące zasad kompozycji terenów z zielenią: rytmów, ram widokowych, linii kierunkowych, piętér kompozycji roślinnych, stosowania roślinności płożącej i żywopłotów, gatunków zimozielonych i sezonowych. Wspomina się o potrzebie zapobiegania powstawaniu przedęptów oraz funkcjach izolacyjnych i osłonowych zieleni, w tym jej roli w oddzielaniu ruchu kołowego od pieszego (Cebart i Wiszniowski, 2017).

przez jego użytkowników ilości i postaci. O jakość zieleni w mieście trzeba zadbać – wtedy stanie się wartościowym i docenianym elementem przestrzeni miejskich i większych całości krajobrazowych. Tworzenie stosownych polityk miejskich i inwestycyjnych powinno wprost odwoływać się do doświadczeń i wiedzy różnych interesariuszy, a więc współpracy międzysektorowej.

Celem rozwoju zielonej infrastruktury w środowisku zurbanizowanym jest przede wszystkim jak najwyższa jakość życia jego mieszkańców. Na tę jakość wpływa wiele czynników. Wyzwaniem dla władz samorządowych nie są więc poszczególne kwestie – nawet tak ważne jak zieleń – ale wypracowanie całościowej koncepcji lub modelu miasta funkcjonującego w określonym, ale i zmiennym otoczeniu.

Podstawą takiego modelu powinno być przede wszystkim wytworzenie jasnych mechanizmów

określających relacje mieszkańców ze służbami miejskimi oraz podmiotami gospodarczymi. Szczególnie w odniesieniu do tak szerokich i złożonych kwestii jak zieleń w mieście samorząd terytorialny musi podjąć wyzwanie, jakim jest wywieranie wpływu na sektor niepubliczny, w tym właścicieli nieruchomości, inwestorów i deweloperów. Bez wystarczającego wsparcia samorządu mieszkańcy i użytkownicy miast przegrywają zmagania z podmiotami forsującymi interesy partykularne.

Partykularyzm nie zawsze wynika ze złej woli. Często jest efektem braku wiedzy i wyobraźni. Polityka miasta powinna więc uwzględniać potrzebę edukacji skierowanej do różnych interesariuszy oraz podnoszenia umiejętności organizowania skutecznej partycypacji obywateli w celu wykorzystania ich prawa do współdecydowania (rysunek 4). Ważne jest tu pełne rozumienie zasady subsydiarności,

czyli pomocniczości władzy, przy akceptacji interwencji w sytuacjach, gdy chodzi o stwarzanie warunków dobrego życia dla wszystkich członków społeczności.

W relacjach samorządowców z instytucjami biznesu istotne jest zaakceptowanie i uwzględnienie faktu, że podejmują one decyzje przede wszystkim w oparciu o rachunek ekonomiczny. Szczególnie na rynku nieruchomości biurowych inwestor przegra z konkurencją, jeżeli zbyt wysokim kosztem stworzy nawet najbardziej zielony i zrośnięty z tkanką miasta budynek. Oferta dewelopera musi mieścić się we wspólnych dla branży algorytmach. Zdarzają się jednak odstępstwa od tej reguły, dzięki którym ogólny krajobraz rynku nieruchomości może się korzystnie zmieniać. Do takich wyjątków należą największe firmy deweloperskie albo firmy lokalne, rodzinne, które mogą przyjąć niestandardowe podejście do inwestycji w nieruchomości. Na przykład IKEA inwestuje w nie swoje nadwyżki finansowe i traktuje jako wieloletnią lokatę kapitału. Z kolei inwestorzy działający w przestrzeni lokalnej mogą podchodzić do przestrzeni bardziej emocjonalnie, zwłaszcza kiedy w grę wchodzi ambicje związane z budowaniem lokalnego wizerunku. Są wreszcie firmy inwestycyjne i deweloperskie, które stanowią awangardę projekcyjnego podejścia do kształtowania przestrzeni życia i pracy. Uwzględniają one we własnych politykach wpływ zieleni na wartość

fot. Tomasz Jeleński

Rysunek 4. Warsztaty Charrette umożliwiają planowanie i projektowanie zagospodarowania przestrzennego miejsca w ścisłej i głębokiej współpracy z jego użytkownikami

nieruchomości i dobrostan użytkowników. Takie firmy chętnie inwestują prywatny kapitał w jakość otoczenia inwestycji, w tym zazielenienie przestrzeni publicznych (por. rozdział 10).

Po drugiej stronie gry interesów stoi władza publiczna, czasem obawiająca się wchodzenia w nietypowe relacje z inwestorami i posadzeń o niejasne powiązania z biznesem. Najlepszym rozwiązaniem wydaje się więc otwarty dialog i określenie jasnych zasad i kryteriów partnerskiej współpracy oraz współdecydowania o warunkach, kierunkach i standardach rozwoju zielonej infrastruktury (por. studium przypadku 10.1).

Literatura

- Biejat, K. 2017. *Zarządzanie oraz ochrona zieleni w polskich miastach*. Fundacja Sendzimira, Warszawa.
- Feltynowski, M., Kronenberg, J., Bergier, T., Kabisch, N., Łaskiewicz, E. i Strohbach, M. 2018. Challenges of urban green space management in the face of using inadequate data. *Urban Forestry & Urban Greening* 31: 56–66.
- GUS. 2017. *Wskaźniki zielonej gospodarki w Polsce 2017*. Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok.
- Jeleński, T. 2018. Rolnictwo miejskie: potrzeby, nadzieje i realia upraw. *Aura* 7: 3–6.
- UM Krakowa. 2017. *Kierunki rozwoju i zarządzania terenami zieleni w Krakowie na lata 2017–2030*. Wydział Kształtowania Środowiska Urzędu Miasta Krakowa, Kraków.
- NYC Parks 2015. *New York City Street Tree Map* < <http://nyc.gov/parks/treemap>>.
- Polskie Towarzystwo Dendrologiczne 2016. *Standardy kształtowania zieleni Warszawy, załącznik do Programu Ochrony Środowiska dla m.st. Warszawy na lata 2017–2020 z perspektywą do 2023 r.* PTD, Warszawa.
- Cebat, K. i Wiszniowski, J. (red.). 2017. *Wrocławskie standardy kształtowania przestrzeni miejskich przyjaznych pieszym: projekt*. Gmina Wrocław, Wrocław.

STUDIUM PRZYPADKU 2.1

Kierunki rozwoju i zarządzania terenami zieleni w Krakowie na lata 2017–2030

Agnieszka Kowalewska

Pracownia Projektowa URBIOSIS

Dokument „Kierunki rozwoju i zarządzania terenami zieleni w Krakowie na lata 2017–2030” w założeniu ma określać miejską politykę zarządzania publicznymi terenami zieleni, a także służyć pomocą w tworzeniu i aktualizacji dokumentów planistycznych. Dotyczy szerokiego zakresu zagadnień, od stanu planistycznego i własnościowego gruntów, przez walory kulturowe, aż po analizy zapotrzebowania społecznego na tereny zieleni i badanie ich dostępności. Ponadto wskazuje działania w zakresie gospodarki nieruchomościami, planowania przestrzennego i ochrony zabytków, niezbędne do stworzenia spójnego systemu terenów zieleni w Krakowie, służące zachowaniu i uczytelnieniu wybitnych walorów przyrodniczo-krajobrazowych miasta oraz poprawie jakości życia jego mieszkańców. Najważniejsze cele opracowania to:

- określenie spójnej, planowej i długoterminowej polityki rozwoju terenów zieleni w Krakowie;
- integracja rozproszonych struktur zieleni w system połączonych elementów zielonej infrastruktury;
- zachowanie, rozwój i tworzenie nowych terenów zieleni miejskiej spełniających potrzeby społeczne;
- ochrona terenów cennych przyrodniczo, czyli przestrzenne i ekologiczne zrównoważenie rozwoju miasta oraz racjonalna gospodarka zasobami środowiska;
- usprawnienie zarządzania terenami zieleni w Krakowie.

Dla osiągnięcia powyższych celów zastosowano szereg innowacyjnych rozwiązań, od formuły organizacji pracy nad dokumentem, poprzez zakres i metodykę opracowania analiz i koncepcji, po sposób przeprowadzenia konsultacji społecznych. Ze względu na szeroki zakres poruszanych w dokumencie zagadnień, przyjęto jego realizację w formule partycypacyjno-eksperckiej. Zespół opracowujący dokument składał się z koordynatora wraz zespołem roboczym w Wydziale Kształtowania Środowiska Urzędu Miasta Krakowa (UMK), zespołu zewnętrznych ekspertów oraz zespołu zadaniowego złożonego z przedstawicieli dwunastu wydziałów i jednostek UMK, których kompetencje pokrywały się z zakresem tematycznym opracowania. Byli to przedstawiciele Wydziału Kształtowania Środowiska (WKS), Biura Planowania Przestrzennego, Wydziału Inwestycji, Wydziału Rozwoju Miasta, Wydziału Geodezji, Wydziału Skarbu Miasta, Biura Miejskiego Konserwatora Zabytków, Wydziału Architektury i Urbanistyki, Wydziału Promocji i Turystyki, Zarządu Budynków Komunalnych, Zarządu Infrastruktury Komunalnej i Transportu oraz utworzonego równocześnie z rozpoczęciem prac nad dokumentem krakowskiego Zarządu Zieleni Miejskiej (ZZM).

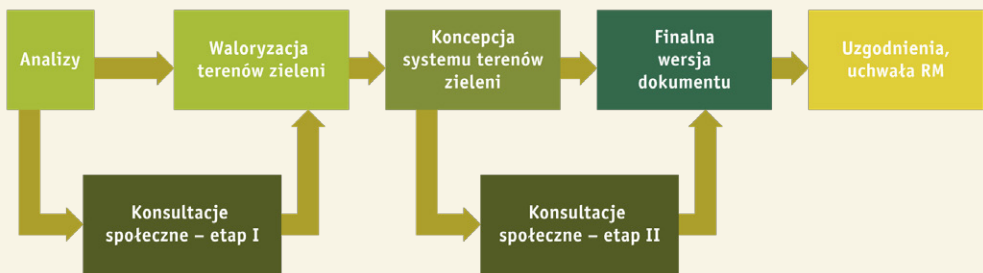
Przyjęta formuła międzysektorowej współpracy miała charakter innowacyjny, gdyż w urzędach miast i gmin oraz innych podmiotach publicznych dominuje ścisły podział kompetencji pomiędzy poszczególnymi komórkami i jednostkami. Do tego dochodzi niekiedy utrudniony, poziomy przepływ

informacji pomiędzy komórkami, związany z hierarchiczną, „pionową” strukturą urzędów i podległych im jednostek. Stosowana w Krakowie metoda współpracy w ramach zespołów zadaniowych ma natomiast charakter „poziomy”, nastawiony na osiągnięcie wyznaczonego celu. W omawianym projekcie ta metoda pracy przyniosła wymierne efekty w postaci przekrojowego opracowania, umożliwiającego określenie kompleksowej polityki miejskiej w zakresie zieleni, która pojawia się w każdym z elementów gospodarki komunalnej (m.in. szeroko rozumiana infrastruktura, kształtowanie zabudowy, gospodarka nieruchomości, opieka nad zabytkami, ogrody działkowe, cmentarze).

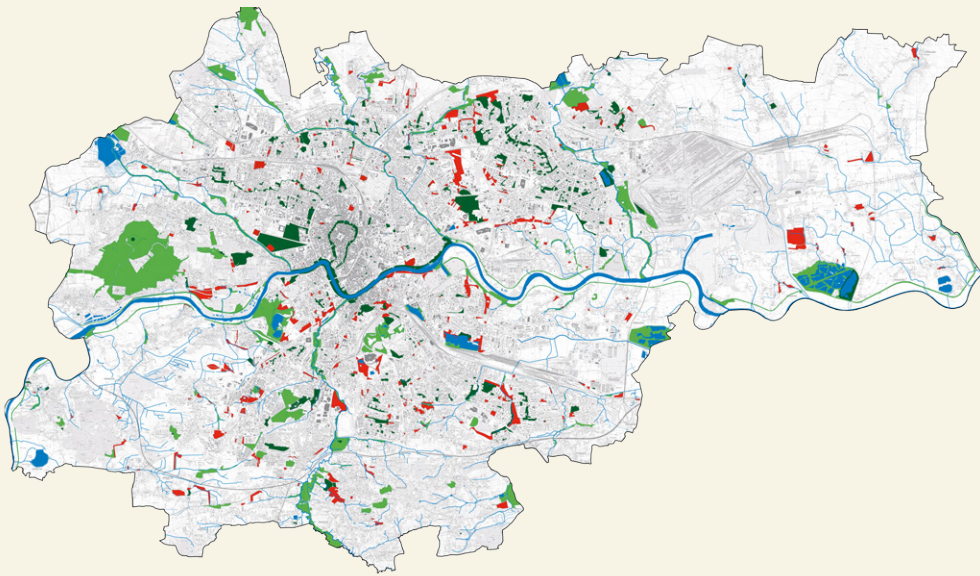
Projekt był od początku wspierany przez ZZM, który skupił w swych kompetencjach wszelkie kwestie dotyczące zarządzania i rozwoju publicznych terenów zieleni w Krakowie. Powołanie jednego zarządcy miejskich terenów zieleni i jednocześnie przystąpienie do prac nad wyznaczeniem kierunków ich rozwoju było kolejnym innowacyjnym działaniem miasta. Przejęcie wszystkich terenów zieleni publicznej w zarząd jednej jednostki zdecydowanie ułatwia bowiem zarządzanie nimi i planowanie ich rozwoju. Tymczasem w innych miastach często poszczególnymi terenami zieleni lub różnymi ich typami zarządzają różne podmioty, np. zarządy dróg, wydziały gospodarki komunalnej, wydziały ochrony środowiska lub poszczególne dzielnice. W takich sytuacjach głównym problemem w zarządzaniu zielenią jest zatem rozproszenie kompetencji i często brak koordynacji działań podejmowanych przez poszczególne jednostki.

Poza powyżej wymienionymi podmiotami treść dokumentu konsultowano z istniejącą przy UMK Radą Programową ds. Zieleni, Krakowską Radą Pożytku Publicznego oraz Komisją Dialogu Obywatelskiego ds. Środowiska. Przedstawiono go także na posiedzeniu Komisji Planowania Przestrzennego i Ochrony Środowiska Rady Miasta Krakowa. Tak szeroki udział organizacji społecznych w opiniowaniu dokumentu umożliwił uzyskanie licznych uwag, prezentujących różne, nieraz ścierające się poglądy na zieleni miejską, co wzbogaciło treść opracowania.

Partycypacja społeczna w trakcie pracy nad „Kierunkami...” przyjęła formę szerokich, dwu-etapowych konsultacji, w czasie których mieszkańcy mogli zgłaszać swoje postulaty. Pierwszy etap miał charakter otwartych warsztatów dla mieszkańców i został przeprowadzony we wszystkich osiemnastu dzielnicach miasta przez Fundację Sendzimira przy udziale zespołu roboczego WKŚ UMK. Mieszkańcy pracowali na mapach, a następnie opracowywali listy postulatów i ustalali priorytety rozwojowe dla zieleni na obszarach poszczególnych dzielnic. Drugi etap konsultacji, mający charakter informacyjno-dyskusyjny, przeprowadziło Miejskie Centrum Dialogu UMK (MCD) wspólnie z WKŚ w czterech obrębach: Śródmieście, Nowa Huta, Krowodrza i Podgórze. Natomiast po opracowaniu koncepcji w siedzibie MCD otwarto punkt konsultacyjny, gdzie przez tydzień mieszkańcy mogli zapoznać się z projektem i złożyć uwagi, a po zakończeniu prac dokonano ogólnomiejskiego podsumowania. Oczywiście projekt został również udostępniony publicznie w wersji cyfrowej.

Rysunek 5. Metodyka i zakres opracowania projektu

Rysunek 6. Mapa parków istniejących i postulowanych w dokumencie „Kierunki rozwoju i zarządzania terenami zieleni w Krakowie na lata 2017–2030”

Bardzo istotną rolę w opracowaniu odegrał zespół ekspertów, którzy reprezentowali dziedziny takie jak ochrona przyrody, architektura krajobrazu i urbanistyka, ekohydrologia i ogrodnictwo. Rolą ekspertów reprezentujących krakowskie uczelnie było konsultowanie opracowania na każdym jego etapie, a także przygotowanie działów tematycznych zawartych

w głównym tekście dokumentu i aneksach tematycznych, dotyczących m.in. ochrony przyrody, walorów kulturowych krakowskiej zieleni, standardów zakładania i pielęgnacji terenów zieleni, rozwiązań ekohydrologicznych, pozwalających łączyć zagadnienia zarządzania zielenią miejską z gospodarką wodami opadowymi i innymi usługami ekosystemów.

Ramka 2. **Analizy i koncepcje zrealizowane w ramach opracowania „Kierunki rozwoju i zarządzania terenami zieleni w Krakowie na lata 2017–2030”**

- Doprecyzowanie ustawowej definicji publicznych terenów zieleni;
- Określenie istniejącego i przyszłego zapotrzebowania na tereny zieleni w Krakowie i analiza ich dostępności dla mieszkańców zgodnie z wytycznymi Europejskiej Agencji Środowiska;
- Określenie obszarów deficytowych pod względem publicznych terenów zieleni aktualnie i w przyszłości (na podstawie dokumentów planistycznych);
- Badanie presji inwestycyjnej na tereny zieleni na podstawie pozwoleń na budowę i decyzji o WZ;
- Analiza poziomu i struktury wydatków na utrzymanie i kształtowanie terenów zieleni;
- Diagnoza stanu terenów zieleni Krakowa i określenie potrzeb inwestycyjnych;
- Waloryzacja terenów zieleni z podziałem na strefy oraz tereny istniejące i potencjalne, w oparciu o którą została opracowana koncepcja rozwoju systemu terenów zieleni;
- Koncepcja, w której określono strukturę systemu publicznych terenów zieleni składającego się z:
 - terenów zieleni urządzonej w podziale na strefę A+ (zieleni reprezentacyjna) i A (zieleni o znaczeniu lokalnym);
 - terenów zieleni ekologiczno-krajobrazowej: strefy B+ jako obszarów chronionych i wskazanych w dokumencie do objęcia ochroną oraz strefy B jako częściowo urządzonych terenów zieleni, łączących funkcje ochrony różnorodności biologicznej i ciągłości powiązań przyrodniczych oraz eksponowania walorów krajobrazowych z tworzeniem warunków dla rekreacji i edukacji ekologicznej (m.in. parki rzeczne i lasy miejskie);
 - terenów zieleni wspomagającej, niestanowiących przestrzeni publicznej;
- Określenie kierunków działań planistycznych, z zakresu gospodarki nieruchomościami, inwestycyjnych i ochronnych dla powyższych terenów;
- Opracowanie całości dokumentu w postaci baz danych przestrzennych zgodnie z dyrektywą INSPIRE, co ułatwi jego wdrażanie, udostępnianie publiczne i późniejszą aktualizację.

STUDIUM PRZYPADKU 2.2

Miejski Architekt Zieleni w Lublinie

Katarzyna Zaleska

Biuro Miejskiego Architekta Zieleni, Urząd Miasta Lublin

Biuro Miejskiego Architekta Zieleni (MAZ) w Lublinie utworzono 1 marca 2015 r. Zostało wydzielone z Wydziału Ochrony Środowiska Urzędu Miasta Lublin i podlega pod Departament Inwestycji i Rozwoju. W strukturze biura znajdują się dwa referaty: ds. zieleni oraz ds. zarządzania zielenią. Referat ds. zieleni zajmuje się m.in. wydawaniem zezwoleń dotyczących wycinki drzew i krzewów oraz naliczaniem opłat; ustalaniem kar za usuwanie drzew i krzewów bez zezwolenia oraz niszczenie zieleni; realizacją programu leczenia i konserwacji starodrzewu; ustanawianiem pomników przyrody. Referat ds. zarządzania terenami zieleni realizuje zadania z zakresu rozwoju i modernizacji istniejących terenów zieleni; okolicznościowych dekoracji miasta; planowania nowych terenów zieleni; uczestnictwa w procesach inwestycyjnych pod kątem realizacji zieleni; nadzorowania

prac związanych z zakładaniem oraz rekultywacją zieleni; udziału w odbiorach nowo zakładanych terenów zieleni; współpracy z podmiotami zewnętrznymi przy realizacji prac związanych z zielenią.

W ramach swoich prac MAZ zajmuje się bieżącymi działaniami mającymi na celu poprawę estetyki miasta. Jednak celem nadrzędnym jest wykreowanie takiej struktury terenów zieleni w Lublinie, by stanowiły one przestrzenie o wysokiej wartości estetycznej i funkcjonalnej, dostępnej dla jak najszerszego grona użytkowników. Sieć ta swym zasięgiem winna wychodzić poza granice miasta i łączyć się z zielenią podmiejską i regionalną. MAZ podejmuje działania związane z monitorowaniem stanu zieleni, a także z podniesieniem standardów jej zakładania i utrzymania. W związku ze wzrostem świadomości społecznej, wynikającej m.in. ze zmian klimatu i planu adaptacji do nich, a także wyzwaniem dotyczącymi jakości powietrza, pojawiła się konieczność wypracowania bardziej kompleksowych standardów tworzenia i utrzymania zieleni, w których zostaną określone m.in. jakość materiału roślinnego akceptowanego w inwestycjach miejskich w kolejnych latach. Przygotowanie i wdrożenie standardów zieleni jest teraz zadaniem priorytetowym.

W 2018 r. w Biurze MAZ utworzono stanowisko ds. nadzoru terenów zieleni. Zadaniem inspektorów nadzoru jest czuwanie nad prawidłowym przebiegiem inwestycji, w szczególności dotyczących standardów materiału roślinnego dla poszczególnych miejsc nasadzeń, obejmujących takie kwestie jak np. wielkość i obwód roślin oraz dobór gatunków. Czas pokaże, jak

fot. Urząd Miasta Lublin

Rysunek 7. We współpracy z Zarządem Dróg i Mostów Biuro Miejskiego Architekta Zieleni zrealizowało nasadzenia na wjazdach do miasta (tzw. Bramy do Miasta)

Rysunek 8. Rabata bylinowa. Koncepcją i realizacją nasadzeń zajęło się Biuro Miejskiego Architekta Zieleni we współpracy z radą dzielnicy. Utrzymaniem tej rabaty zajmuje się Wydział Gospodarki Komunalnej

stanowisko to sprawdzi się w gęszczy twardych warunków stawianych przez budowlanców i drogowców.

Realizacja szeroko pojętej „zieleni” w Lublinie odbywa się w ramach działań czterech jednostek: Wydziału Gospodarki Komunalnej, Wydziału Inwestycji i Remontów, Zarządu Dróg i Mostów, Biura MAZ. Nasadzenia realizowane są przez jednostki Urzędu Miasta w ramach nasadzeń własnych oraz nasadzeń rekompensacyjnych. W Biurze MAZ wykonywane są koncepcje nasadzeń, Zarząd Dróg i Mostów oraz Wydział Inwestycji i Remontów ich dokonują, a do stałego utrzymania przekazywane są – w zależności od lokalizacji – Zarządowi Dróg i Mostów, Wydziałowi Gospodarki Komunalnej lub Zarządowi Nieruchomości Komunalnych. W przypadku realizacji dużych inwestycji (skwery, parki) są to działania Wydziału Inwestycji i Remontów, natomiast MAZ występuje jako ciało doradcze. W ramach swoich działań MAZ nadzoruje realizację nasadzeń kompensacyjnych. Należy tu podkreślić zaangażowanie Zarządu Dróg i Mostów, który dysponuje największymi powierzchniami „do zazielenienia”, a następnie przyjmuje powstałe nasadzenia do utrzymania.

W 2017 r. powstało w Lublinie pięć skwerów nazywanych „Miejscami dla Ciebie” (MDC), które są wynikiem współpracy MAZ z Referatem ds. Marketingu Miasta oraz Radą Kultury Przestrzeni (RKP), która jest społecznym ciałem doradczym przy Prezydencie miasta Lublina, złożonym z architektów, architektów krajobrazu, planistów, społeczników i kulturoznawców.

Rysunek 9. Przestrzeń zagospodarowana w ramach projektu „Miejsca dla Ciebie” (ul. Krótka). Widoczne na pierwszym planie siedzisko – jego kolor i forma – jest efektem wypracowanym w ramach konsultacji z Radą Kultury Przestrzeni i ma znaczenie symboliczne dla mieszkańców miasta

MDC, nad którymi konsultacje trwały ponad rok, były to pierwotnie niewielkie przestrzenie „zagubione” w centrum miasta. Włączenie w ich planowanie społeczników z ich różnorodnym doświadczeniem i wiedzą pozwoliło na uzyskanie szerszej diagnozy potrzeb użytkowników, a co za tym idzie stworzenie wysokiej jakości przestrzeni. Dzięki temu miejsca te mają lepszy układ funkcjonalno-przestrzenny, wzbogacone zostały o detal dekoracyjny nawiązujący do tożsamości miasta oraz elementy wyróżniające poszczególne przestrzenie. Na skwerku przy ul. Krótkiej znalazło się pomarańczowe siedzisko, a na terenie przy ul. Peowiaków – rower uruchamiający źródło wody. Projekty budowlane i wykonawcze tych skwerów, a także ich budowę powierzono Wydziałowi Inwestycji i Remontów. Miejsca te cieszą się zainteresowaniem zarówno wśród studentów, jak i rodziców z dziećmi oraz seniorów. Wydaje się, że ich powstanie pozwoliło na zmianę wizerunku lubelskiej ulicy, która przestała być tylko odcinkiem, który trzeba pokonać w drodze do celu. Praca nad tym projektem oraz efekt, jaki udało się wypracować, są satysfakcjonujące nie tylko dla RKP i Urzędu Miasta, ale przede wszystkim dla mieszkańców.

Kolejnym działaniem, które polega na współpracy Urzędu Miasta (w tym MAZ) ze społeczniczkami i radami dzielnic jest Zielony Budżet, realizowany wraz z Biurem Partycypacji Urzędu Miasta (por. studium przypadku 8.1).

ROZDZIAŁ 3

Zamówienia publiczne na rzecz zieleni w mieście

Tomasz Jakubiec

Urząd Miasta Łodzi

Przetarg nie musi ograniczać się do wskazania zamawianego produktu czy usługi. Nowoczesny, dobrze zdefiniowany przetarg poza zapewnieniem solidnego wykonania, może wskazać na konieczność minimalizacji wpływu przedmiotu zamówienia na środowisko oraz efektywność, o którą w utrwalonych dotychczas standardach naprawę trudno. W tym rozdziale przybliżamy reguły zielonych zamówień publicznych w rozwiązaniach na rzecz wysokiej jakości zieleni miejskiej, korzystając z wytycznych Komisji Europejskiej i sprawdzonych rozwiązań miast polskich.

Słowa kluczowe: zielone zamówienia; technologie przyjazne środowisku; współpraca z biznesem; współpraca z inwestorami; współpraca z gestorami sieci

Wprowadzenie

Zamówienia publiczne stanowią podstawowe narzędzie, za pomocą którego sektor publiczny realizuje zadania komunalne. Coraz istotniejsze w procedurze przeprowadzania tego rodzaju przetargów staje się stosowanie kryteriów, które gwarantują założone w zamówieniu efekty w sposób zapewniający minimalizowanie negatywnego wpływu na środowisko przyrodnicze oraz promują trwałe rozwiązania z wykorzystaniem surowców wtórnych, sprzyjające układom zieleni w specyficznym środowisku miejskim. Troszcą o przyrodę służy wprowadzanie do zamówień publicznych dotyczących zieleni kryteriów środowiskowych, czyli stosowanie tzw. zielonych zamówień publicznych. Stanowią one jednocześnie przykład bardziej partnerskiej relacji między zamawiającym a wykonawcą – pozwalają traktować wykonawcę jako partnera, który nie tylko zapewnia wymagane rozwiązanie, ale także wykazuje dbałość o wspólny interes, jakim jest dobry stan środowiska przyrodniczego.

Zielone zamówienia publiczne – zasady stosowania kryteriów

Kryteria dotyczące zielonych zamówień publicznych odnoszą się zarówno do kwalifikacji i udzielania zamówienia, jak również do specyfikacji i klauzul służących realizacji takich zamówień (KE, 2016). W ramach kryteriów klasyfikujących zamówienie jako zielone lub środowiskowe, także w zakresie usług zieleni, przyjmujemy szerokie podejście wskazujące na środowiskowy charakter zamówienia (Pieróg, 2011).

Kryteria środowiskowe, w tym dotyczące ogrodnictwa i pielęgnacji zieleni, mogą ujmować kompleksowo klasyfikację zamówienia, wskazując następujące informacje: zakres zastosowania, kluczowe czynniki oddziaływania na środowisko, opis kryteriów w podziale na: przedmiot zamówienia, kryteria kwalifikacji (w odniesieniu do wykonawców), specyfikacje (w odniesieniu do surowców i produktów, po sposoby realizacji, w tym uwzględnienie rozwiązań wynikających

z programów funkcjonalno-użytkowych lub dokumentacji projektowych), kryteria udzielenia zamówienia, warunki realizacji, weryfikacja spełniania kryteriów, wskazanie dodatkowych źródeł informacji (Koba, 2010; Nowicki, 2013; Skowron, 2015).

Regulujące kwestie procedur zamówień publicznych Dyrektywy 2014/24/UE oraz 2014/25/UE podkreślają znaczenie włączania wymogów (kryteriów) środowiskowych do procedur przetargowych. Kładą przy tym duży nacisk na dążenie do uzyskania zamówień o najkorzystniejszej relacji jakości do ceny, przewidując możliwość szerokiego uwzględnienia kwestii środowiskowych w kolejnych fazach procedury udzielania zamówień publicznych, tj.:

- na etapie opisu przedmiotu zamówienia;
- na etapie kwalifikacji wykonawców;
- na etapie wyboru najkorzystniejszej oferty za pomocą środowiskowych kryteriów oceny ofert;
- na etapie określania warunków realizacji umowy, ale również w zakresie opisu minimalnych specyfikacji technicznych, które muszą spełniać wszystkie oferty.

Ważne jest, aby kryteria wymienione w specyfikacji istotnych warunków przetargu były wyraźnie określone i związane z przedmiotem zamówienia. Bardziej ekologiczny charakter towarów i usług można określać również w oparciu o cykl życia lub analizę kosztów cyklu życia. Warto jednak pamiętać, iż mówiąc o kryteriach środowiskowych, możemy w węższym ujęciu mieć na uwadze kryteria oceny ofert, w ramach których za zastosowanie określonych rozwiązań przyjaznych dla środowiska – rozumianych jako kryteria środowiskowe oceny ofert – oferent otrzymuje określoną wagę punktów (Pieróg, 2011). W zakresie zamówień publicznych kryteriami oceny ofert są cena albo cena i inne wymogi odnoszące się do przedmiotu zamówienia, w tym jakość, parametry techniczne, właściwości estetyczne i funkcjonalne, aspekty środowiskowe, w tym efektywność energetyczna przedmiotu zamówienia (por. przykład zielonych ścian – rysunek 1). Zasadnicze znaczenie w omawianym podejściu ma fakt, że kryterium, jakim jest cena produktu, nie zawsze stanowi dobry wybór. Dlatego należy wprowadzić aspekty proekologiczne do procedury

Rysunek 1. Przebudowa zespołu budynków przy ul. Sienkiewicza 79 w Łodzi w ramach Projektu 6 Rewitalizacji Obszarowej Centrum Łodzi – tzw. zielona ściana – pnącza na konstrukcji stalowej instalowanej do elewacji budynku. Źródło: Miasto Łódź – Zarząd Inwestycji Miejskich (2016, s. 42)

przetargowej, które w zamówieniach mogą mieć postać m.in.:

- wskazania materiału, z którego ma być wykonane dane urządzenie;
- zakazu wykorzystywania substancji szkodliwych dla zdrowia ludzkiego i środowiska;
- określenia parametrów technicznych mających wpływ na środowisko (np. poziom emisji zanieczyszczeń lub hałasu, zużycie energii, wody lub surowców);
- wskazania minimalnego procentowego udziału ponownie przetworzonego składnika.

Zamawiający, dla potwierdzenia spełnienia przez zamawiane produkty wskazanych cech środowiskowych, może wymagać m.in. przedstawienia odpowiednich certyfikatów lub oznakowań środowiskowych. W przypadku zamówień na usługi i roboty budowlane przyjazne dla środowiska zachowanie może być potwierdzone przez deklaracje zarządzania środowiskowego (Fornalski i Godlewska, 2009; Kłoda i in., 2011; Skowron, 2012).

Zalecane kryteria środowiskowe Komisji Europejskiej

Dla szeregu grup produktów i usług Komisja Europejska opracowała kryteria dotyczące zielonych zamówień publicznych. Zestaw kryteriów środowiskowych (tzw. GPP Toolkit) obejmuje m.in. produkty

i usługi zieleni i stanowi katalog otwarty, umożliwiając zamawiającemu wprowadzanie dodatkowych klauzul niezbędnych dla specyficznych uwarunkowań jego zamówienia (ramka 1). Zestaw ten obejmuje zamówienia dotyczące utrzymania publicznych terenów zieleni: zakup produktów, maszyn oraz usług ogrodniczych koniecznych do ich utrzymania. Niektóre ekologiczne aspekty usług ogrodniczych nie wchodzą w zakres omawianych zaleceń, na przykład wykorzystanie pojazdów lekkich i pojazdów ciężarowych oraz odzieży służbowej, gdyż elementy te zostały ujęte w innych grupach produktów, takich jak transport i wyroby włókiennicze (KE, 2012).

Do wyodrębnionych zaleceń i kryteriów dla produktów i urządzeń wykorzystywanych w ogrodnictwie Komisja zaliczyła:

- polepszacze gleby (rozumiane jako substancje okresowo wprowadzane do gleby w celu poprawy jej żyzności, zawierające substancje takie jak kompost, obornik i ściółki pochodzenia organicznego);
- rośliny ozdobne (rośliny, które nie są rodzime na danym terenie);
- systemy nawadniające;
- maszyny ogrodnicze;
- oleje smarowe;
- środki chwastobójcze i owadobójcze;
- rośliny inwazyjne.

Ponadto Komisja stworzyła karty zaleceń do maszyn ogrodniczych wyposażonych w silniki paliwowe, silniki elektryczne czy baterie wielokrotnego ładowania, takich jak:

- kosiarki do trawy (w tym kosiarki samojezdne) oraz skaryfikatory;
- wykaszarki;
- piły łańcuchowe;
- podkaszarki żyłkowe;
- podkaszarki i przycinarki do żywopłotu;
- zbieracze do liści i dmuchawy do liści;
- kosy motorowe;
- redlice motorowe;
- kultywatory rotacyjne;
- rozdrabniacze do kompostu.

W przypadku usług ogrodniczych zleczanych na zewnątrz, kryteria Komisji odnoszą się do produktów, które zostaną wykorzystane, oraz do praktyk, które zostaną zastosowane w ramach świadczenia

Ramka 1. Przykładowe kryteria zalecane przez Komisję Europejską do weryfikacji zapisów w zakresie usług i produktów pielęgnacji zieleni (KE, 2012)

- W przypadku polepszaczy gleby, aby udowodnić zgodność z kryteriami, oferenci mogą wykorzystać odpowiednie unijne oznakowanie ekologiczne lub inne odpowiednie środki dowodowe, takie jak badania laboratoryjne;
- W przypadku roślin ozdobnych uznany zostanie znak graficzny przyznawany produktom ekologicznym lub inny odpowiedni dowód zgodności z normami ekologicznymi;
- W przypadku pojemników na rośliny uznane zostanie oznakowanie, np. „Błękitny anioł” (Blue Angel), lub oświadczenie dostawcy bądź kierownictwa szkółki;
- W przypadku systemów nawadniających oferenci mogą odnieść się do dokumentacji technicznej sprzętu;
- W przypadku maszyn ogrodniczych, które są objęte kryteriami dotyczącymi procesu produkcji i poziomów emisji, jako dokumentację dowodową należy przedstawić zarówno oświadczenia producenta, jak i dokumentację techniczną maszyn;
- W przypadku olejów smarowych za spełniające kryteria zostaną uznane produkty opatrzone różnymi oznakowaniami ekologicznymi. Jeżeli produkt nie posiada certyfikatu, oferent musi przedstawić kartę bezpieczeństwa produktu lub wyniki badań laboratoryjnych, jeżeli karty bezpieczeństwa nie są wystarczająco szczegółowe, aby wykazać zgodność z wymogami;
- Stosowanie kompostu pochodzącego z oddzielnie zbieranych odpadów jako polepszacza gleby i nawozu, z zastosowaniem ścisłych kontroli jakości;
- Unikanie stosowania torfu jako polepszacza gleby;
- Ograniczenie zagrożeń związanych ze środkami ochrony roślin i stosowanie alternatywnych technik zwalczania szkodników;
- Używanie do nawadniania (w miarę możliwości) wody niezdatnej do picia, instalowanie wydajnych systemów nawadniających i stosowanie różnych środków w celu ograniczenia zapotrzebowania na wodę, takich jak mulczowanie, rozmieszczenie roślin według ich zapotrzebowania na wodę lub dobór przystosowanych/rodzimyich roślin ozdobnych;
- Nabywanie, w miarę możliwości, rodzimych roślin ozdobnych wyprodukowanych metodami ekologicznymi;
- Zapewnienie selektywnej zbiórki odpadów oraz przetwarzania odpadów organicznych do celów kompostowania i mulczowania;
- Nabywanie produktów dostarczanych w opakowaniach pochodzących z recyklingu, nadających się do kompostowania, wielokrotnego użytku, nadających się do recyklingu lub ulegających biodegradacji;
- Używanie niskoemisyjnych i charakteryzujących się niskim hałasem i niskim zużyciem paliwa maszyn oraz bardziej ekologicznych paliw;
- Używanie do maszyn ogrodniczych smarów szybko ulegających biodegradacji i nieposiadających potencjału bioakumulacyjnego lub olejów zregenerowanych;
- Odpowiednie szkolenie personelu;
- Przeciwdziałanie występowaniu inwazyjnych gatunków roślin i zwierząt.

usług. Warto tu zaznaczyć, że poziom „uekologizowania” zamówienia, związany np. z zagwarantowaniem bardziej naturalnych uwarunkowań dla rozwoju bioróżnorodności, wprowadzaniem metod i gatunków nieinwazyjnych, zależy od jakości i szczegółowości zastosowanego opisu oraz zweryfikowania możliwości wyegzekwowania zastosowanych zapisów, co może wiązać się z potrzebą dopisania np. cyklicznych kontroli przez wykwalifikowany personel bądź zapewnienia wsparcia przez jednostkę badawczą. Im precyzyjniej parametry zamówienia zostaną skwantyfikowane, tym prawdopodobieństwo wykonania zamówienia w założonej jakości będzie większe. Oczywiście spełnienie bardziej wymagających uwarunkowań przyjaznych dla środowiska może mieć wpływ na cenę zamówienia.

Dobre przykłady stosowania klauzul środowiskowych w przetargach

Interesującym przykładem zastosowania podejścia opartego na zielonych zamówieniach publicznych jest kompleksowa realizacja pierwszego w Warszawie EKOparku na obszarach pofabrycznych warszawskiej dzielnicy Ursus. Przykład ten pokazuje, że rozumienie zielonych zamówień publicznych nie musi ograniczać się do wyboru pomiędzy różnymi możliwościami realizacji tej samej usługi lub dostarczenia dobra, ale może odnosić się do bardziej ogólnych zagadnień dotyczących zarządzania terenami zieleni lub ich projektowania. Park zgodnie ze specyfikacją będzie miał charakter naturalistyczny, ze spontanicznie rozwijającą się roślinnością. Istniejące wartościowe drzewa mają zostać zachowane, a inwazyjne gatunki drzew i krzewów mają zastąpić rodzime. Wykorzystano tu badania Piotra Sikorskiego (2017), które wskazują, iż liczba gatunków roślin powinna wzrosnąć dwukrotnie, co zwiększy udział roślin rodzimych.

Dzięki nasadzeniom roślin stanowiących pokarm dla owadów i małych zwierząt oraz budowie budek lęgowych zwiększona ma zostać różnorodność biologiczna. Żywopłaty mają zapewniać warunki gniazdowania ptaków. 70% powierzchni EKOparku ma być czynne biologicznie. W EKOparku zastosowane zostaną innowacyjne rozwiązania techniczne, w tym

elementy pochodzące z recyklingu. W ramach zamówienia stworzone zostaną edukacyjne place zabaw dla dzieci, promujące świadomość ekologiczną. Zaplanowano utworzenie ekologicznych ścieżek edukacyjnych z punktami informacyjnymi na temat istniejących na tym terenie elementów flory i fauny. Do budowy nawierzchni ciągów komunikacyjnych zostaną wykorzystane materiały mineralne przyjazne środowisku (przepuszczalne, składające się z wysokiej jakości kamieni naturalnych, grysów oraz lepiszcza ekologicznego). Elementy małej architektury mają zostać wykonane z najprostszych materiałów, takich jak drewno i stal ocynkowana, a do oświetlenia wykorzystane mają zostać latarnie zasilane energią odnawialną z ogniw fotowoltaicznych. W parku zbudowany zostanie system niecek bioretencyjnych, odbierających, gromadzących i rozściekających wody deszczowe z terenu parku w celu zapewnienia stałego nawodnienia roślin.

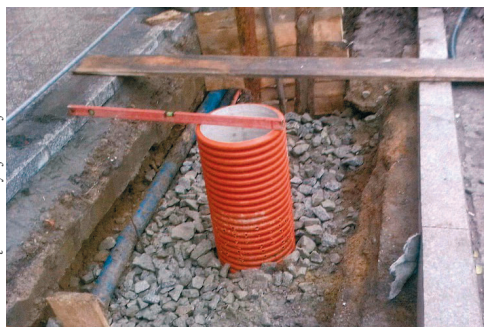
Przykładem wspierania podejścia opartego na zielonych zamówieniach publicznych jest również upowszechnianie baz produktów i usług ekologicznych, jak choćby bazy danych przedsiębiorców oferujących bioprodukty, również w zakresie kształtowania krajobrazu i usług związanych z utrzymaniem zieleni. Baza tego typu została stworzona

Rysunek 2. Przykład biomebli dla terenów zieleni. Fragment specyfikacji biolawki: produkt na bazie biologicznej (82%), utworzony z biokompozytu Nabasco 8010, opartego na biomacie trzciny, traw, lnu i konopi. Do cech charakterystycznych należą w tym przypadku niskie koszty utrzymania, odporność na odkształcenia, długa żywotność, naturalny i estetyczny wygląd. Ławka została wyprodukowana w Holandii i spełnia wymogi energooszczędności. Jest zdatna do recyklingu

fot. baza bioproduktów Inn.ProBio
<www.biobasedconsultancy.com/en/database>

fot. Zarząd Inwestycji Miejskich w Łodzi

fot. Zarząd Inwestycji Miejskich w Łodzi

Rysunek 3. Podłoża strukturalne i studzienki nawadniające drzewa i roślinność przyuliczną w ramach remontu i przebudowy ulicy Gdańskiej w Łodzi

w ramach międzynarodowego projektu InnProBio Forum for Bio-based Innovation in Public Procurement, realizowanego w ramach programu Horyzont 2020. Dobrą praktyką stanowiącą przyjazną dla środowiska alternatywę dla produktów standardowych w ramach mebli miejskich wykorzystywanych na terenach zieleni jest np. bioławka (rysunek 2).

Ciekawym przykładem wykorzystywania podejścia opartego na zielonych zamówieniach publicznych w pielęgnacji zieleni, w zakresie kryteriów grupy transportowej, jest również zakup w 2016 r. przez Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie sześciu samochodów z napędem hybrydowym. Wymieniono w ten sposób niespełniające obowiązujących norm emisji spalin stare pojazdy. Samochody służyły zespołowi leśników, pracownikom dbającym o zieleni oraz inspektorom zieleni do kontrolowania terenów zieleni w mieście i prac wykonywanych przez inwestorów zewnętrznych. Samochody zgodne

ze specyfikacją istotnych warunków zamówienia miały dysponować typem silnika – hybrydowym, mocą min. 100 KM, spalaniem ok. 4l/100 km, normą emisji spalin na poziomie min. EURO 5 i dopuszczały rok produkcji z przedziału 2015–2016 (ZZM w Krakowie, 2016). Ponadto w zakresie stosowania osprzętu do pielęgnacji na podkreślenie zasługuje fakt umieszczania przez Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie zamówień na utrzymanie zieleni z zastosowaniem kryteriów środowiskowych w zakresie wyposażania osprzętu pielęgnacyjnego i pojazdów w urządzenia oparte o napęd elektryczny – preferencje na używanie sprzętu i pojazdów zeroemisyjnych – podkaszarek elektrycznych (akumulatorowych), kosiarek (wykaszarek) elektrycznych (akumulatorowych), elektrycznych samochodów dostawczych lub półciężarowych (por. studium przypadku 3.2).

Zielone zamówienia publiczne mogą i powinny być również egzekwowane na etapie określania warunków realizacji umowy, w tym w zakresie przesłanek do nakładania kar umownych. Dobrym przykładem takiego podejścia jest praktyka Zarządu Dróg Miejskich w Poznaniu, który wprowadza zapisy do nakładania kar umownych m.in. za dopuszczenie do silnego zachwaszczenia (np. chwastami o wysokości 20 cm, chwastami na 20% powierzchni itd.), za brak natychmiastowej reakcji na porażenie roślin przez choroby, szkodniki, niedobory lub nadmiary pierwiastków skutkujące pojawieniem się objawów na poszczególnych organach, za dopuszczenie do deficytu lub nadmiaru wody (por. studium przypadku 3.1).

W ramach środowiskowych kryteriów stosowanych w praktyce Urzędu Miasta Łodzi, szczególnie w zakresie realizacji zieleni miejskiej w projektach rewitalizacji obszarowej, na podkreślenie zasługują wymagania przetargowe dotyczące wprowadzania tzw. podłoży strukturalnych (rysunki 3) oraz właściwych warunków utrzymania zieleni – np. stref ochronnych drzew, automatycznych systemów nawadniania, doboru gatunków roślin, stosowania metod i materiałów minimalizujących stres wprowadzanej roślinności i zapewniających długą jej żywotność, wprowadzanie materiałów ekologicznych. W zakresie innych grup kryteriów środowiskowych również stosowanie oświetlenia LED (ramki 2–4).

Ramka 2. Przykładowe zapisy klauzul środowiskowych dotyczących wymagań dla zieleni minimalizujących stres oraz zagrożenia dla roślinności istniejącej, zwiększające jej żywotność – ochrona drzew

Aby prace związane z realizacją zamierzenia nie wpływały negatywnie na stan zdrowotny drzew adaptowanych, należy podjąć działania mające na uwadze ochronę wszystkich części drzewa oraz drzew w grupie. W tym celu należy wygrodzić z otoczenia placu budowy wszystkie egzemplarze, najlepiej jako całą skupię, trwałym ogrodzeniem litym uniemożliwiającym swobodną penetrację wnętrza. Należy wygrodzić obszar równy sumie rzutów koron skupiny powiększonej o 3 m z każdej strony (Chachulski, 2000).

Nie można dopuścić do zagęszczenia gleby w obrębie strefy korzeniowej drzew, w tym celu należy dążyć do zminimalizowania możliwości poruszania się pojazdów budowlanych w obrębie strefy wyznaczonej przez obrys korony. Nie można dopuścić do składowania materiałów budowlanych mogących zmienić chemizm gleby (cement, cegły itd.) w obrębie strefy korzeniowej.

Prace w strefie ochronnej drzew istniejących należy wykonywać metodami bezwykopowymi; zachowane korzenie zabezpieczyć wilgotną jutą. Prace należy wykonywać ręcznie i możliwe szybko, tak aby nie dopuścić do przeschnięcia korzeni. Ze względu na znaczną bliskość sieci w stosunku do korzeni drzewa zaleca się owinięcie instalacji podziemnej folią przeciwkorzeniową, przycięte korzenie powinny mieć jak najmniejszą płaszczyznę cięcia (ZIM, 2016a).

Ramka 3. Przykładowe wymagania przetargowe w zakresie systemów nawadniania

W opisach przedmiotu zamówienia można wymagać wprowadzenia systemów nawadniania automatycznego z sieci miejskiej, opartych na systemie linii kroplujących (drzewa, krzewy żywopłotowe, okrywowe, trawy ozdobne i byliny) oraz układzie zraszaczy wynurzanych (trawniki). Analogicznie można wprowadzić wymóg stosowania skrzynek rozsączających, pozwalających odprowadzić nadmiar wód opadowych wskutek wsiąkania w otaczający grunt wody nagromadzonej z nawierzchni utwardzonych (ZIM, 2016b).

Do realizacji systemów automatycznego nawadniania należy stosować: zawory elektromagnetyczne; sieci rur rozprowadzających wodę od zaworów elektromagnetycznych do linii kroplujących systemu nawadniania dokorzeniowego i zraszaczy; sterownik i czujnik deszczowy (ew. czujniki wilgotnościowe); zawory umożliwiające przedmuchiwanie instalacji przed okresem zimowym; skrzynki na zawory z rewizją, z pokrywą przeznaczoną do wypełnienia warstwą wykończenia gruntu; filtry i odżelaziacze (jeśli konieczne); przepusty pod nawierzchniami (ZIM, 2016a, 2016c, 2016d).

Ramka 4. Wymagania dotyczące stosowania podłoży strukturalnych

Podłoża, gleby strukturalne, nawierzchnie mineralne, wodoprzepuszczalne mają szczegółowe specyfikacje w zakresie składu i sposobu wykonania. Oparte na kruszywach makadamowych, zapewniają możliwość dowolnego kształtowania przestrzeni korzenia drzew oraz umożliwiają nasadzenia drzew i krzewów w warunkach powtarzającego się zasolenia. Ten rodzaj podłoży strukturalnych stosuje się jako podbudowę pod nawierzchnie piesze, jezdne lub parkingi. Nawierzchnie mineralne i wodoprzepuszczalne dla ciągów pieszych, pieszo-rowerowych, alejek parkowych pozwalają na dostęp powietrza i wody do systemu korzeniowego drzew. Nawierzchnie wodoprzepuszczalne i porowate, takie jak np. HanseGrand, zapewniają infiltrację co najmniej 60 cm/godz. i charakteryzują się porowatością 30%. Zastosowanie tego typu nawierzchni zapewnia, że 7–14% wody opadowej jest dostępne dla roślin (ZIM, 2016b, 2016c). Podejście to daje trwałe rezultaty w zakresie poprawy żywotności drzew. Dzięki stosowaniu tego typu podłoży, zarówno instalacja, jak i remont mediów są możliwe w bezpośrednim sąsiedztwie drzew, a nawet pod nimi, przy zastosowaniu technologii bezwykopowych, które eliminują konflikt pomiędzy instalacjami a drzewami (Suchocka, 2013; Suchocka i Milanowska, 2016) (por. rozdział 9).

Zakończenie

Wprowadzanie przedstawionych powyżej kryteriów środowiskowych w ramach wymagań przygotowywanych zamówień publicznych dotyczących realizowanych robót, dostaw bądź usług z zakresu ogrodnictwa i pielęgnacji zieleni daje zleceniodawcy realny wpływ na trwałość zieleni w przestrzeni miejskiej, jej żywotność oraz wskaźniki jej zdrowotności i estetyki, a także funkcjonalność przestrzeni. Ponadto, zastosowanie przedstawionych powyżej rozwiązań daje oszczędności, choćby związane ze zmniejszeniem kosztów zaopatrzenia w wodę, niezbędną przy realizacji bieżących prac pielęgnacyjnych i podlewania. Wskazane metody, technologie i materiały stosowane w zamówieniach publicznych z zakresu zieleni miejskiej dają możliwość ochrony cennej wieloletniej roślinności oraz wprowadzania nowych nasadzeń i zwiększania powierzchni biolo-

gicznie czynnej na terenach miejskich, gdzie z uwagi na utwardzone powierzchnie pojawia się poważne wyzwanie godzenia istnienia roślinności z instalacjami gestorów mediów, infrastrukturą itp. (por. rozdział 9). Wskazywane metody dają możliwość wprowadzania zieleni w sposób zaplanowany, optymalny i trwały, gwarantując jej dobry rozwój, mimo ograniczeń wynikających ze specyfiki środowiska miejskiego. Warto również dodać, że stosowanie wskazywanych klauzul buduje potencjał prowadzący do zazieleniania miast, wpływając pozytywnie na warunki aero-wilgotnościowe, poprawiając klimat środowiska miejskiego, pojemność retencyjną, zwiększając jakość życia mieszkańców, wpływając również na wzrost wartości nieruchomości w tak rozwijanych obszarach miejskich. Reasumując, klauzule środowiskowe dotyczące problematyki zieleni istotnie podnoszą jakość przestrzeni miejskich, wpływając na poprawę ich atrakcyjności i rewitalizację.

Literatura

- Chachulski, Z. 2000. *Chirurgia i pielęgnacja drzew*. Legraf, Józefów-Michalin.
- Fornalski, Z. i Godlewska, K. 2009. *Analiza rynkowa dostępności papieru pochodzącego z recyklingu w Polsce*. Stowarzyszenie Papierników Polskich, Łódź.
- KE 2012. *Unijne kryteria zielonych zamówień publicznych, dotyczące produktów i usług ogrodniczych* <http://ec.europa.eu/environment/gpp/pdf/criteria/gardening_pl.pdf>.
- KE 2016. *Ekologiczne zakupy*. Komisja Europejska, Luksemburg.
- Kłoda, Z., Koba, D., Panasiuk, A. i Szymczak, M. 2011. *Nowe podejście do zamówień publicznych – wybrane zagadnienia*. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.

- Koba, D. 2010. *Norwe podejście do zamówień publicznych: wyzwanie dla zamawiających, szansa dla małych i średnich przedsiębiorstw*. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.
- Miasto Łódź – Zarząd Inwestycji Miejskich. 2016. *Opracowanie dokumentacji dla zadań inwestycyjnych z uwzględnieniem działań komplementarnych w zakresie ośmiu priorytetowych projektów Rewitalizacji Obszarowej Centrum Łodzi (Projekty 1–8)*. Opracowanie przygotowane na zlecenie Urzędu Miasta Łodzi (Biuro ds. Rewitalizacji oraz Zarząd Inwestycji Miejskich).
- Nowicki, P. 2013. *Efektywne zamówienia publiczne jako rezultat stosowania nowego podejścia do zamówień publicznych*. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa.
- Pieróg, J. 2011. Kryteria oceny ofert jako jeden z instrumentów realizacji polityki sektora publicznego. W: Niczyporuk, J., Sadowy, J. i Urbanek, M. (red.), *Nowe podejście do zamówień publicznych – zamówienia publiczne jako instrument zwiększenia innowacyjności gospodarki i zrównoważonego rozwoju. Doświadczenia polskie i zagraniczne. Część I*. Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa: 153–170.
- Sikorski, P. 2017. *Wytyczne fitosocjologiczne do projektu Parku Ekologicznego wraz z jego otuliną w Warszawie w Dzielnicy Ursus*. SGGW, Warszawa.
- Skowron, M. (red.). 2012. *Zielone zamówienia publiczne: II podręcznik*. Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa.
- Skowron, M. 2015. *Zielone zamówienia publiczne: aspekty środowiskowe w świetle ustawy prawo zamówień publicznych oraz nowo przyjętych dyrektyw w sprawie zamówień publicznych*. Urząd Zamówień Publicznych, Warszawa.
- Suchocka, M. 2013. Podłoża strukturalne i inne metody ułatwiające rozwój drzew w trudnych warunkach siedliskowych miast. W: Bergier, T., Kronenberg, J. i Lisicki, P. (red.), *Przyroda w mieście – rozwiązania*, Fundacja Sendzimira, Kraków: 38–49.
- Suchocka, M., Milanowska, A. 2016. Podłoża strukturalne jako inżynierskie rozwiązanie ochrony drzew w miastach. *Drogownictwo* 12: 401–406.
- ZIM 2016a. *Opracowanie dokumentacji dla zadań inwestycyjnych z uwzględnieniem działań komplementarnych w zakresie ośmiu priorytetowych projektów rewitalizacji obszarowej centrum Łodzi w zakresie części I zamówienia: zagospodarowania terenu wraz z przebudową oraz rozbudową niezbędnej infrastruktury technicznej parku Sienkiewicza*. Zarząd Inwestycji Miejskich, Łódź.
- ZIM 2016b. *Opracowanie dokumentacji dla zadań inwestycyjnych z uwzględnieniem działań komplementarnych w zakresie ośmiu priorytetowych projektów rewitalizacji obszarowej centrum Łodzi w zakresie części I zamówienia dla parku Moniuszki – w zakresie koncepcji zieleni*. Zarząd Inwestycji Miejskich, Łódź.
- ZIM 2016c. *Opracowanie dokumentacji dla zadań inwestycyjnych z uwzględnieniem działań komplementarnych w zakresie ośmiu priorytetowych projektów rewitalizacji obszarowej centrum Łodzi w zakresie części I zamówienia. Budowa ul. Traugutta na odc. Sienkiewicza–Kilińskiego wraz z budową układu ulic uzupełniających*. Zarząd Inwestycji Miejskich, Łódź.
- ZIM 2016d. *Informacje ze studiów wykonalności dla projektów rewitalizacji obszarowej miasta Łodzi*. Zarząd Inwestycji Miejskich, Łódź.
- ZZM w Krakowie 2016. *Dostawa oraz obsługa rejestracji sześciu samochodów z napędem hybrydowym na potrzeby realizacji zadań statutowych ZZM w Krakowie. Znak sprawy 6/2016* <<https://zsm.krakow.pl/przetarg.html?task=szczegolyPrzetarg&id=15>>.

STUDIUM PRZYPADKU 3.1

Współpraca z wykonawcami zamówień publicznych w poznańskich pasach drogowych

Agnieszka Szulc

Zarząd Dróg Miejskich w Poznaniu

W Poznaniu od czternastu lat dla uzyskania oczekiwanego efektu prac realizowanych w ramach zamówień publicznych stosowane są w specyfikacjach istotnych warunków zamówień (SIWZ) oraz umowach konkretne zapisy, określające wymagania zarządcy drogi wobec wykształcenia oraz doświadczenia kadrowego wykonawcy, jakości i terminowości prac oraz skuteczności prowadzonych zabiegów pielęgnacyjnych.

Zapisy te precyzują m.in. parametry wymaganych materiałów, np. w przypadku krzewów oprócz wielkości pojemnika wskazuje się także wymaganą liczbę pędów. Na początku wymagania te wzbudzały wątpliwości oferentów. Jednak dzięki konsekwentnemu ich egzekwowaniu dziś kontrahenci wiedzą, że zdecydowanie oszczędzają one czas nie tylko urzędnikom, ale i wykonawcom oraz szkółkarzom.

phot. ZDM Poznań

Rysunek 4. Przykład innowacyjnego zagospodarowania zieleni przyulicznej, podnoszącego bioróżnorodność i potencjał rekreacyjny

fol. ZDM Poznań

Rysunek 5. Sadzenie drzew w pasie przyulicznym w Poznaniu

Zapisy takie są narzędziem pracy inspektora/inwestora i tylko dzięki nim możliwe jest egzekwowanie dobrej jakości materiału i wykonawstwa.

Dla wymagań wobec sadzonek drzew nie wystarczy obwód pnia. Wskazujemy pożądaną wysokość pnia, liczebność pędów, wygląd korony z równomiernym po obwodzie oraz symetrycznym ułożeniem pędów na całej wysokości. Każdorazowo zamieszczamy zapis o wymaganej pierwszej jakości materiału oraz o wadach niedopuszczalnych (otarcia, złamania, ślady żerowania, brak przewodnika itd.). Ta sama skrupulatność w opisach dotyczy parametrów ziemi urodzajnej – oprócz charakterystyki chemicznej i fizycznej określamy granicę maksymalnego udziału materii organicznej (u nas wynosi ona 7%). Dla palików podajemy średnicę, wysokość, konieczność toczenia palika i jego impregnację. Wiemy, że bez precyzyjnie opisanych wymagań nie można liczyć na uczciwą konkurencję.

Z doświadczeń Wydziału Terenów Zieleni poznańskiego Zarządu Dróg Miejskich wynika, że łatwiej jest przygotować dokumentację przetargową na zakładanie zieleni niż na jej pielęgnację. Każdą roślinę w chwili jej sadzenia można opisać pewnymi

parametrami, jednak zdecydowanie trudniej określić, jak ma ona wyglądać po roku lub dwóch. W pasie drogowym roślinność narażona jest na bardzo wiele degradujących czynników. Dlatego konieczna jest bieżąca kontrola stanu roślin, cykliczna ocena skutków wykonanych zabiegów pielęgnacyjnych, dostosowywanie ich jakości i częstotliwości do wymagań poszczególnych roślin.

Takie nieustająco zmieniające się uwarunkowania wymuszają na wykonawcach wprowadzanie niezwłocznych indywidualnych rozwiązań i dostosowywanie się do konkretnych sytuacji. Jednak, aby można było mówić o takim twórczym podejściu wykonawcy do powierzonych jego firmie zadań, konieczny jest czas na poznanie terenu. Wobec tego przetargi organizowane są raz na trzy lata. Ze względu na złożoność warunków w pasach drogowych nie można stawiać sztywnych ilościowych wymagań dotyczących podstawowych zabiegów pielęgnacyjnych: w tym liczby podlewań, pieleń, cięć, nawożeń itd. Od dawna sposób realizacji poszczególnych zabiegów pielęgnacyjnych pozostawia się w rękach wykonawców, a jedynie precyzyjnie określa się progę niedopuszczalnej jakości/zdrowotności roślin.

W treściach zapisów przetargowych musiały się znaleźć przesłanki do nakładania kar umownych m.in. za dopuszczenie do silnego zachwaszczenia (np. chwastami o wysokości 20 cm, chwastami na 20% powierzchni itd.), za brak natychmiastowej reakcji na porażenie roślin przez choroby, szkodniki, niedobory lub nadmiary pierwiastków skutkujące pojawieniem się objawów na poszczególnych organach, za dopuszczenie do deficytu lub nadmiaru wody (np. u ponad 50% korony drzewa albo u ponad 20% roślin w skupinie krzewów itd.), za dopuszczenie do nieprawidłowego przycięcia drzew albo krzewów, skutkującego zniszczeniem, zdeformowaniem korony drzewa albo krzewu.

Same zapisy nie wystarczą. Nieocenioną rolę odgrywa współpraca inwestora z wykonawcą, ale też konsekwentny nadzór inwestorski, a w jego ramach bieżąca kontrola zgodności stanu faktycznego w terenie z opisanymi wcześniej oczekiwaniami. Na początku współpracy z nową firmą przekonujemy wykonawcę do tego, że to on ma być gospodarzem terenu w naszym imieniu, zachęcamy do inicjatyw, na które chętnie reagujemy. W większości przypadków zdaje to egzamin.

Jeśli nie ma innego sposobu na zmotywowanie wykonawcy do realizacji zgodnej z zasadami opisanymi w przetargu, sięgamy po ostateczne narzędzia, jakimi są przewidziane w umowie kary. Dzięki konsekwencji w respektowaniu zapisów umownych jest szansa na uzyskanie wymaganej jakości oraz wyrównanie konkurencji. To skutkuje na ogół powszechną znajomością poziomu wymagań inwestora i adekwatnymi cenami przetargowymi, jak też przygotowaniem kadrowym i organizacyjnym firm. Niemniej zdarza się, że konieczne jest korzystanie z ostatecznych rozwiązań w postaci odstąpienia od umowy i nałożenia kary umownej. W takim przypadku pomocny jest zapis mówiący, iż zamawiający może jednocześnie zlecić wykonanie prac

niewykonanych lub wykonanych nieprawidłowo podlegających karze innemu wykonawcy, a fakturą za ich wykonanie obciążyć wykonawcę, który nie dotrzymał warunków umowy.

W przypadku obumarcia rośliny, niezależnie od nałożonej kary, istnieje obowiązek posadzenia rośliny o parametrach tożsamyh z rośliną wymienianą na nową. Na setki dobrze zrealizowanych umów przez czternaście lat mieliśmy trzy umowy, w przypadku których w trosce o dobro zieleni konieczne było zastosowanie najbardziej radykalnych rozwiązań. Jednak także w tych sytuacjach ostateczny werdykt zapadł na podstawie bogatej wiedzy, własnych obserwacji i po naszym wcześniejszym uczestnictwie w tym trudnym procesie.

Ze względu na nieprzewidywalność zdarzeń w pasach drogowych konieczne jest każdorazowe określenie sposobu działania i granic odpowiedzialności finansowej inwestora za akty wandalizmu, kolizje drogowe, zdarzenia niebędące udziałem wykonawcy. Ważny jest sposób i termin zgłaszania takich faktów inwestorowi.

Niezależnie od podstawowych zabiegów pielęgnacyjnych, które muszą być jednoznacznie opisane, wskazane jest również skrupulatne określenie rodzaju, rozmiaru, sposobu dodatkowego zlecenia interwencyjnych prac pielęgnacyjnych, wynikających ze szczególnej lokalizacji roślinności przyulicznej (skrajnie, pola widoczności, odłamujące się gałęzie, powalone drzewa, uszkodzona roślinność, zajęzione trawniki, zniszczone elementy chroniące roślinność).

Na zakończenie należy wyraźnie podkreślić, że wprowadzenie precyzyjnych zapisów jest bezwzględnie konieczne. Bez nich nadzór inwestorski może okazać się mało skuteczny. Zachęcałabym wobec tego do skrupulatnego opisanie wymagań i tym samym „uzbrojenia” inspektora w odpowiednie „narzędzia pracy”.

STUDIUM PRZYPADKU 3.2

Kryteria środowiskowe w przetargach ZZM w Krakowie

Lukasz Pawlik

Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Podstawowym zadaniem jednostki miejskiej odpowiedzialnej za zieleni jest jej bieżące utrzymanie. Pokazuje to wartość ogłaszanych zamówień publicznych, wśród których pod tym względem zadanie pod nazwą: „Utrzymanie zieleni niskiej wraz z elementami małej architektury w parkach, pasach drogowych, zieleńcach, terenach osiedlowych, placach zabaw na terenie Gminy Miejskiej Kraków w latach 2018–2021” z kwotą prawie 100 mln zł na trzy lata plasuje się na pierwszym miejscu.

Przy ustalaniu kryteriów oceny dla tego zadania nie było wątpliwości, że istotne będą kwestie środowiskowe, ponieważ sposób wykonywania prac utrzymaniowych i stosowany do nich sprzęt mają ogromny wpływ na otoczenie. Oddziaływanie to można zmniejszyć poprzez zachęcenie przyszłych wykonawców do zastosowania właściwych narzędzi oraz odpowiednie zdefiniowanie kryteriów w przetargu.

W ogłoszonym w 2018 r. przez Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie (ZZM) przetargu na utrzymanie zieleni zastosowano liczne kryteria środowiskowe, mające 30% wpływ na wybór oferty. Jako preferowane wskazano użycie sprzętu i pojazdów zeroemisyjnych – podkaszarek i kosiarek akumulatorowych, samochodów elektrycznych dostawczych lub półciężarowych. Stosowanie urządzeń akumulatorowych pozwoli na ograniczenie emisji w trakcie prac utrzymaniowych oraz zwiększy komfort mieszkańców korzystających z terenów zieleni (niska emisja hałasu). Użycie kryteriów środowiskowych w znaczącym procencie powoduje, że o wyborze firmy nie decyduje tylko cena. Zielone rozwiązania

są zazwyczaj droższe, a na pewno wymagają inwestycji w nowoczesny sprzęt. Koszty usług ogrodniczych z roku na rok drożeją, głównie za sprawą rosnących kosztów pracy. W takiej sytuacji kierowanie się tylko ceną ograniczyłoby znacznie możliwości inwestowania w innowacyjne rozwiązania technologiczne. Chęć zaoferowania najlepszej ceny po uwzględnieniu kosztów pracy zmusiłaby firmy ogrodnicze do oszczędności na sprzęcie czy to poprzez ograniczenie inwestycji, czy też poprzez importowanie używanych urządzeń już wycofanych na zachodzie Europy.

fot. Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Rysunek 6. Pojazd elektryczny będący na wyposażeniu ZZM w Krakowie, kilku podwykonawców ma podobne auta

Rysunek 7. Opony przeznaczone do jeżdżenia po trawie

W przywołanym zamówieniu wykonawca mógł otrzymać dodatkowe punkty według następująco zdefiniowanych kryteriów środowiskowych:

- używanie podkaszarek elektrycznych (akumulatorowych) – 1 punkt za każdą sztukę (maksymalnie 10 sztuk, czyli 10 punktów);
- używanie kosiarek (wykaszarek) elektrycznych (akumulatorowych) – 1 punkt za każdą sztukę (maksymalnie 10 sztuk, czyli 10 punktów);
- używanie samochodów elektrycznych dostawczych lub półciężarowych o dopuszczalnej masie całkowitej do 3,5 tony (akumulatorowych – nieosobowych i nie typu pick-up) – 5 punktów za każdą sztukę (maksymalnie 2 sztuki, czyli 10 punktów).

Po otwarciu ofert okazało się, że większość wykonawców zadeklarowała użycie elektrycznych narzędzi, natomiast mniej niż połowa zadeklarowała użycie samochodów elektrycznych, które nie tylko stanowią drogą inwestycję, ale wymagają odpowiedniej infrastruktury (stacje ładowania, punkty przeładunkowe) oraz zmiany sposobu

pracy. W 2019 r. pojawią się w krakowskich parkach pierwsze samochody elektryczne wykorzystywane przy utrzymaniu terenów zieleni. Jest to ważne, ponieważ wszyscy będą mogli obserwować, jak takie rozwiązanie funkcjonuje. Liczymy, że w przyszłości udział samochodów elektrycznych będzie większy.

Kryteria środowiskowe to nie wszystko, jeśli chodzi o wymuszenie rozwiązań korzystniejszych dla środowiska. Zamawiający mogą zawrzeć środowiskowe wymagania w sposobie realizacji zadania, zdefiniowanym w specyfikacji istotnych warunków zamówienia. Przykładem może być stosowany już od trzech lat wymóg stosowania opon przeznaczonych do jeżdżenia po trawie podczas koszenia trawników ciągnikiem oraz zakaz używania dmuchaw (ze względu na troskę o jakość powietrza). Wprowadzenie pierwszego wymagania budziło wiele obaw, między innymi związanych ze znaczącym podniesieniem kosztów i domniemaną ograniczoną dostępnością na rynku takich opon. Obawy te nie potwierdziły się, a wprowadzone wymaganie stało się standardem. Opony tego typu nie tylko zmniejszają ryzyko uszkodzenia nawierzchni trawnika, ale również minimalizują oddziaływanie na systemy korzeniowe drzew oraz na strukturę gleby. Drugie wymaganie wiązało się ze stałym bieżącym nadzorem i natychmiastowym reagowaniem nadzorujących inspektorów. Z czasem dmuchawy zostały zastąpione odkurzacami oraz myjkami ciśnieniowymi.

Dobrze zdefiniowane kryteria środowiskowe, poza pozytywnym wpływem na środowisko przyrodnicze w mieście, skutkują podnoszeniem jakości świadczonych usług, pomagają rozwijać się firmom ogrodniczym i zachęcają je do „zielonych inwestycji”.

Włączanie mieszkańców w działania na rzecz zieleni

Kasper Jakubowski

Politechnika Krakowska

Fundacja Dzieci w Naturę

Mieszkańcy miast są coraz bardziej świadomi korzyści, jakie zielen im oferuje, i gotowi aktywnie angażować się w jej ochronę i utrzymanie. Tam, gdzie mieszkańcy od lat uczestniczą w ochronie terenów zieleni, powstaje kapitał społeczny, który można wykorzystać w tworzeniu nowych rozwiązań. W rozdziale omawiamy praktyki, w ramach których taka współpraca mieszkańców z miastem miała miejsce, a zainicjowanie pozytywnych procesów zmian przyniosło społeczne i środowiskowe korzyści.

Słowa kluczowe: partycypacja społeczna; kapitał społeczny; planowanie przestrzenne; edukacja ekologiczna; wolontariat przyrodniczy; współpraca z mieszkańcami miasta; współpraca z grupami nieformalnymi

Wprowadzenie

W rozdziale czwartym koncentrujemy się na oddolnych działaniach mieszkańców, mających pozytywny wpływ na kształtowanie obrazu zieleni w mieście i sposoby zarządzania nią. Choć wiele inicjatyw społecznych na rzecz zieleni wspomaga działania decydentów, jednostek miejskich i kadry urzędniczej, to jednak korzystanie z potencjalnie ogromnej społecznej energii nie jest praktyką powszechną w polskich miastach. Brakuje świadomości korzyści takiej współpracy, narzędzi ułatwiających komunikację oraz działalności edukacyjnej (informacyjnej) skierowanej do kadry urzędniczej i mieszkańców. Tymczasem mieszkańcy to ważna i różnorodna grupa interesariuszy, którzy chcą mieć coraz większy wpływ na przestrzeń miejską i sposoby zarządzania nią, a ochronę i rozwój zieleni coraz częściej uznają za ważny czynnik podnoszący jakość życia w mieście.

Bodźcem aktywizującym mieszkańców może być wdrażanie nowej polityki „uspołeczniania” zarządzania zielenią w mieście, z silnym akcentem na komunikację i wykorzystanie potencjału obywatelskiego. Oprócz dobrych chęci i deklaracji konieczne są jednak efektywne metody współpracy. Pomocne jest rozwijanie wiedzy i edukacja, budowanie zaufania, dialog oraz udział niezależnych ekspertów i lokalnych społecznych liderów. Współpraca ta może przybrać wiele form, czasami niekonwencjonalnych. Mieszkańcy mogą włączyć się do współtworzenia i opieki na konkretnymi terenami (przykład ogrodów społecznych), wskazywać miejsca do nasadzeń oraz wspólnie z ekspertami wypracowywać innowacyjne, zintegrowane rozwiązania, które następnie będą przez miasto wdrażane. Konieczne jest też zabezpieczenie środków finansowych na działania aktywizujące mieszkańców, szczególnie kiedy inicjowane są oddolnie, przez nich samych. Z czasem aktywni mieszkańcy mogą formalnie organizować się w stowarzyszenia albo przystąpić do już istniejących lokalnych organizacji pozarządowych, co przyczynia się w praktyce do budowania społeczeństwa obywatelskiego (por. rozdział 5).

Zaangażowanie mieszkańców na rzecz zieleni – niewykorzystany potencjał

Zaangażowanie mieszkańców często kojarzone jest z protestami społecznymi, np. przeciwko wycince drzew, zabudowie terenów zieleni lub brakowi aktywnej polityki miasta w zakresie ich ochrony. W tych działaniach skierowanych „przeciwko” dotychczasowej, niekorzystnej społecznie polityce zawarty jest ogromny potencjał nie tylko do zmiany określonej niezadowolającej sytuacji czy generalnego podejścia decydentów, ale i do pozytywnego zaangażowania mieszkańców we wdrażanie konkretnych rozwiązań. Jeśli decyzje administracyjne budzą protesty społeczne (np. dotyczące wycinek drzew czy zabudowy terenów zieleni), warto rozważyć ich zmianę, ponowną konsultację i nowe sposoby rozwiązywania konfliktów.

Wiele dużych parków w miastach zachodnioeuropejskich powstało na skutek oddolnych inicjatyw grup obywateli, wieloletnich kampanii społecznych na rzecz ich ochrony, a nawet akcji protestacyjnych o burzliwym przebiegu, zmierzających do zablokowania planów przeznaczania ich terenów pod inwestycje. Przykładem może być berliński park Gleisdreieck (ramka 1), który powstał w wyniku protestów społecznych i uznawany jest za modelowy punkt odniesienia dla realizowania partycypacji społecznej (Lachmund, 2013). W londyńskim Hampstead Heath mieszkańcy stworzyli wspólnie „łańcuch ludzkich rąk”, skutecznie blokując inwestycję budowlaną. W Sutcliffe Park wieloletnia kampania lokalnej grupy działania z udziałem mieszkańców i zaangażowanych naukowców doprowadziła do zaniechania planów dalszej regulacji przeciwpowodziowej rzeki Quaggy kosztem środowiska. Miasto sfinansowało natomiast projekt jej renaturyzacji i utworzenia nowego parku, który utrzymywany jest w sposób naturalny i został objęty ochroną. W parku odtworzono tereny zalewowe, chroniąc okoliczne zespoły mieszkaniowe. Działania te spotkały się z pozytywną reakcją mieszkańców, którzy do dziś korzystają z walorów nowego terenu zieleni.

Ramka 1. Park Gleisdreieck w Berlinie – efekt oddolnych działań mieszkańców i otwartości ze strony miasta (autorka tekstu w ramce: Anna Wilczyńska)

foto: Kasper Jakubowski

Park Gleisdreieck w Berlinie utworzony został na terenach pokolejowych w bliskim sąsiedztwie centrum miasta w latach 2009–2013 (kosztem ok. 15 mln euro). Został zaprojektowany na powierzchni 26 ha po kilkuletnich konsultacjach z mieszkańcami, a jego powstanie poprzedziły protesty społeczne, prowadzone od lat osiemdziesiątych XX wieku w celu ocalenia tej ważnej enklawy zieleni i naturalnej sukcesji roślinności przed planami inwestycyjnymi.

Gleisdreieck był jednym z najważniejszych węzłów niemieckiej kolei państwowej. Od jego zamknięcia w 1945 r. pozostawał nieużytkowany, zarastając spontaniczną roślinnością, stając się inspiracją i punktem wyjścia dla projektu. Postępująca urbanizacja oraz coraz większa świadomość potrzeby dobrze zaprojektowanych, wielofunkcyjnych i różnorodnych terenów zieleni miejskiej zrodziły pomysł ochrony i rozwoju tego typu miejsc w Berlinie.

Możliwość utworzenia parku Gleisdreieck pojawiła się dzięki przyjęciu ustawy, która obowiązywała deweloperów do rekompensowania zagospodarowania terenu poprzez inwestowanie w równoważny obszarowo teren zieleni. Projekt parku został przygotowany ze zwróceniem szczególnej uwagi na wartość historyczną, społeczną i przyrodniczą. Istotną rolę odegrała różnorodność interesariuszy, do których należeli: deweloperzy, zarząd sąsiadujących dzielnic, różnorodni użytkownicy, władze miasta oraz sprywatyzowana spółka kolejowa. Dodatkowo, jeszcze na długo przed realizacją projektu, lokalna grupa ogrodników miejskich rozwinęła w tym miejscu ogród społeczny.

Od 2006 r. odbywał się proces konsultacyjny poprzedzający konkurs projektowy. Przeprowadzono ankiety, spotkania, spacer i warsztaty. Ponadto podczas tzw. weekendu projektowego przedstawiono wizję architektów oraz przeprowadzono z nimi warsztaty, w których udział wzięło ok. 500–600 osób. Uwag z tego spotkania użyto w dalszym procesie projektowym, a potem przy podjęciu decyzji przez jury. Warsztaty wskazały, że parkiem zainteresowane były przede wszystkim dwie grupy potencjalnych użytkowników: jedna optująca za rozwojem miejsca do spokojnego wypoczynku, a druga za intensywnym rozwojem aktywności sportowych. W wytycznych projektowych zapisano więc potrzebę połączenia tych dwóch wizji, dodając do tego ochronę elementów zabytkowych i przyrodniczych oraz powstałego wcześniej ogrodu społecznego.

W rezultacie powstał wyjątkowy park, będący pionierskim rozwiązaniem dla tego typu przestrzeni. Naturalne materiały, jak drewno, a także minimalizm rozwiązań architektonicznych, podkreślają charakter tego miejsca. Nowatorskim rozwiązaniem było też pozostawienie ruderalnej roślinności i starych elementów kolejowych. Park składa się z dwóch części: zachodniej, złożonej z boisk sportowych, oraz wschodniej, cichszej, zawierającej polany rekreacyjne i rezerwat przyrody.

Rysunek 1. Pikieta protestacyjna z udziałem autora w małym kamieniołomie (2018) na Zakrzówku zagrożonym zabudową w wyniku zapisów uchwalonego planu miejscowego. Miejsce to jest ważnym terenem rekreacyjnym i siedliskiem chronionego gatunku węża – gniewosza. Organizatorką tej spontanicznej akcji była m.in. Cecylia Malik i utworzona przez nią oraz jej siostrę Justynę Koeke nieformalna grupa Modraszek Koletyw. Od 2014 r. Modraszek Koletyw kontynuował działania z kolektywem Niedzielni (B. Koczenasz, J. Wesołowski, P. Dziurdzia, M. Sala). W 2018 r. Rada Miasta Krakowa doprowadziła do utworzenia w tym miejscu nowego użytku ekologicznego „Zakrzówek”, co było zwieńczeniem wieloletnich działań i kampanii społecznych na rzecz jego pełnej ochrony

Podobne przykłady znamy również z Polski. W Krakowie wieloletnie działania mieszkańców, organizacji pozarządowych i artystów (Modraszek Koletyw) doprowadziły do utworzenia użytku ekologicznego w części Zakrzówka najbardziej zagrożonej zabudową. Mimo iż w efekcie niekorzystnych zapisów w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego miasto będzie musiało wypłacić przedsiębiorcy inwestycyjnemu odszkodowanie za brak możliwości zabudowy na chronionym obszarze, mieszkańcy zyskali gwarancję, że cenny przyrodniczo teren w centrum miasta nie zostanie zabudowany. Nieodłączną częścią tego procesu były pikiety i protesty z udziałem mieszkańców przeciwko planowanej zabudowie terenów zieleni. Warta podkreślenia jest działalność krakowskiej aktywistki, performerki i artystki Cecylii Malik, zaangażowanej w kwestie zieleni i jej ochrony.

Współtworzony przez nią Modraszek Koletyw aktywizował krakowian do działania, udzielał się medialnie i uczestniczył w debatach publicznych, pozwalał identyfikować się mieszkańcom poprzez kreatywne działania artystyczne, wykorzystując osiągnięcia mediów społecznościowych (rysunek 1). Symbolem tych oddolnych protestów na rzecz pełnej ochrony Zakrzówka stał się występujący tam „charyzmatyczny” gatunek motyla – stąd modraszkowe skrzydła u protestujących.

Działania protestacyjne angażujące mieszkańców wynikają w dużym stopniu z obecnych uwarunkowań politycznych i kadrowych, niedoskonałości lub braku konsultacji społecznych, często o znikomym przełożeniu na praktykę, oraz dotychczasowej taktyki traktowania zieleni jako kwestii drugorzędnej wobec zagadnień takich jak inwestycje czy rozbudowa infrastruktury drogowej.

Jak pokazuje raport Najwyższej Izby Kontroli (NIK 2017), powierzchnia terenów zieleni w największych polskich miastach nie zwiększyła się w latach 2014–2017. Z terenów gminnych usunięto w tym okresie więcej drzew niż posadzono albo brakuje danych w tym zakresie. Decydenci w niewielkim zakresie wykorzystują też narzędzia planistyczne w celu zabezpieczenia niezabudowanych terenów zieleni i zakładania w ich miejscu nowych, zwłaszcza dużych, parków miejskich.

Takie niezgodne z oczekiwaniami dużego grona mieszkańców zarządzanie terenami zieleni niejednokrotnie wywołuje konflikty, do których rozwiązywania decydenci i kadra urzędnicza nie są dostatecznie przygotowani, a często nawet przychylnie nastawieni. Dlatego konieczne jest, aby odpowiedzialni za stan zieleni w mieście decydenci i podlegli im dyrektorzy jednostek posiadali kompetencje komunikacyjne, w tym umiejętność dialogu z mieszkańcami oraz organizacjami pozarządowymi, aby byli gotowi prowadzić dziesiątki, a często setki konsultacji i spotkań z mieszkańcami. Interesujący może być w tym kontekście pomysł krakowskiej grupy ADAŚie (por. studium przypadku 4.1), aby powołać nowe stanowisko, tj. Wiceprezydenta Miasta ds. Zrównoważonego Rozwoju. Najlepsza na to stanowisko byłaby osoba otwarta na współpracę z mieszkańcami i organizacjami, która „rozumie jak działa nowoczesna metropolia, która uczy się od innych miast”, dostrzega wyzwania XXI wieku. Mogłaby być wybierana spośród kandydatów zgłaszanych przez środowisko mieszkańców i aktywistów miejskich (Facebook, @adasie.org, 5.11.2018). Konkretnie zapisy dotyczące jej roli powinny zostać zawarte w dokumentach planistycznych miasta i strategiach, jak również w konkretnych projektach dotyczących m.in. edukacji ekologicznej, efektywności energetycznej, mobilności i gospodarki wodnej. Podobne rozwiązanie zastosowano z powodzeniem w Słupsku, gdzie prezydent Robert Biedroń powołał swoją pełnomocniczkę ds. zrównoważonego rozwoju.

Zgłaszane przez mieszkańców postulaty pokazują wprost, że wiele protestów i konfliktów wokół zieleni w miastach stanowi okazję do zmiany dotychczasowych polityk i form współpracy mię-

fot. Monika Firlej-Balik

Rysunek 2. 12 czerwca 2016 r. podczas pikniku przy ul. Zieleniewskiego w Krakowie – przy bramie do przyszłego parku Grzegórzeckiego – mieszkańcy zaadaptowali zaniedbany skwerek (działka należała do gminy), gdzie zasadzili drzewa, krzewy i kwiaty, co stanowiło symboliczny krok na drodze do utworzenia nowego parku

dzy poszczególnymi wydziałami miasta i zainteresowanymi stronami. Jednym z narzędzi takiej współpracy mogą być powołane przy urzędach wielu miast ciała dialogu, jak np. komisje dialogu obywatelskiego (KDO) lub społecznego. W Krakowie jedną z najbardziej aktywnych jest KDO ds. Środowiska, w ramach której udaje się w gronie lokalnych organizacji, w tym reprezentujących ich ekspertów, opiniować, dyskutować i przegłosowywać uchwały dotyczące najważniejszych tematów w zakresie zieleni. Uczestniczą w posiedzeniach tej komisji zarówno przedstawiciele administracji publicznej, jak i mieszkańcy, którzy często zwracają się do organizacji z prośbą o podjęcie ważnego dla nich tematu. Uchwały przegłosowane przez komisję trafiają bezpośrednio do decydentów reprezentujących odpowiednie wydziały urzędu miasta. Stowarzyszenia zakładane i reprezentujące mieszkańców mogą też dołączyć do KDO i uczestniczyć aktywnie w jej obradach.

Dobrym przykładem zmiany w polskich realiach jest współpraca zarządów zieleni z mieszkańcami w zakładaniu ogrodów społecznych i innych terenów zieleni w mieście, szczególnie tam, gdzie ich brakuje lub nie są chronione przed zabudową. Część z nich może być zakładana w ramach budżetów partycypacyjnych, w ramach których mieszkańcy sami zgłaszają konkretne rozwiązania i lokalizacje (por. rozdział 8), jak park linearny Re-kreacja lub ogród

Rysunek 3. Symboliczne przecięcie ogrodzenia, czyli otwarcie nowego parku w Krakowie (1 września 2018 r.). Od tego dnia mieszkańcy mogą swobodnie spacerować po zielonym terenie, który od kilkudziesięciu lat był niedostępny

społeczny Siemaszki (oba w Krakowie). Otwartość instytucji miejskich na współpracę dobrze widać na przykładzie zakładanych Parków Krakowian (por. studium przypadku 4.2). Z kolei otwarcie nowego parku Grzegórzeckiego (również w Krakowie) poprzedziła kilkuletnia kampania społeczna realizowana przez Stowarzyszenie mieszkańców Zielone Grzegórzki na rzecz ochrony przed zabudową terenu należącego do wojska (rysunek 2). Dzięki aktywności mieszkańców (udziale w procedurze uchwalania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego na etapie wniosków i uwag, konsultacji społecznych), a także organizowaniu wielu akcji promocyjnych (wydarzenia, pikniki, aktywności internetowe), w listopadzie 2017 r. władze Miasta Krakowa, Województwa Małopolskiego oraz Agencja Mienia Wojskowego poinformowały o podpisaniu aktu notarialnego dotyczącego zamiany działek, co umożliwiło zachowanie 5,3-hektarowego terenu na park obok zaplanowanej inwestycji Centrum Muzyki. Stowarzyszenie, kontynuując swoje działania, zorganizowało we współpracy z ZZM symboliczne otwarcie parku (rysunek 3). Mimo że

całkowite urządzenie parku zaplanowane jest na kolejne lata, podstawowe uporządkowanie terenu i udostępnienie go mieszkańcom w „dzikiej i naturalnej” formie (bez parkowej infrastruktury i małej architektury) także spełnia swoją rolę, dzięki czemu teren ten jest uczęszczanym miejscem spacerowym.

Z czasem pojedyncze skuteczne działania mogą stać się praktyką w zarządzaniu zielenią, a ciągle wypracowywane mechanizmy współpracy z mieszkańcami inspiracją i punktem odniesienia dla innych dzielnic i miast. Bardzo dobrze pokazuje to działalność nieformalnej grupy ADASie (por. studium przypadku 4.1).

Udział i rola mieszkańców w decyzjach dotyczących zieleni i planowaniu przestrzennym

Kolejnym przejawem zaangażowania mieszkańców w sprawy zieleni w miastach jest ich coraz większa aktywność w procesach uchwalania aktów planistycznych, takich jak studia uwarunkowań

fot. Kasper Jakubowski

Rysunek 4. Rodzinny spacer edukacyjny na zagrożonych łąkach w Toniach (Kraków), zrealizowany w ramach projektu edukacyjnego „Oswajamy przyrodę miasta i okolic” koordynowanego przez autora – sierpień 2017 r.

i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, dokumenty powołujące ustawowe formy ochrony przyrody (np. użytki ekologiczne). Obejmuje ona konsultacje procedowanych planów miejscowych, ale też obecność mieszkańców wespół z organizacjami pozarządowymi na posiedzeniach komisji i sesjach rad miast i innych stosownych instytucji. Pozytywnym przykładem zaangażowania mieszkańców są też nadsyłane uwagi, popierające ustalenia planów zabezpieczających tereny zieleni w miastach jako potencjalne parki miejskie, tereny rekreacyjne lub naturalne, wskazujące na potrzebę bardziej aktywnej polityki w zakresie kształtowania zieleni i ochrony krajobrazu.

Na przykładzie Krakowa widać, że częstą barierą administracyjną jest jednak brak konsultacji na poziomie niektórych rad dzielnic, co miało miejsce w przypadku tworzenia planu rozproszonego dla 215 terenów zieleni nieprzeznaczonych pod zabudowę. Pozytywnym przykładem aktywności mieszkańców i uwzględniania ich postulatów w procesach planowania jest natomiast „ochronny” plan miejscowy „Łąki – Tonie” dla parku rzecznoego w Toniach w Krakowie (195 ha), chroniący zieleni, ale też korytarz przewietrzania miasta. Złożone przez mieszkańców całego miasta wnioski stanowiły argument dla decydentów za jego przyjęciem pomimo protestów właścicieli działek i potencjalnych inwestorów. Władze miasta zadeklarowały na-

fot. Jarosław Kozikowski

Rysunek 5. Spotkanie mieszkańców zaangażowanych w ochronę terenu nad Drwinką, również element projektu edukacyjnego „Oswajamy przyrodę miasta i okolic”

stępnie wykup prawie 65 ha łąk na cele publiczne i ochrony przyrody. Zgłaszanie uwag do tego planu poprzedziła kampania organizacji pozarządowych, mieszkańców miasta, naukowców i artystów, zachęcająca do nadsyłania uwag do planu z poparciem dla jego ustaleń. Pojawiły się także artykuły na ten temat w lokalnych mediach, w których obecny był głos mieszkańców, naukowców i organizacji reprezentujących stronę społeczną. Wcześniej realizowane były działania edukacyjne na zagrożonych terenach (rysunki 4 i 5).

Warto w tym kontekście wspomnieć o zagranicznych przykładach angażujących mieszkańców w planowanie zieleni, w tym tak szczegółowych jak wskazywanie miejsc sadzenia nowych drzew (co zresztą wykorzystano również w programie „Milion drzew dla Warszawy”, por. studium przypadku 7.2).

Mieszkańcy w dialogu i współpracy z miastem – nowe pola zaangażowania

Świadomość, że tereny zieleni są potrzebne mieszkańcom, nadal nie jest powszechna wśród władz miast i gmin. Z drugiej strony głos mieszkańców i organizacji nie zawsze jest jednolity, a bywa, że potrzeby i oczekiwania są rozbieżne albo wręcz się wykluczają (budowa parkingu, rekreacyjne urządzenie, prace pielęgnacyjne zieleni, zachowanie walorów naturalności

fot. Kasper Jakubowski

fot. Kasper Jakubowski

Rysunek 6. Ogród społeczny *Meanwhile Community Garden* w Londynie pokazuje rolę zaangażowania lokalnej społeczności we współtworzenie tego parku. Założony w 1976 r. – jako tymczasowy (*meanwhile*) teren zieleni w miejscu rozbiórki – przetrwał do dziś. W 2000 r. przeszedł kompleksową rewitalizację. Składa się z kilku części: m.in. najstarszego skateparku w Londynie, placów zabaw oraz niewielkiego, „kontenerowego” pawilonu (górne zdjęcie) służącego mieszkańcom do edukacji i spotkań oraz jako pomieszczenie o funkcji zaplecza w tzw. dzikim ogrodzie (dolne zdjęcie)

itp.). O skuteczności wypracowanych z miastem rozwiązań świadczy to, na ile udało się uwzględnić „rozmaite za i przeciw”, przełożyć postulaty i wnioski z konsultacji na kompleksowe rozwiązania projektowe i sposób zarządzania, uwzględniające wymagania ochrony środowiska i zróżnicowane potrzeby społeczne. Istotna jest także dyskusja o tym, co wspólnie się udało, oraz umiejętność wykorzystania wypracowanego kapitału społecznego do kolejnych projektów i działań. Ważny jest poza tym komunikat o wzajemnych korzyściach takiej współpracy: odpowiedź na rzeczywiste potrzeby mieszkańców, budowanie kapitału społecznego, zapobieganie konfliktom

społecznym, uwzględnienie interesu społecznego, poprawa jakości życia i stanu środowiska.

Miasta w niewystarczającym stopniu wykorzystują także potencjał lokalnych organizacji pozarządowych w realizacji ustawowego obowiązku edukowania mieszkańców i zwiększania ich świadomości ekologicznej. Pokazuje to przywołany przykład Zakrzówka, gdzie wieloletnia współpraca formalnych i nieformalnych grup mieszkańców, artystów, naukowców, części polityków oraz organizacji doprowadziła do skutecznej ochrony tego miejsca poprzez uchwalenie użytku ekologicznego. Organizacje mogą być aktywnym partnerem i przejąć część zadań publicznych w tym zakresie, pomagając dotrzeć do mieszkańców i angażować ich do działania (por. rozdział 5). Wiele z inicjatyw mieszkańców i grup działania ma charakter niesformalizowany i opiera się na aktywności lokalnych liderów czy kolektywów, często jest prowadzona przez media społecznościowe. Zrzeszanie się mieszkańców w stowarzyszenia lub fundacje bądź ich partnerska współpraca z organizacjami pozarządowymi może uczynić z nich skuteczniejszych partnerów we współpracy z administracją publiczną oraz usprawnić prowadzenie działań oddolnych. Pozwoli też pozyskiwać środki finansowe niezbędne na realizację planów.

Nową przestrzenią do inicjowania takiej współpracy z mieszkańcami i reprezentującymi ich organizacjami mogą być nowoczesne centra edukacji ekologicznej i wielofunkcyjne pawilony finansowane przez zarządy zieleni miejskiej. Przyszłościowym rozwiązaniem jest zapraszanie do ich współtworzenia przedstawicieli aktywnych mieszkańców i lokalnych liderów. Nowe pawilony mogą powstawać nie tylko w parkach miejskich, ale też w bardziej naturalnych obszarach, które powinny być urządzone z myślą o edukacji ekologicznej. Pełnią one dodatkowo funkcję zaplecza dla opiekujących się nimi nieformalnych grup lub organizacji, ale też miejsca rozmaitych działań kulturalnych i edukacyjnych, spotkań, przestrzeni wspomagającej aktywność mieszkańców, co ilustruje przypadek *Meanwhile Community Garden* (rysunek 6). Przykładem przestrzeni o podobnej funkcji jest Miejsce Spotkań w Łodzi, stworzone przez organizację *Społecznie Zaangażowani*. Choć nie znajduje się ono na terenie zieleni, przeprowadzono tam wiele dyskusji dotyczących tematyki

Rysunek 7. Działania na rzecz lokalnego środowiska angażują i integrują mieszkańców. Na zdjęciu budowa nowych zbiorników dla płazów z udziałem okolicznych mieszkańców i organizacji London Wildlife Trust zarządzającej chronionym terenem Woodberry Wetlands, Londyn, Wielka Brytania

zarządzania środowiskiem przyrodniczym miasta (por. studium przypadku 6.1). Mimo że wiele takich działań powstaje oddolnie, w duchu społeczeństwa obywatelskiego, to pomocny może być udział miejskich instytucji odpowiedzialnych za dialog obywatelski, w tym miejskich i dzielnicowych centrów obywatelskich, miejskich centrów dialogu i innych jednostek odpowiedzialnych za wspieranie inicjatyw społecznych.

W kierunku partycypacyjnego zarządzania przyrodą miasta – wolontariat przyrodniczy

W sprzyjających warunkach prawnych, finansowych i politycznych to zaangażowani mieszkańcy i reprezentujące ich organizacje mogą przejąć częściową odpowiedzialność za zarządzanie terenami zieleni oraz realizację polityk miejskich w zakresie ich ochrony. Modelowe sposoby tworzenia takich warunków są często wypracowywane w ramach międzynarodowych projektów. Sporym wyzwaniem dla miast są tereny rolne, tracące swoje dotychczasowe funkcje i produkcyjne uzasadnienie. Pokazuje to projekt Re:URBAN, realizowany przez Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie przy współpracy z partnerami zagranicznymi. Wspólnie z mieszkańcami, ekspertami i miejskimi urzędnikami od spraw zieleni wypracowuje się sposoby lepszego

funkcjonowania ogrodów społecznych, ale też zakładania farm miejskich. Rozwiązania te łączą funkcje produkcyjne upraw rolnych z edukacyjnymi, ekologicznymi i społecznymi. Ważna jest także integracja mieszkańców, którzy inicjują i uczestniczą w powstawaniu ogrodów społecznych oraz koordynują lokalne działania. Przykładem czerpania z zagranicznych sprawdzonych praktyk są nowo zakładane centra edukacji ekologicznej i pawilony powstające w polskich miastach (Kraków, Warszawa), które stają się innowacyjnym narzędziem ochrony przyrody, połączonym z aktywną edukacją ekologiczną z udziałem mieszkańców miast.

Podobne rozwiązania często pojawiają się za granicą (w literaturze anglojęzycznej określane jako *stewardship* lub *civic ecology* – por. Douglas i James (2015), Krasny i in. (2014)), ale są wciąż rzadkością w polskich miastach. Trudno przekonać decydentów o konieczności takiej współpracy w kontekście najcenniejszych przyrodniczo terenów, np. obszarów sieci NATURA 2000. Tymczasem zaangażowanie mieszkańców nie tylko może stanowić źródło oszczędności, ale przede wszystkim służy edukacji ekologicznej i dostarcza satysfakcji z udziału w ważnych przedsięwzięciach. Współpraca może dotyczyć renaturyzacji zdegradowanych cieków wodnych i przywracania ekosystemom miejskim ich utraconej funkcji oraz naturalnego charakteru. Wiele półnaturalnych i chronionych terenów można z powodzeniem przystosować i udostępnić trwale mieszkańcom.

Ważnym i sprawdzonym za granicą polem do rozwijania takiej współpracy jest wolontariat przyrodniczy. Beatley (2011) na przykładzie australijskich miast wskazuje na interesującą inicjatywę *urban bushcare* – sieć grup mieszkańców zaangażowanych w opiekę i działania na polu renaturyzacji niewielkich ekosystemów miejskich. Działania te mają także istotny wymiar społeczny, integrują mieszkańców, poprawiają ich samopoczucie, dają świadomość przynależności do lokalnej społeczności i więzi z przyrodą. Sieć ta, powstała w 1990 r., składa się już z 124 grup, a tworzy ją 2500 wolontariuszy zaangażowanych w działania na rzecz ochrony przyrody i renaturyzacji (odbudowy) zdegradowanych siedlisk, ale też edukacji ekologicznej zamieszkujących w ich otoczeniu ludzi.

Z kolei w Woodberry Wetlands, londyńskim terenie chronionym i udostępnionym dla mieszkańców, okoliczni mieszkańcy włączają się w działania z zakresu czynnej ochrony przyrody (rysunek 7). Budują i pogłębiają zbiorniki dla płazów i organizmów wodnych, koszą trzcinę i wierzby, aby zachować ważne siedliska ptaków i gatunki flory. Podobne działania mogą być zainicjowane przy współpracy organizacji pozarządowych i administracji publicznej.

Wiele terenów leżących odłogiem stanowi potencjał do inicjowania nowych form współpracy i edukowania o konieczności ich ochrony z aktywnym udziałem mieszkańców (np. tereny łąkowe w miastach). Miasto może wykorzystać tu potencjał organizacji pozarządowych, udzielając pomocy merytorycznej i materialnej, a nawet finansując działania na rzecz ochrony przyrody, pod warunkiem że uda się aktywizować mieszkańców. Mattijssen i in. (2018) pokazują, że działania inicjowane przez aktywnych mieszkańców – od wieszania budek i uprawy ogrodów miejskich do ochrony i wolontariatu przyrodniczego – przyczyniają się do zwiększenia świadomości ekologicznej, a na dłuższą metę pomagają w osiągnięciu założonych przez władze celów ekologicznych na poziomie lokalnym i krajowym.

Zakończenie

Opisane rozwiązania i przykłady aktywizacji mieszkańców na rzecz zieleni nie wyczerpują katalogu form takiej partycypacji. Mogą być jednak wskazówką i inspiracją, jakie działania można i warto podjąć oraz sfinansować, aby angażować mieszkańców i wykorzystać ich potencjał, oddając im głos, odpowiadając adekwatnie na zgłaszane potrzeby społeczne, zapobiegając konfliktom. Przykłady z polskich i zagranicznych miast dowodzą korzyści wynikających z takich modeli zarządzania zielenią, w których respektuje się prawa mieszkańców do współdecydowania o przestrzeni, w której żyją. W tym procesie to mieszkańcy wypracowują wspólnie rozwiązania, które następnie są z powodzeniem wdrażane. Warto także wspomnieć, że konflikty społeczne i protesty mogą istotnie się przyczyniać do zmiany dotychczasowej polityki i sposobów komunikacji oraz do tworzenia nowych rozwiązań.

W społeczeństwie demokratycznym i informacyjnym współpraca z mieszkańcami odbywa się nie na poziomie deklaracji, ale konkretnych działań ułatwiających zarządzanie zielenią w mieście i nie ogranicza się jedynie do przeprowadzenia konsultacji. Powinna znaleźć odzwierciedlenie w opracowaniach strategicznych, finansowaniu i wdrażaniu rozwiązań, które sprawdziły się w innych miastach, oraz na monitorowaniu ich efektów.

Aby zaangażowanie mieszkańców w ochronę zieleni okazało się skuteczne i trwałe oraz przyczyniało się do rozwiązywania problemów w porozumieniu z miastem i jego jednostkami, ważna jest konsekwentna polityka w tym zakresie. Opisane w rozdziale przykłady wskazują na pozytywną zmianę, jaka zaszła w postrzeganiu partycypacyjnego zarządzania zielenią. Mieszkańcy coraz aktywniej i chętniej chcą współdecydować o przyrodzie w mieście, preferowanych sposobach jej kształtowania i przyszłych funkcjach, oraz wskazywać zarządcom terenów konkretne rozwiązania.

Proces ten nie jest łatwy, ale odpowiednio prowadzony pozwala zapobiec wielu późniejszym konfliktom społecznym i jest korzystny dla wszystkich interesariuszy. Przykład z Krakowa pokazuje, że to właśnie instytucje odpowiedzialne za stan zieleni w mieście (w Krakowie – ZZM) są szczególnie predysponowane do współdziałania z mieszkańcami i prowadzenia konsultacji. Oczywiście mogą być w tym wspierane przez organizacje pozarządowe (por. rozdział 5). Mimo iż jest to proces czasochłonny i wymagający, przynosi ostatecznie dobre rezultaty i pozwala wypracować kapitał społeczny, który zapoczątkuje w kolejnych działaniach. Z drugiej strony, akcje inicjowane przez mieszkańców i reprezentujących ich liderów wymagają zabezpieczenia środków na pomoc w ich realizacji, jeżeli współpraca z administracją miejską ma mieć charakter trwały. Interesującą, a być może przyszłościową formą takiej współpracy jest udział niezrzeszonych mieszkańców i organizacji pozarządowych w ochronie parków „typu XXL”, czyli rozległych terenów niezabudowanych, a tam gdzie to konieczne, w odtwarzaniu zdegradowanych ekosystemów miejskich i przywracaniu im utraconych funkcji (np. terenów podmokłych w miastach). Tym inicjatywom powinny towarzyszyć działania edukacyjne, co jest stałą praktyką w przypadku wielu miast zachodnioeuropejskich.

Literatura

- Beatley, T. 2011. *Biophilic cities: integrating nature into urban design and planning*. Island Press, Washington, D.C.
- Douglas, I. i James, P. 2015. *Urban ecology: an introduction*. Routledge, London and New York.
- Jakubowski, K. 2013. Niekonwencjonalne formy współpracy międzysektorowej w kształtowaniu zieleni miejskiej na przykładzie Londynu. W: Bergier, T., Kronenberg, J. i Lisicki, P. (red.), *Przyroda w mieście – rozwiązania*, Fundacja Sendzimira, Kraków: 86–97.
- Jakubowski, K. 2014. Rola uwarunkowań przyrodniczych i społecznych w kształtowaniu zielonej infrastruktury. W: Maciejewska, A. (red.), *Współczesne uwarunkowania gospodarowania przestrzenią – szanse i zagrożenia dla zrównoważonego rozwoju. Społeczny wymiar gospodarowania przestrzenią*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa: 93–106.
- Lachmund, J. 2013. *Greening Berlin: the co-production of science, politics, and urban nature*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Mattijssen, T., Buijs, A., Elands, B. 2018. The benefits of self-governance for nature conservation: A study on active citizenship in the Netherlands. *Journal for Nature Conservation* 43: 19–26.
- Najwyższa Izba Kontroli (NIK). 2018. *Informacja o wynikach kontroli: zarządzanie zielenią miejską*. NIK, Warszawa.

STUDIUM PRZYPADKU 4.1

„Skrzyknęli się na fejsie, żeby zrobić coś dobrego” – o nieformalnych inicjatywach mieszkańców na przykładzie ADaSie

Kasper Jakubowski

Politechnika Krakowska

Fundacja Dzieci w Naturę

O tym, jak owocna może być współpraca z lokalnymi liderami, czyli ludźmi, którzy wyróżniają się w lokalnych działaniach i potrafią wokół nich gromadzić innych mieszkańców, świadczy sukces nieformalnej grupy mieszkańców ADaSie z Krakowa, której inicjatorką i liderką jest Agata Bloswick. Nazwa grupy powstała w opozycji do często przywołanego hasła „nie da się” jako wyrazu bezsilności polityków i urzędników odpowiedzialnych za stan przestrzeni publicznych i zieleni. Grupa ta jest przykładem skutecznego oddolnego ruchu humanizującego zaniedbane miejsca w miastach i mobilizującego innych do podobnych działań. Sukcesy ADaSie, o których wspomina Agata Bloswick, to zwrócenie uwagi władz miasta na konieczność działań w zapomnianych przestrzeniach i społeczna walka z plagą nielegalnego graffiti.

Grupa ta zapoczątkowała też ideę Parków Krakowian, w których rodzice mogą posadzić drzewo upamiętniające narodziny swoich dzieci (por. studium przypadku 4.2). W Krakowie są już trzy w pełni obsadzone przez mieszkańców parki, które powstały od podstaw. Dlaczego się udało? „Proste przesłanie: do tego, żeby coś zmienić w mieście, potrzebujesz trochę chęci, nic więcej” – mówi w rozmowie Agata Bloswick.

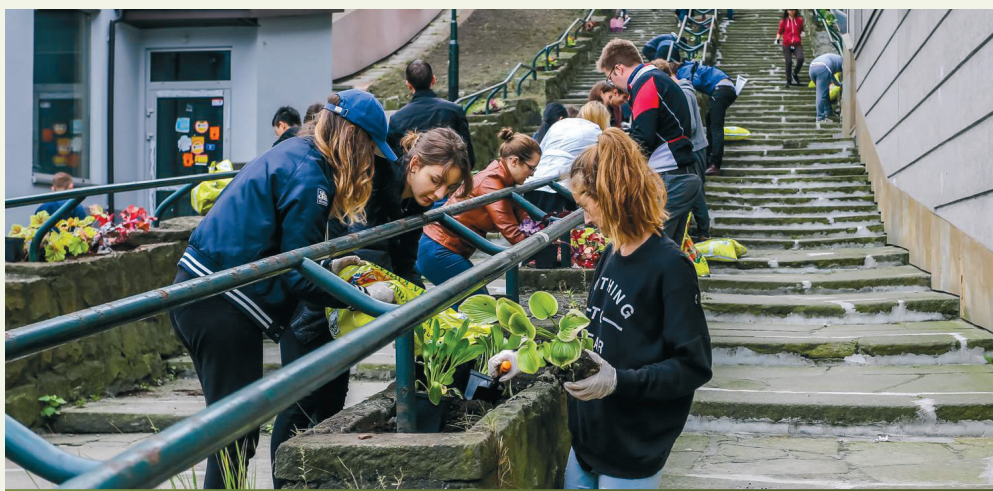
O fenomenie tej grupy i jej aktywności świadczy to, że nie ma żadnego finansowania, nie jest zarejestrowana, przez co pokazuje, że każdy mieszkaniec może być „ADaSiem” (sic!) i ma taką samą moc sprawczą. Jak podkreśla Agata Bloswick, „w zakresie współpracy z miastem na

początku było trudno, pracowaliśmy całkiem na zasadzie *guerilla action*. Natomiast z czasem nastąpiło dużo zmian: pojawienie się Zarządu Zieleni Miejskiej w Krakowie, dostrzeżenie przez Prezydenta potrzeby rozmowy z organizacjami i grupami mieszkańców, trochę zmian w ZIKiT (Zarząd Infrastruktury Komunalnej i Transportu w Krakowie – przyp. aut.); zbudowaliśmy relacje z radnymi oraz, co bardzo istotne, z prasą. Trudno było przekonać urzędników, że czasem warto wyjść do ludzi. Jak chcieliśmy sadzić kwiatki na ul. Smółki w 2014 r., to ZIKiT, odpowiedzialny wtedy za zielen, kazał nam robić projekty nasadzeń w donicach, a jak posadziliśmy na partyzanta, to wyplewili. Dwa lata później sadziliśmy znów: ZZM dał drzewo oraz pożyczył łopaty. Gigantyczna zmiana”.

fort. ADaSie

Rysunek 8. Jeden z Parków Krakowian zakładanych z inicjatywy nieformalnej grupy mieszkańców działającej w mediach społecznościowych ADaSie

fol. Bogusław Świerzowski

Rysunek 9. Schody pomiędzy ulicami Kalwaryjską i Zamoyskiego na krakowskim Podgórzu, które mieszkańcy spontanicznie zdecydowali się upiększyć. Dołączyli do nich też inni mieszkańcy, w tym pracownicy Zarządu Zieleni Miejskiej w Krakowie

Grupa ta do mobilizowania mieszkańców i komunikacji z miastem wykorzystuje media społecznościowe (Facebook) i udaje się jej osiągnąć maksymalny zasięg na poziomie 40 tys. osób. Pokazuje to potencjał tego kanału komunikacji i – jak dodaje jej inicjatorka – „pokazuje naszą siłę oraz mocne stanowisko w rozmowach z miastem i zapewnia często miejsce przy stole rozmów w różnych projektach”. Ważnym argumentem jest to, że grupa unika politycznej identyfikacji i bieżącej polityki, a skupia się na identyfikacji problemów w otoczeniu i ich pozytywnym rozwiązywaniu. „Niech zacznie

nam przeszkadzać bylejakość w przestrzeni wokół nas. Jak zacniemy od takich drobiazgów, to już od tego całkiem blisko do prawdziwego zaangażowania: raz zauważone problemy nie dają się «odzobaczyć». Nasz dom nie kończy się na wycieraczce. Może się kończyć w windzie, na podwórku, na granicy dzielnicy czy całego miasta. Jeśli zdamy sobie z tego sprawę, będzie to pierwsza lekcja demokracji obywatelskiej. Nasz jeden głos w urnie ma znaczenie, tak samo jak nasze dwie ręce podnoszące śmiecia czy sadzące jednego kwiatka” – podsumowuje Agata Bloswick.

STUDIUM PRZYPADKU 4.2

Park Krakowian

Aleksandra Mikolaszek

Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Drzewo upamiętniające narodziny dziecka to mocno zakorzeniona w naszej świadomości tradycja. Obecnie częściej przytaczana jest jako miły zwyczaj niż praktykowana, zwłaszcza w przypadku życia w dużej aglomeracji miejskiej, jaką jest Kraków. Tradycję tę kultywuje projekt Park Krakowian, realizowany przez Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie (ZZM). Oferuje on mieszkańcom możliwość upamiętnienia narodzin swojego dziecka przez posadzenie drzewa. Początkiem inicjatywy był oddolny ruch mieszkańców skupionych wokół grupy ADaSie (por. studium przypadku 4.1), zainspirowanych parkiem w Krasiczynie, w którym sadzono dęby i lipy dla upamiętnienia narodzin dzieci arystokratów. Grupa aktywistów podjęła rozmowy z urzędem, aby dać krakowianom podobną możliwość na wyznaczonym pod takie sadzenia terenie. Akcja dedykowana mieszkańcom, a więc zorganizowana na szerszą skalę niż jednostkowe sadzenia drzewa na prywatnej działce, w mocno zurbanizowanej aglomeracji miejskiej, przestaje mieć tylko wymiar sentymentalny. Sadzone drzewa przyczyniają się do poprawy jakości powietrza, dostarczają też szeregu innych korzyści. Nie do przecenienia jest również aspekt społeczny, mowa bowiem o aktywizacji i zaangażowaniu mieszkańców w sam proces sadzenia. Drzewo posadzone wspólnie z dzieckiem, a później opieka nad nim, to idealny punkt wyjścia do zainteresowania najmłodszych tematem zieleni.

Aby w Krakowie zaczęły powstawać Parki Krakowian, niezbędne było znalezienie formuły, która

pozwoliłaby połączyć wartościową ideę z jasnymi standardami sadzenia, które w mieście nie może przebiegać przypadkowo. Pierwszym krokiem było wyznaczenie lokalizacji, dla której przez miejskiego architekta krajobrazu opracowany został projekt nasadzeń. Uwzględnić musiał takie rozmieszczenie drzew, aby w przyszłości miejsce to mogło stać się parkiem z pełną infrastrukturą, taką jak alejki, ławki, kosze, miejsca do piknikowania w cieniu posadzonych drzew. Lokalizacja oraz warunki siedliskowe były kluczowe przy doborze odpowiednich gatunków drzew, aby w jak największym stopniu zadbać o dobre warunki wzrostu. W tym aspek-

foto. Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Rysunek 10. Park Krakowian – na pierwszym planie drzewo z pamiątkową tabliczką

cie niemożliwe było więc kierowanie się jedynie utartym zwyczajem, według którego dla chłopców sadi się dęby, a dla dziewczynek lipę czy brzozę. Te same powody zadecydowały również o tym, że mieszkańcy nie mogą podczas takiej akcji sadzić drzew przyniesionych przez siebie, ponieważ rośliny muszą spełniać określone parametry wielkości oraz jakości. Te i inne kluczowe kwestie organizacyjne zostały zawarte w regulaminie przyjętym przez uczestników. Zgłoszenia mogli dokonać pełnoletni krakowianie i tym samym wyrazić chęć posadzenia drzewa dla dziecka, które nie ukończyło 18. roku życia według zasady „jeden uczestnik – jedno drzewo”. Rejestracja możliwa była wyłącznie poprzez formularz cyklicznie uruchamiany na stronie internetowej ZZM. Dawał on również możliwość wyboru, czy drzewko ma być opatrzone pamiątkową tabliczką z imieniem, nazwiskiem i datą urodzenia pociechy (żadne z tych danych nie były obligatoryjne, mogło to być np. samo imię). Park Krakowian został zorganizowany jako akcja bezpłatna dla mieszkańców. ZZM zakupił drzewa oraz poniósł koszt wyprodukowania pamiątkowych tabliczek.

Pierwszy Park Krakowian powstał w maju 2016 r. przy ul. Księcia Józefa, gdzie drzewa sadiło 205 krakowskich rodzin. Zainteresowanie akcją przerosło najśmielsze oczekiwania, ponieważ dostępne miejsca rozeszły się w mgnieniu oka, a 27 maja 2016 r. około godz. 10 pierwsze szpadle przetrzczały ziemię. Teren sadzenia został wcześniej przygotowany, wywiercono odpowiednie otwory, przy których rozstawione zostały gatunki drzew zgodnie z przygotowanym przez ZZM projektem. Na miejscu obecni byli również pracownicy, którzy służyli mieszkańcom fachową wiedzą i pomocą przy sadzeniu. Parki Krakowian powstałe przy ul. Ks. Józefa, ul. Falistej i ul. Ptaszyckiego to na chwilę obecną 1205 drzew posadzonych przez mieszkańców i dzięki mieszkańcom, ponieważ to od nich wszystko się zaczęło.

fot. Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Rysunek 11. Park Krakowian – pierwszy park posadzony przez samych mieszkańców

Przedsięwzięcia takie jak to pokazują, że nawet jednostkowe zaangażowanie w troskę o zielen ma sens, bo każdy, chcąc posadzić drzewo tylko dla swojego dziecka, przyczynił się do stworzenia ponad 7,7 ha zadrzewionego terenu w naszym mieście. W myśl zasady – jedno drzewo posadzone samemu jest cenniejsze niż cały las posadzony przez kogoś – dla wielu krakowskich rodzin Parki Krakowian staną się miejscami wyjątkowymi, darzonymi ogromnym sentymentem, a co za tym idzie – szacunkiem i zamięłowaniem do zieleni, które poprzez taki drobny gest zostanie zaszczepione następnemu pokoleniu.

Współpraca władz samorządowych z organizacjami pozarządowymi w zakresie kształtowania zieleni miejskiej

Anna Wilczyńska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

Stowarzyszenie Kulturotwórcze MLASTODWA

Współpraca pomiędzy władzami miast i organizacjami trzeciego sektora jest podejmowana coraz częściej, m.in. ze względu na rosnące zainteresowanie tych ostatnich wywieraniem wpływu na wygląd przestrzeni publicznej miast. Przekłada się to na wprowadzanie nowoczesnych rozwiązań i metod realizacji zadań, nowe możliwości finansowania, czy też poprawę komunikacji pomiędzy mieszkańcami a władzami miast. W niniejszym rozdziale wskazujemy możliwości, motywacje i zalety takiej współpracy.

Słowa kluczowe: organizacje trzeciego sektora; zielona infrastruktura; przestrzeń publiczna; współpraca z mieszkańcami; współpraca z ekspertami

Wprowadzenie

Mieszkańcy miast w coraz większym stopniu formułują pod adresem lokalnych władz postulaty dotyczące organizacji przestrzeni publicznej, w tym terenów zieleni. Związane jest to nie tylko z niską jakością tych obszarów, ale i pragnienie wpływu użytkowników na ich otoczenie oraz rosnącą potrzebą poczucia decyzyjności. Choć działania takie mogą być prowadzone indywidualnie, w pełni oddolnie (por. rozdział 4), to jednak często większe szanse na wysłuchanie i uwzględnienie tych postulatów mieszkańcy uzyskują, gdy są reprezentowani przez stosowne organizacje pozarządowe. Korzystanie z podmiotowości prawnej oraz większej siły przebicia wynikającej z większej liczby osób jednocześnie zabierających głos zwykle przekłada się też na poważniejsze traktowanie postulatów zgłaszanych w tej formie przez lokalne władze i inne podmioty (w tym deweloperów). Organizacje pozarządowe często powstają zresztą w oparciu o wcześniejsze doświadczenia nieformalnych grup mieszkańców, aktywistów i ekspertów, zjednoczonych we wspólnej sprawie. W niniejszym rozdziale przyjrzymy się, jak tego typu organizacje mogą wspierać proces kształtowania i zarządzania terenami zieleni miejskiej. Zastanowimy się także nad szerszymi możliwościami, jakie stwarzają, zwłaszcza w kontekście możliwości uzupełniania lub wręcz wyręczania lokalnych samorządów w realizacji określonych zadań (najczęściej dotyczących komunikacji z mieszkańcami, ale też pozyskiwana finansowania).

Motywacje i rozwój organizacji pozarządowych

Jeszcze do niedawna krajobraz współczesnych miast kreowany był w sposób odgórny, podążając niejednokrotnie za politycznymi i gospodarczymi interesami. Szybki rozwój obszarów miejskich doprowadził do stopniowej degradacji przestrzeni i przyrody, a także przyczynił się do powstania wielu problemów społeczno-ekonomicznych (Graham, 2016). Niedoskonałości przestrzeni publicznych pogłębiał brak diagnozy potrzeb użytkowników, co z kolei było jednym z powodów wykształcenia

się ruchów oddolnych, powstałych jako odpowiedź społeczeństwa na zaistniałą sytuację.

Jako przykład i moment przełomowy posłużyć może historia konfliktu Jane Jacobs i architekta Nowego Jorku. Jacobs, oddolna aktywistka i liderka społeczna, z sukcesem walczyła m.in. o zablokowanie przebudowy lokalnego parku i przeprowadzenia wielopasmowej drogi przez dzielnice mieszkaniowe. Było to inspiracją dla powstawania podobnych ruchów, które objęły inne miasta na świecie. W wielu przypadkach tego typu nieformalne inicjatywy dają początek wyspecjalizowanym stowarzyszeniom i fundacjom. Innym przykładem powstawania organizacji pozarządowych są zespoły złożone z interdyscyplinarnego grona ekspertów, którzy zauważając konkretne problemy, chcą przełożyć swoją wiedzę na praktykę. Istnieją również stowarzyszenia zrzeszające konkretne profesje (np. Stowarzyszenie Polskich Architektów Krajobrazu). Duże organizacje stanowią swojego rodzaju parasol dla mniejszych instytucji pozarządowych, dzięki czemu mogą propagować wymianę wiedzy i doświadczeń, łączyć oraz wspierać mniejsze organizacje z różnych krajów (np. European Citizen Science Association).

Funkcja organizacji trzeciego sektora w badaniu, ochronie, rozwoju i zarządzaniu terenami zieleni miejskiej koncentruje się wokół kilku głównych aspektów, które wzajemnie się przenikają i które zostały poniżej scharakteryzowane.

Wdrażanie innowacyjnych rozwiązań

Aktywność organizacji pozarządowych charakteryzuje się intensywną współpracą krajową i międzynarodową. Dzięki wymianie wiedzy i doświadczeń innowacyjne rozwiązania projektowe oraz metody badawcze wdrażane są na lokalnym gruncie. Otwartość na eksperymentowanie decyduje o efektywności i sprawności. Niejednokrotnie, dzięki własnej pracy oraz udziałowi w projektach zewnętrznie finansowanych, podjęcie ryzyka związanego z nieschematycznym podejściem do problemu skutkuje wprowadzeniem nowej praktyki na poziomie rozwiązań systemowych. Przykładem jest zastosowanie geoankiety i oprogramowania GIS

do badań potrzeb i opinii mieszkańców w procesie partycypacyjnego planowania przestrzeni. Metoda ta została opracowana na Uniwersytecie Aalto w Helsinkach. W Polsce natomiast Fundacja Sendzimira już w 2013 r. przeprowadziła tego typu badanie dla terenów zieleni miejskiej (projekt „Licz na zieleni” – por. Czepkiewicz, 2013). W jego ramach użytkownicy wskazywali m.in. preferencje przestrzenne, miejsca, w których brakuje zieleni, miejsca źle i dobrze urządzone dla czterech miast: Krakowa, Łodzi, Poznania i Warszawy (Fundacja Sendzimira, 2014). Wyniki przeprowadzonych przez Fundację Sendzimira badań były wykorzystywane w praktyce planistycznej w tych miastach. Dziś metoda ta jest używana w wielu procesach konsultacyjnych, np. dotyczących planów miejscowych.

Finansowanie i współpraca

Wdrażanie innowacyjnych rozwiązań wiąże się z potrzebą pozyskiwania dodatkowych środków. Istnieją różnego rodzaju programy oferujące wsparcie dla organizacji trzeciego sektora. W zależności od specyfiki projektu oraz doświadczenia i wielkości organizacji pozarządowej tego typu wsparcie odbywa się na różnym szczeblu: od narodowych

i międzynarodowych programów po lokalne środki na działalność.

Duże organizacje pozarządowe działające zazwyczaj na szczeblu europejskim bądź światowym prowadzą programy wspierające i finansujące działania mniejszych organizacji, które dzięki temu mogą zacząć wprowadzać zmiany na gruncie lokalnym. Niesie to za sobą również aspekt mentoringu oraz wymiany wiedzy i doświadczeń. Za przykład posłużyć może European Cultural Foundation, organizacja skupiająca się na aspektach społecznych, kulturowych i przestrzennych. Fundacja ta wspiera projekty z różnych miast europejskich. Jednym z oferowanych przez nią programów jest „Research and development grant” skierowany na wspieranie oddolnych inicjatyw społecznych, którego beneficjentem były organizacje pozarządowe zaangażowane w rozwój Osiedla Jazdów w Warszawie. Motywacją dla działania była ochrona ważnego społecznie osiedla domków fińskich i terenu zieleni wokół nich (Augustyn i in., 2017). Dzięki udziałowi w projekcie opracowano autorski model oddolnego zarządzania tą przestrzenią.

W kwestii rozwoju terenów zieleni istotne jest, aby wypracowywane rozwiązania miały swoje praktyczne przełożenie oraz brały pod uwagę aspekty społeczne i ekonomiczne. W związku z tym

fol. Miréia Gascón

Rysunek 1. Zaangażowanie organizacji pozarządowej i społeczności lokalnej w działania umożliwiające korzystanie z publicznej przestrzeni nadrzecznej mieszkańcom miasta Rubí w Hiszpanii. Realizacja finansowana jest w ramach projektu BlueHealth, z programu Horyzont 2020

Rysunek 2. Program „Bujna Warszawa”, zlecony Pracowni Dóbr Wspólnych, zaowocował m.in. portalem <bujnawarszawa.pl>, będącym repozytorium wiedzy o ogrodnictwie miejskim; powstała np. mapa miejskich ogrodów w Warszawie czy też Latająca Szkoła Ogrodników Miejskich

organizacje trzeciego sektora stają się również ważnym partnerem w dużych konsorcjach badawczych, np. w ramach europejskiego programu Horyzont 2020. Przykładowo, projekt BlueHealth ma na celu badanie wpływu niebieskiej infrastruktury na zdrowie i dobrostan użytkowników. Jednym z jego zadań jest budowa tymczasowych elementów architektury (np. pomostów) zwiększających dostępność i częstotliwość użytkowania miejskich zbiorników wodnych i terenów zieleni je otaczających. Jednym z partnerów jest stowarzyszenie Rubi d'Arrel, które dzięki projektowi wspiera lokalne władze miasteczka Rubi w Hiszpanii w budowie przestrzeni rekreacyjnej dla mieszkańców. W ramach tego działania przestrzeń została uporządkowana, wstawiono ławki, zbudowano i wyremontowano ścieżki oraz posadzono rośliny (rysunek 1).

W innym programie europejskim, LIFE, finansowaniem objęte są wyłącznie przedsięwzięcia związane z ochroną środowiska i zmianami klimatu. Organizacje pozarządowe w wielu przypadkach inicjują i prowadzą finansowane z tego programu projekty, a w innych biorą udział, bardzo często wspólnie z lokalnymi samorządami i innymi instytucjami publicznymi. Projekty składane do programu LIFE muszą być bardzo innowacyjne, ale możliwe do uzyskania finansowanie jest znacznie

większe niż z innych źródeł, co dodatkowo uzasadnia konieczność współpracy wielu partnerów. Przykładowo, finansowany ze środków programu LIFE projekt Fundacji EkoRozwoju „Drogi dla Natury” (por. studium przypadku 5.2) objął działania dotyczące profesjonalnej ochrony drzew przydrożnych. Zaletą tej dotacji jest możliwość ubiegania się o współfinansowanie ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, co znacznie obniża kwotę wymaganego wkładu własnego.

Przykładem dostrzeżenia przez instytucję finansującą kluczowej roli organizacji pozarządowych jako innowatorów społecznych, a także znaczenia współpracy międzysektorowej w tym zakresie, może być program Innowacje Społeczne Narodowego Centrum Badań i Rozwoju. W ramach jego drugiej i dotąd ostatniej edycji (w 2014 r.) wnioski mogły składać tylko organizacje pozarządowe, a wymóg wprowadzania wypracowanych rozwiązań do praktyki sugerował, że projekty powinny być realizowane wspólnie z lokalnymi władzami.

Poza projektami zewnętrźnie finansowanymi istotna jest również współpraca oparta o finansowanie ze środków urzędu gminy bądź miasta, które mogą zlecać zadania i obowiązki organizacjom trzeciego sektora. Jednym z licznych przykładów

zlecanych zadań (w formie otwartego konkursu ofert) jest program Zarządu Zieleni m.st. Warszawy – „Bujna Warszawa” (rysunek 2). Wykonawcą projektu jest fundacja Pracownia Dóbr Wspólnych, która wywodzi się z jednego z warszawskich ogrodów społecznych. Program obejmuje działania z zakresu promocji ogrodnictwa miejskiego oraz wsparcia rzeczowego i merytorycznego dla zakładania nowych ogrodów. Dzięki wiedzy członków organizacji i ich wcześniejszemu oddolnemu zaangażowaniu w podobną tematykę program odniósł sukces i jest kontynuowany. W rezultacie powstaje coraz więcej współpracujących ze sobą ogrodów. Ponadto, same organizacje pozarządowe, gdy uznają, że dane działanie jest konieczne, a nie zostało przewidziane w ogłoszonych konkursach na realizację zadań publicznych, mogą złożyć odpowiedni wniosek.

Organizacje trzeciego sektora mogą również sięgnąć po finansowanie projektów o mniejszej skali, np. dla obszaru Mazowsza poprzez Program Fundusz Inicjatyw Obywatelskich („Mazowsze Lokalnie”), mający na celu zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne, a dla Warszawy poprzez tzw. małe granty, czyli dotacje bez konkursu dla pojedynczych działań organizacji pozarządowych, nietrwających dłużej niż 90 dni. Poza współpracą w zakresie przeprowadzania projektów innym przykładem otwartości na doświadczenie i wiedzę organizacji trzeciego sektora jest tworzenie zespołów doradczych. Zaangażowanie organizacji pozarządowych wpływa pozytywnie na sprawczość i efektywność działań władz miasta, poprawia komunikację oraz pozwala na wypracowywanie rozwiązań biorących pod uwagę lokalny kontekst. Należy również nadmienić, że ze strony jednostek samorządu terytorialnego współpraca i wsparcie udzielane organizacjom trzeciego sektora mogą być nie tylko finansowe (m.in. powierzanie i wspieranie realizacji zadań publicznych, konsultowanie projektów ustaw), lecz również niefinansowe (np. przekazywanie lokalu na preferencyjnych warunkach, przekazywanie materiałów i sprzętu, planowanie wspólnych przedsięwzięć, rozpowszechnianie informacji o działaniach) (Schimanek, bez daty). Mieści się to w idei *public governance*, czyli koncepcji opartej na otwartości i przejrzystości instytucji publicznych oraz szeroko zakrojonej współpracy.

Kontrola obywatelska, partycypacja społeczna i otwarty przepływ informacji

W działaniu organizacji trzeciego sektora istotny jest aspekt zaufania społecznego. Dzięki poparciu społeczeństwa, współpracy oraz zaangażowaniu ekspertów z różnych dziedzin organizacje te są w stanie lobbować na rzecz wybranych rozwiązań istotnych dla ochrony i rozwoju systemu terenów zieleni. Dotyczy to nie tylko wspomnianych już nowoczesnych metod badawczych czy też rozwiązań projektowych, lecz również obywatelskiej „kontroli” kroków zarządców i prywatnych inwestorów. Istotne w pracy organizacji trzeciego sektora jest odpowiednie sformułowanie problemu i nagłaśnianie sprawy oraz moderowanie dyskusji. W konflikcie pomiędzy lokalną społecznością a zarządcą czy też właścicielem obszaru to właśnie tego typu działania mogą doprowadzić do konsensusu i ochrony wartościowych przestrzeni. Akcje warszawskich organizacji sąsiedzkich, takich jak Ochocianie czy też stowarzyszenia ogrodów działkowych (np. przy ulicy Odyńca), dowodzą, że dzięki wspólnemu działaniu niektóre z decyzji lokalnych władz udaje się wstrzymać, a z czasem nawet zmienić. Ochocianie to stowarzyszenie mieszkańców warszawskiej Ochoty. Stanęli oni m.in. w obronie parku Pole Mokotowskie i protestowali przeciwko „rewitalizacji” tego miejsca bez konsultacji z mieszkańcami oraz bez uwzględnienia w projekcie „dzikich” i ważnych przyrodniczo części tego terenu. W rezultacie proces przerwano, przeprowadzono warsztaty i konsultacje społeczne, w następstwie których powstały wytyczne konkursowe dla nowego projektu tego parku.

Aby uniknąć lub zminimalizować konflikt, zadaniami często zlecanymi nie tylko prywatnym firmom, ale i organizacjom pozarządowym są konsultacje społeczne i moderowanie dyskusji w sprawie planów zagospodarowania terenów zieleni. Wspomniana już społeczność zawiązana wokół Osiedla Jazdów w Warszawie w obliczu zagrożenia wyburzeniem drewnianych domków fińskich i zabudowaniem terenu zieleni wykorzystana stała się do złożenia wniosku o konsultacje społeczne (11 lipca 2013 r. Rada m.st. Warszawy

fot. Janusz Rudziński

fot. Martyna Leciak

Rysunek 3. Osiedle Jazdów i jego rozwój; protest przeciwko likwidacji osiedla (po lewej); jedno ze spotkań podczas konsultacji społecznych w sprawie przyszłości i form funkcjonowania terenu Osiedla Jazdów w Warszawie (po prawej)

podjęła uchwałę, w myśl której konsultacje społeczne mogą odbywać się na wniosek mieszkańców Warszawy podpisany przez co najmniej 1000 osób). Konsultacje przeprowadzone zostały przez Stowarzyszenie Kulturotwórcze Miastodwa (rysunek 3) i dały początek m.in. utworzeniu partnerstwa lokalnego. Dzięki takiej współpracy postulaty z wyników konsultacji stały się obowiązujące i zapoczątkowały dalszy rozwój tego miejsca (np. wspomniany udział w projektach o zasięgu międzynarodowym). Choć wciąż jest to proces burzliwy, konsultacje we współpracy z organizacjami pozarządowymi wpłynęły na zmianę planów zagospodarowania terenu oraz pozwoliły na zminimalizowanie konfliktu i możliwość dialogu. Dzięki niezależności oraz interdyscyplinarnemu podejściu organizacje pozarządowe są w stanie rozpoznać krajobraz potrzeb i wartości przestrzeni. Takie działanie jest korzystne dla efektywności procesu planistycznego. Znacząco wpływa na jakość terenów zieleni miejskiej oraz przyszłe uniknięcie konfliktów, ale też budowanie zaufania, dialogu i wspólnego zrozumienia pomiędzy władzami miasta a jego mieszkańcami, a także sprzyja zharmonizowaniu inicjatyw odgórnych i oddolnych.

W kontekście partycypacji społecznej istotny jest również przepływ informacji, jaki gwarantują na przykład otwarte bazy danych zebranych przez ekspertów do wykorzystania przez użytkowników, naukowców i zarządców miast. Jednym z przykładów danych dostępnych dla użytkowników jest mapa drzew miasta Nowy Jork. W aplikacji tej można nie tylko odkrywać miejski „las”, ale i ozna-

czać drzewa jako ulubione i udostępniać je znajomym, a także nagrywać i upubliczniać wszystkie czynności związane z opieką nad drzewem i najbliższym terenem zieleni. Tego typu dane nie tylko informują, ale i angażują użytkownika. Podobnie we wspomnianym projekcie „Liczb na zieleni” zebrane informacje na temat stanu zieleni miejskiej i potrzeb z nią związanych udostępniono w formie danych GIS. W Rotterdamie w ramach projektu „Open4Citizens” finansowanego z programu Horyzont 2020 otwarte bazy danych są jednym z planowanych do wypracowania narzędzi dla oddolnego zarządzania parkami w celu poprawy komunikacji pomiędzy różnymi jednostkami miejskimi oraz społecznościami lokalnymi (rysunek 4).

Edukacja i wymiana wiedzy

Poza bezpośrednim wpływem na wygląd i funkcjonowanie terenów zieleni miejskiej jedną z najważniejszych ról organizacji trzeciego sektora jest edukacja i wymiana wiedzy. Po pierwsze, istotne jest propagowanie wiedzy teoretycznej i wspomnianych już innowacji. Dzięki praktycznym działaniom (warsztatom, wykładom, stronom internetowym, publikacjom itp.) wiedza o nowoczesnych rozwiązaniach dotyczących terenów zieleni może być przekazywana szerszemu gronu odbiorców oraz implementowana w praktyce. Jest to tzw. popularyzowanie i przekładanie wiedzy teoretycznej na praktykę (z ang. *knowledge brokering*).

Rysunek 4. Szlak połączonych ze sobą parków w Rotterdamie, współzarządzanych przez różnego rodzaju inicjatywy oddolne (na czerwono)

Edukacja skierowana jest do różnych grup odbiorców. Może mieć formę wykładów i szkoleń dla urzędników i deweloperów oraz warsztatów dla mieszkańców miast. Często warsztaty skierowane są również do wykonawców konkretnych profesji (np. architektów). W zakresie edukacji przyrodniczej i architektonicznej bardzo ważne są kursy dla dzieci i młodzieży. Pozytywnie wpływają na ich zrozumienie wartości i zasad funkcjonowania zie-

leni miejskiej, lepszą jej ochronę i rozwój. Przykładowo w ramach projektu „Warszawa chwyta wodę” (por. studium przypadku 5.1) Fundacja Sendzimir przeprowadziła szereg działań edukacyjnych, takich jak szkolenia dla urzędników miejskich, warsztaty dla młodzieży szkolnej czy publikacja mapy miejsc sprzyjających retencji wody w Warszawie, oraz praktycznych, np. realizacja ogrodów deszczowych we współpracy z ekspertami w tej

dziedzinie i mieszkańcami miasta. Projekt ten został zlecony przez Zarząd Zieleni m.st. Warszawy.

Zakończenie

Organizacje pozarządowe dzięki niekonwencjonalnemu i innowacyjnemu podejściu, zaangażowaniu członków i wolontariuszy, możliwości korzystania z różnych źródeł finansowania oraz szerokiej współpracy mogą znacząco wspierać i uzupełniać działalność sektora publicznego. Są one również swoistym „łącznikiem” pomiędzy działaniami oddolnymi i odgórnymi, mieszkańcami a samorządami. Tego typu aktywne zaangażowanie obywateli wpływa nie tylko na jakość terenów zieleni, ale też umacnia wśród działających poczucie przywiązania do miejsca oraz sprawczości (rysunek 3).

Poza regulacjami prawnymi we współpracy tych dwóch sektorów istotna jest również tzw. kultura współpracy (Broniewska, 2012). Wspólne

działania powinny opierać się na zaufaniu, zasadach partnerstwa, dbałości o przepływ informacji, przejrzystości. Jak podkreślają autorzy raportu badań „Jakość współpracy między organizacjami pozarządowymi i administracją publiczną” (Makowski, 2011), są to aspekty, których nie da się zinstytucjonalizować. Budowane są one poprzez otwartość i doświadczenie. Dzięki wypracowaniu efektywnego modelu współpracy pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego a organizacjami pozarządowymi miasto staje się proaktywne, a nie jedynie reagujące na zmiany. Zgodnie z drabiną partycypacji (Arnstein, 2012), tego typu dobra współpraca międzysektorowa powinna dążyć do przejścia od działań pozornych do społecznienia władzy, czyli tworzenia partnerstw, delegowania obowiązków i kontroli obywatelskiej. Dzięki temu trzeci sektor uważany jest za niezmiernie istotny we współczesnych miastach, wspólnie z sektorem prywatnym i instytucjami naukowymi.

Literatura

- Arnstein, S. 2012. Drabina partycypacji. W: Erbel, J. i Sadura, P. (red.), *Partycypacja. Przewodnik Krytyki Politycznej*. Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Augustyn, M. i in. (red.). 2017. *Otwarty Jazdów: współzarządzanie przestrzenią miejską*. Otwarty Jazdów, Warszawa.
- Broniewska, M.J. 2012. Model współpracy samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi. *Acta Universitatis Lodzensis – Folia Oeconomica* 270: 255–266.
- Czepakiewicz, M. 2013. Systemy informacji geograficznej w partycypacyjnym zarządzaniu przyrodą w mieście. W: Bergier, T., Kronenberg, J. i Lisicki, P. (red.), *Przyroda w mieście – rozwiązania*, Fundacja Sendzimira, Kraków: 110–123.
- Graham, W. 2016. *Miasta wyśnione. Siedem wizji urbanistycznych, które kształtują nasz świat*. Karakter, Kraków.
- Makowski, G. (red.). 2011. *Jakość współpracy między organizacjami pozarządowymi i administracją publiczną*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Schimanek, T. Bez daty. *Współpraca z samorządami lokalnymi. Materiały edukacyjne dla Pracowni Dobra Wspólnego*. Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, Warszawa.

STUDIUM PRZYPADKU 5.1

Warszawa chwyta wodę – realizacja zadań zarządu zieleni we współpracy z sektorem pozarządowym

*Karolina Maliszewska
Fundacja Sendzimira*

Zarząd Zieleni m.st. Warszawy (ZZW) wiele zadań związanych z bezpośrednim kontaktem z mieszkańcami miasta zleca organizacjom pozarządowym w formie otwartego konkursu ofert. Takie podejście pozwala na skuteczniejsze dotarcie do warszawiaków przy mniejszym nakładzie środków, jak również na realizację różnorodnych działań, często o charakterze innowacyjnym. Organizacje pozarządowe są w stanie, dzięki swojemu doświadczeniu i efektywnemu działaniu, zrealizować takie zadania dużo szybciej niż urząd, ograniczony licznymi obowiązkami formalnymi.

Jednym z przykładów projektów realizowanych w ten sposób jest „Warszawa chwyta wodę” – ini-

cyjatywa autorska Fundacji Sendzimira, wpisująca się w tworzenie programu zrównoważonego gospodarowania wodami deszczowymi w stolicy. ZZW rozpoczął postępowanie w celu zlecenia zamówienia poniżej 30 000 euro, w ramach którego bardzo ogólnie zarysował tematykę i charakter planowanych zadań, licząc na inspirujące propozycje ze strony oferentów. Wyłoniony projekt „Warszawa chwyta wodę” obejmował działania o charakterze edukacyjnym i doradczym, skierowane do różnych grup interesariuszy (mieszkańców z różnych grup wiekowych, miejskich urzędników oraz biznesu).

W ramach projektu jesienią 2017 r. zrealizowany został cykl 10 warsztatów tworzenia małych

phot. Fundacja Sendzimira

Rysunek 5. Warsztaty edukacyjne dla uczniów szkoły, połączone z budową ogrodu deszczowego

Rysunek 6. Gra miejska zorganizowana w ramach akcji „Warszawa chwyta wodę”

obiektów błękitno-zielonej infrastruktury z mieszkańcami Warszawy. W prace zaangażowało się ponad 200 mieszkańców osiedli, dzieci w wieku szkolnym i przedszkolnym, ich rodzice, nauczyciele oraz pracownicy szkół. W efekcie powstało siedem ogrodów deszczowych oraz trzy niecki sprzyjające retencji. Wszystkie realizacje znalazły się na internetowej mapie miejsc sprzyjających retencji, która umożliwia zainteresowanym osobom zapoznanie się z różnymi rozwiązaniami sprzyjającymi retencji krajobrazowej. Wydarzeniami towarzyszącymi były edukacyjna gra miejska oraz happening PARKing Day, w trakcie którego zielona enklawa powstała na miejscu parkingowym w ścisłym centrum miasta. Prowadzono również intensywną akcję informacyjną w mediach lokalnych i branżowych.

Istotnym elementem projektu było wsparcie doradcze i szkoleniowe ZZW w zakresie wypracowania głównych kierunków programu gospodarowania wodami na poziomie całego miasta. W tym celu urzędnicy z jednostek dzielnicowych i centralnych podczas wspólnego warsztatu opracowali wytyczne dla ZZW. Dla usprawnienia dialogu i sprawnej współpracy między ZZW a Zarządem Dróg Miejskich zorganizowano szkolenie dla przedstawicieli obu tych urzędów, w trakcie którego rozważano bariery dla realizacji błękitno-zielonej infrastruktury w mieście i sposoby radzenia sobie z nimi. Fundacja opracowała również wytyczne dla ZZW dotyczące współpracy z biznesem

na rzecz zazieleniania miasta, które skonsultowała z przedstawicielami firm. Dla zarządców nieruchomości, wspólnot i spółdzielni mieszkaniowych opracowano materiał edukacyjny, informujący, jak wdrażać rozwiązania oparte na przyrodzie przy okazji remontów i modernizacji na terenach mieszkaniowych.

Wszystkie zadania zostały zrealizowane w ciągu czterech miesięcy, co nie jest dobrą praktyką, bo na pewno warto tego rodzaju działania prowadzić przez cały rok kalendarzowy. Wynika to jednak z długotrwałych urzędowych procedur przygotowywania zapytania ofertowego, które ogłoszono dopiero we wrześniu kolejnego roku, oraz konieczności zamknięcia działań w danym roku kalendarzowym. W tym samym modelu (zlecenia zadań organizacjom pozarządowym) w Warszawie zostały poza tym zrealizowane m.in. projekty Fundacji alter eko, Pracowni Dóbr Wspólnych i Fundacji Konsultacje Społeczne, mające na celu wspieranie działań miejskich ogrodników i tworzenie ogrodów społecznych, jak również szukanie sponsorów takich inicjatyw. Powstały Szkoła Latających Ogrodników i portal <www.bujnawarszawa.pl>, gdzie można znaleźć m.in. mapę ogrodów społecznościowych w mieście. Otwarty Skład Materiałów Ogrodniczych umożliwia natomiast dzielenie się i wymienianie materiałami i maszynami, z udziałem jednostek miejskich. Wnioski o wsparcie nowych ogrodów rozpatruje Rada Ogrodników Społecznych.

foto: Fundacja Sendzimira

Rysunek 7. Warsztaty dotyczące wyzwań gospodarowania wodą deszczową w Warszawie dla urzędników jednostek dzielnicowych i centralnych

W 2018 r. realizowane były w tej formule m.in.: projekt dotyczący wypracowania pomysłów na zapobieganie parkowaniu na zieleni Fundacji Stocznia; inicjatywa „Podbijamy podwórka” Fundacji Na miejscu, związana z zazielenianiem i poprawą retencji krajobrazowej na zaniedbanych podwórkach miejskich; czy też skierowany do szkół i centrów aktywności lokalnej projekt „Zieleń i kropka” Fundacji alter eko, kontynuujący wsparcie ogrodów społecznych. Fundacja Sendzimira tworzy natomiast kolejne ogrody deszczowe na Pradze.

ZZW to nowa instytucja w mieście i współpraca z działającymi lokalnie organizacjami jest dla niej jedną z metod realizowania działań na szeroką skalę. Dla organizacji pozarządowych to natomiast ważna szansa zwiększenia swojej aktywności na terenie miasta. Pozostaje tylko mieć nadzieję, że współpraca ta po dwóch latach ciekawych efektów będzie kontynuowana, a procedury administracyjne staną się bardziej płynne, tak by działania ukierunkowane na mieszkańców można było prowadzić przez cały rok.

STUDIUM PRZYPADKU 5.2

Współpraca w zakresie tworzenia standardów dotyczących miejskich drzew i szkolenia dla urzędników w ramach projektu LIFE

Piotr Tyszko-Chmielowiec
Fundacja EkoRozwoju

Wrocław jest zaliczany do najdynamiczniej rozwijających się polskich miast, co jest efektem nie tylko sprzyjającego położenia, ale też polityki kolejnych ekip samorządowych. Jednak ceną rozwoju gospodarczego i infrastruktury technicznej był niedorozwój zielonej infrastruktury miasta. Jak wykazało przeprowadzone przez Fundację EkoRozwoju (FER) badanie decyzji administracyjnych, w latach 2010–2012 Urząd Miejski wydał zezwolenia na wycięcie 21 243 drzew, nakazując zastępcze posadzenie jedynie 6935. Dramatyczną, ale przełomową kulminacją tej tendencji było zupełnie niepotrzebne wycięcie jesienią 2013 r. 115-letniego dębu pod budowę

kolejnej galerii handlowej. Wydarzenie to dało impuls do rozwoju ruchu społecznego, który prowadzi do odwrócenia niekorzystnych trendów. Wrocławianie z różnych dzielnic, którym zieleni leży na sercu, stworzyli Stowarzyszenie miastoDrzew, którego przewodniczącą została Aleksandra Zienkiewicz. FER od początku wspierała miastoDrzew organizacyjnie i merytorycznie. Media zaczęły pisać krytycznie o dotychczasowej polityce miasta w zakresie zarządzania miejskim drzewostanem (a właściwie o braku takiej polityki). Pomogły zbliżające się wybory samorządowe – temat znikających wrocławskich drzew stał się jednym z wiodących w kampanii 2014 r.

fot. Piotr Tyszko-Chmielowiec

Rysunek 8. Park Grabiszyński we Wrocławiu – zajęcia Certyfikowanego Inspektora Drzew, prowadzone przez Instytut Drzewa

Przeprowadzone wówczas przez FER i miasto-Drzew analizy wskazały, że miasto nie prowadzi świadomej polityki wobec zieleni, nakierowanej na ochronę najcenniejszych jej elementów oraz tworzenie nowych terenów zieleni, kompensujących nieuniknione straty, wynikające z rozbudowy miasta. Wiele do życzenia pozostawiał również poziom pielęgnacji – na przykład nierzadkie były przypadki okaleczania drzew poprzez usuwanie grubych gałęzi. Zarząd Zieleni Miejskiej we Wrocławiu (ZZM) był niedofinansowany i nie był w stanie sprostać mnożącym się wyzwaniom. Komunikacja ze społecznością miasta na tematy związane z zielenią nie była mocną stroną jednostek miejskich. Pod naciskiem wrocławian władze miejskie zaczęły zmiany w tym zakresie, w które aktywnie włączyła się FER.

FER działa na rzecz środowiska przyrodniczego Wrocławia już od 1991 r., m.in. opracowując i wdrażając metodykę podstawowej diagnostyki drzew, ułatwiającą zarządcom dróg właściwą ocenę stanu drzew i utrzymanie ich w stanie bezpiecznym dla otoczenia. Metodyka ta była rozpowszechniana na szkoleniach prowadzonych w całym kraju w ramach projektu LIFE „Drogi dla Natury” (2012–2015), a obecnie jest włączona do programu szkoleń Certyfikowanego Inspektora Drzew, prowadzonych przez Instytut Drzewa. Innym cennym dorobkiem tego projektu są gminne programy zadrzewieniowe, zawierające uproszczone inwentaryzacje alej oraz plany ich pielęgnacji i rozwoju. Doświadczenia zdobyte podczas prac nad tym programem okazały się bardzo przydatne w działaniach na rzecz poprawy stanu zieleni miejskiej we Wrocławiu.

ZZM w ostatnich latach intensywnie pracuje nad poprawą zarządzania zielenią we Wrocławiu. Wprowadzane są nowe procedury gospodarowania miejskimi drzewami na drodze zarządzeń Prezydenta. Udział Wrocławia w projekcie Fundacji Sendzimira „Międzysektorowa współpraca na rzecz zieleni w polskich miastach” znacznie ułatwia dyskusję na te tematy w naszym mieście, zwłaszcza jeśli chodzi o porozumiewanie się z „technicznymi” jednostkami samorządu. Projekt stał się kataliza-

foto: Dorota Chmielewicz-Tyszko

Rysunek 9. Mieszkańcy Wrocławia wraz z pracownikami Zarządu Zieleni Miejskiej sadzą drzewa w tworzonej siłami społeczności parku Mamuta

torom planowanych zmian struktury ZZM, mających służyć bardziej efektywnemu zarządzaniu terenami zieleni.

Obecnie FER realizuje kolejny projekt LIFE „Drzewa dla zielonej infrastruktury Europy”. Jego głównym zadaniem jest opracowanie i wdrożenie standardów oraz dobrych praktyk gospodarowania drzewami w krajobrazach kształtowanych przez człowieka. Praca odbywa się w grupach roboczych składających się z ekspertów oraz interesariuszy – osób związanych z potencjalnymi użytkownikami standardów. Grupy robocze zajmujące się tematyką drzew miejskich i drzew przydrożnych wzięły na warsztat trzy ważne obszary: ochrona drzew na placu budowy, diagnostyka drzew i ich pielęgnacja. W pracy grupy drzew miejskich uczestniczy zastępczyni dyrektora ZZM Monika Pec-Święcicka. W pierwszej kolejności realizowane są wytyczne postępowania z drzewami na placu budowy, które koordynuje dr Marzena Suchocka. FER zamierza, we współpracy z ZZM, dostosować przygotowywane standardy do potrzeb Wrocławia. Efektami tej pracy będziemy się dzielić z innymi miastami i organizacjami społecznymi. Okazją do ich rozpowszechniania będą cykliczne konferencje: „Forum Przyjaciół Drzew”, organizowane przez FER, oraz „Kongres Diagnostyki Drzew”, prowadzony przez Instytut Drzewa.

ROZDZIAŁ 6

Komunikacja z mieszkańcami – dostęp do informacji

Marzena Suchocka

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Sabina Lubaczewska

Fundacja EkoRozwoju

Aleksandra Zienkiewicz

Stowarzyszenie Ochrony Drzew „miastoDrzew”

Zarządzanie zielenią wspólnie z mieszkańcami przynosi satysfakcję zarówno stronie publicznej, jak i społecznej. Mechanizmy wspomagające proces partycypacji społecznej tworzą się na naszych oczach. Swobodnie możemy w nich uczestniczyć. W rozdziale przedstawiono różne narzędzia i formy komunikowania się z mieszkańcami, skutkujące wzrostem „zielonej” świadomości zarówno wśród zarządców, jak i mieszkańców miast, a co za tym idzie poprawą skuteczności wspólnych działań.

Słowa kluczowe: standardy utrzymania zieleni; wycinka drzew; lokalne inicjatywy; nasadzenia zastępcze; inwestycje; współpraca z mieszkańcami

Wprowadzenie

Zielenią miejską zarządzają profesjonalne służby miejskie. W procesie administrowania ścierają się często różne interesy, co rodzi potrzebę dyskusji, uzyskania informacji, edukacji oraz w niektórych sytuacjach rozwiązywania konfliktów. Jak skutecznie działać na rzecz ochrony zieleni w miastach? Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta, ale z pewnością w działania te należy włączać mieszkańców, którzy żyją wśród lokalnej zieleni i potrafią określić swoje potrzeby dotyczące jej kształtowania.

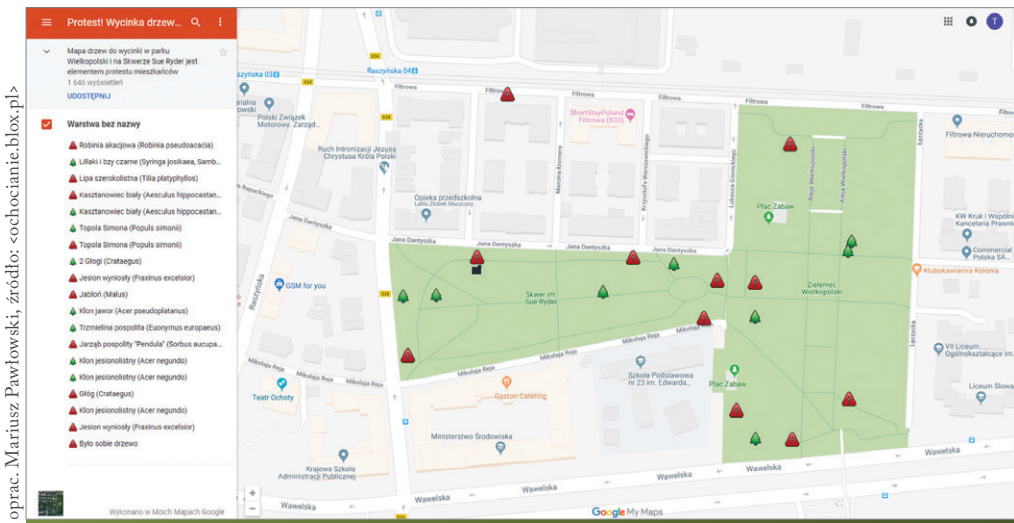
Partycypacja społeczna może mieć różny stopień intensywności i skuteczności. Pierwszym jej etapem powinno być zapewnienie mieszkańcom dostępu do informacji nt. działań podejmowanych przez samorząd w zakresie zarządzania środowiskiem przyrodniczym w mieście (rysunek 1). Wypracowanie mechanizmów dialogu pozwala na konsultowanie pomysłów na nowe projekty czy planów nasadzeń lub wycinek, natomiast faktyczna partycypacja przynosząca satysfakcję obu stronom dialogu polega na współdecydowaniu (Kraszewski, 2015).

Podstawą partycypacji społecznej jest zawsze dialog, w którym tkwi potencjał wypracowywa-

nia innowacyjnych rozwiązań. Interdyscyplinarna współpraca i zaangażowanie strony publicznej z partnerami biznesowymi, nauką czy mieszkańcami może przynieść lepsze skutki niż rozwiązania wypracowywane jedynie przez stronę publiczną. Natomiast strona społeczna odczuwa brak merytorycznych argumentów. Brak zrozumienia powodów określonych decyzji czy inne nieporozumienia nawarstwiają się, nierzadko powodując atmosferę wzajemnej niechęci. Z wymienionych powodów komunikacja pomiędzy stroną publiczną a społeczną wydaje się koniecznością. Najlepszym sposobem uporządkowania takiej komunikacji jest wypracowanie odpowiednich standardów, na czym koncentrujemy się w niniejszym rozdziale.

Standardy komunikacji z mieszkańcami

Wiele nieporozumień na linii mieszkańcy–urząd powstaje z powodu barier w przepływie informacji. Wprowadzenie standardów ułatwia komunikację dzięki jasnemu określeniu zasad gospodarowania zielenią w mieście. Przykładem mogą tu być

Rysunek 1. Mapa drzew planowanych do wycinki w parku Wielkopolskim w Warszawie, przygotowana przez protestujących mieszkańców w celu wymiany informacji i społecznej kontroli oraz jako narzędzie wspomagające rozmowy z samorządem lokalnym. Narzędzie to przygotowali zaniepokojeni planowaną wycinką mieszkańcy, rozwiązaniem optymalnym jest jednak sytuacja, w której to samorząd dba o informację dla mieszkańców dostarczaną za pomocą różnych mediów

„Standardy kształtowania zieleni Warszawy”, opracowane przez Polskie Towarzystwo Dendrologiczne, które obowiązują jako załącznik do Programu ochrony środowiska dla m.st. Warszawy z perspektywą do 2023 r. Standardy tego typu powinny być osadzone w podstawowych ramach prawnych, gwarantujących mieszkańcom dostęp do informacji o środowisku (ramka 1).

Ujednolicenie zasad zarządzania drzewostanem oraz polityki miejskiej względem kształtowania innych form zieleni umożliwia ustanowienie zarządu zieleni na terenie miasta. Instytucja taka ma szansę wprowadzania standardów w zakresie zarówno nasadzeń zastępczych, jak i ochrony drzew w procesach inwestycyjnych, zasad monitoringu i pielęgnacji czy podejmowania niezbędnych decyzji w zakresie zarządzania zieloną infrastrukturą. Rozwiązanie to wprowadzono przykładowo na terenie Warszawy – 1 stycznia 2017 r. działalność rozpoczął Zarząd Zieleni m.st. Warszawy. Jednostka ta ma centralnie zarządzać całą miejską zielenią urządzoną, tj. wszystkimi parkami i skwerami, kluczowymi odcinkami przyulicznymi, a także wodami.

Wycinka drzew

Kto wydaje pozwolenia na wycinkę drzew? Na terenach prywatnych – Wydział Ochrony Środowiska w danej dzielnicy (tylko Warszawa) lub Urzędu Miasta, na terenach zabytkowych – konserwator zabytków, na terenach, których właścicielem jest

miasto – marszałek województwa. Kwestie wycinek drzew regulowane są przepisami Ustawy o ochronie przyrody. Jak już wspomniano wcześniej, zgodnie z przepisami prawa urzędy zobowiązane są do umieszczania informacji dotyczących wniosków oraz decyzji o wycince drzew w publicznie dostępnym wykazie danych. Większość gmin (w tym m.st. Warszawa) umieszcza takie informacje na Ekoportalu <www.wykaz.ekoportalu.pl>. Portal ten jednak budzi wiele zastrzeżeń i jest bardzo niepraktyczny: nie pokazuje wszystkich wyników albo źle przetwarza zapytanie, nie dając możliwości uzyskania żadnego wyniku. Dodatkowo gminy przekazują dane o różnym stopniu uszczegółowienia – niektóre podają liczbę drzew do wycinki i ich gatunki, a inne tylko numer decyzji i informację, że dotyczy wycinki drzew na danej działce, często brakuje informacji o przyczynie wycinki. Nie jest to więc przyjazne narzędzie dla obywateli, którzy chcieliby uzyskać informacje publiczne w tej kwestii. Natomiast istnieje możliwość wnioskowania do urzędu dzielnicy/miasta o pełną dokumentację sprawy.

Brak rzetelnej informacji dotyczącej zarządzania drzewostanem, szczególnie w kwestii wycinek, powoduje niepokoje, które mogą przerodzić się w protesty mieszkańców, tak jak w przypadku planów wycinki drzew w parku Wielkopolskim w Warszawie. Mieszkańcy zaniepokojeni, w ich opinii bezpodstawną wycinką drzew, zorganizowali protesty przeciwko tym planom i akcje edukacyjne pogłębiające świadomość zainteresowanych, a w konsekwencji merytoryczny dialog z władzami (rysunek 2). Ostatecznie sporne drzewa zostały

Ramka 1. Dokumenty gwarantujące mieszkańcom dostęp do informacji o środowisku

Dyrektywa 2003/4/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2003 r. w sprawie publicznego dostępu do informacji dotyczących środowiska i uchylająca dyrektywę Rady 90/313/EWG (Dz. Urz. UE L 41 z 14.02.2003).

Konwencja o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska, sporządzona w Aarhus dnia 25 czerwca 1998 r. (Dz. U. z 2003 r., nr 78, poz. 706).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2002 r., nr 101, poz. 926 ze zm.).

Rysunek 2. Akcja protestacyjna mieszkańców przeciwko planom wycinki w parku Wielkopolskim w Warszawie: jeden z wielu plakatów informujących o protestach (po lewej); drzewa oznaczone przez mieszkańców (po prawej)

wycięte, ale akcja zaowocowała zaangażowaniem mieszkańców w lokalną politykę, zwińczonym sukcesem w wyborach samorządowych. Po trzech latach od protestów przedstawiciele Ochocian zasiadają w radzie dzielnicy, a jedna z zaangażowanych osób objęła stanowisko wiceburmistrza.

Lokalne inicjatywy

Dobrą praktyką, pozwalającą na uniknięcie wielu problemów wywołanych nieprecyzyjną komunikacją, jest informowanie o wycince, zanim do niej dojdzie. W Krakowie urzędnicy wprowadzili w 2015 r. system informowania o nowych wycinkach. W systemie dostępna jest mapa, na której zaznaczone są miejsca planowanych wycinek wraz z możliwością wglądu do decyzji o wycince, jak również miejsca planowanych nowych nasadzeń.

Innym przykładem partycypacji społecznej jest akcja „Zaplanuj z nami park”, ogłoszona w ramach „wspomagania dialogu obywatelskiego w warunkach konfliktu” przez Urząd Dzielnicy Ursynów m.st. Warszawy, Centrum Rozwiązywania Sporów i Konfliktów przy Uniwersytecie Warszawskim oraz Centrum Komunikacji Społecznej m.st. Warszawy. W ramach akcji organizowane były warsztaty i spacer z mieszkańcami, opracowano internetową platformę wraz z dedykowanym programowi adresem mailowym oraz przygotowano pocztówki, których wypełnienie i wysłanie miało zachęcać do podzielenia się swoimi pomysłami z urzędem (Kraszewski, 2015). W trakcie konsultacji zbierano również

pomysły mieszkańców na nazwę parku. Wszystkie działania doprowadziły do uwzględnienia oczekiwań mieszkańców w planach dotyczących parku, m.in. uniknięto niepotrzebnych wycinek drzew, które każdorazowo na terenie Warszawy budzą gorące protesty i kontrowersje, tak jak chociażby głośna sprawa wycinki drzew w parku Krasiańskich.

Mało jeszcze wykorzystanym narzędziem komunikacji i edukacji, zarówno mieszkańców, jak i strony publicznej, jest angażowanie mieszkańców w kształtowanie swojego otoczenia w ramach projektów obywatelskich (tzw. budżety partycypacyjne omówione w 8. rozdziale poradnika). Przykładowo w 2016 r. został zgłoszony i wybrany do finansowania projekt o nazwie „Drzewa dla Wrocławia – nasadzenia drzew w całym mieście!” (obecnie już zrealizowany). W jego ramach dokonywane są nasadzenia w centrum, śródmieściu i bardziej oddalonych częściach miasta. Obecnie jest zgłoszony we Wrocławskim Budżecie Obywatelskim, w ramach akcji „Wrocław rozmawia”, projekt obywatelski „Nasadzenia drzew na terenach zabytkowych i w śródmieściu”, zakładający odtworzenie drzew w centrum, skąd je usunięto, lub wprowadzenie w miejscach, gdzie nigdy ich nie było.

Wsparciem strony społecznej są programy edukacyjne i publikacje przygotowywane w ramach projektów realizowanych przez organizacje pozarządowe, jak projekt „Zieleń i kropka lokalnie”, realizowany przez Fundację alter eko na zlecenie Zarządu Zieleni m.st. Warszawa. Zarówno mieszkańcy jak i przedstawiciele miasta chętnie uczestniczą w konferencjach i szkoleniach organizowanych

w ramach takich projektów. Natomiast publikacje będące ich efektem często są ważnym narzędziem usprawniającym komunikację społeczną. Przykładowo publikacja *Drzeworadnik* (Józefczuk i in., 2016), wydana przez Fundację alter eko dzięki projektowi „Zoom na zieleni” dofinansowanemu ze środków Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich, powstała jako wsparcie osób, które chcą aktywnie włączać się do działań, mające na celu ochronę drzew w swoim lokalnym środowisku. Podane zostały tam m.in. informacje o lokalnym, warszawskim systemie zarządzania zielenią miejską, wraz z wyjaśnieniem procedur ułatwiających uzyskanie informacji. Zarówno program edukacyjny jak i publikacja powstały w odpowiedzi na zapotrzebowanie osób borykających się z problemem braku zrozumienia urzędowych procedur i dostępu do informacji publicznej.

Inwestycje a nasadzenia zastępcze

Inną publikacją powstałą z obawy przed niedostateczną ochroną drzew w procesach inwestycyjnych był *Zielony raport* (Suchocka i in., 2016), badający kwestie monitoringu decyzji zezwalających na wycinkę drzew, nasadzeń zastępczych wykonywanych w procesach inwestycyjnych oraz sposobu zarządzania parkami i skwerami na terenie Warszawy. Celem monitoringu było sprawdzenie jakości wykonywanych nasadzeń oraz aktualnego stanu drzew posadzonych w ramach nasadzeń zastępczych wynikających z decyzji o wycince drzew w sprawach związanych z inwestycjami na terenie m.st. Warszawy. W publikacji zdiagnozowano i opisano główne problemy związane z nasadzeniami zastępczymi oraz sformułowano rekomendacje i katalog rozwiązań służących poprawie zastanej sytuacji. Monitorowaniem objętych zostało czternaście inwestycji zrealizowanych w sześciu dzielnicach Warszawy. Łącznie sprawdzono 288 sztuk drzew nasadzonych w zastępstwie usuwanych. Sprawdzone dziesięć nasadzeń związanych z realizacją inwestycji przeprowadzanych przez deweloperów i podmioty prywatne oraz cztery inwestycje miejskie i publiczne, związane z przebudowami i remontami dróg, uczelni, szkół i przedszkoli. Nasadzenia

wybrane zostały na podstawie decyzji o wycince drzew uzyskanych z wydziałów ochrony środowiska poszczególnych dzielnic Warszawy. Kolejnym kryterium wyboru było uzyskanie od wydziału ochrony środowiska dokumentacji lub informacji o dokładnym miejscu wykonania nasadzeń (zdarza się, iż drzewa sadzone są w zupełnie innym miejscu niż przeprowadzana jest wycinka). Większość wybranych nasadzeń wykonano ponad trzy lata temu, czyli w momencie prowadzenia badania były już one po okresie sprawdzenia przez urzędników i po umorzeniu zawieszonych kar za wycinkę drzew, co pozwoliło na dokonanie ogólnej oceny jakości nasadzeń zastępczych wykonywanych w Warszawie oraz sformułowanie zasad usprawnienia komunikacji społecznej w zakresie kontroli nasadzeń zastępczych. Rekomendacje płynące z raportu obejmowały zalecenia opracowania standardów wykonywania inwentaryzacji i zarządzania terenami zieleni oraz standardów dotyczących wykonywania planów zarządzania parkami, zinwentaryzowania zieleni całej dzielnicy, ograniczenia obowiązków osób odpowiedzialnych za nadzór nad terenami zieleni (odciążenia pracowników urzędów). Bardzo istotnym postulatem było też włączanie mieszkańców w bieżące działania na rzecz zieleni, przykładowo tworzenie dzielnicowych grup i zaangażowanie osób w wykonywanie inwentaryzacji drzew, identyfikację problemów związanych z drzewami zagrażającymi czy zamierającymi lub w opiekę nad lokalnymi skwerkami czy zieleńcami.

Jak informować mieszkańców?

W jaki sposób może przebiegać proces poprawy przepływu informacji? Przykładowo, dostęp do informacji dotyczącej nasadzeń i wycinek drzew oraz zarządzania zielenią miejską budził obawy mieszkańców Wrocławia. Dotychczasowa praktyka władz tego miasta nie przewidywała żadnej szczególnej formy informowania mieszkańców o planowanych wycinkach (np. poprzez bieżące publikowanie wniosków o wydanie decyzji zezwalającej na wycinkę drzew, które spływają do urzędu). Skutkowało to różnymi konfliktami lokalnymi, ale też odbierało mieszkańcom

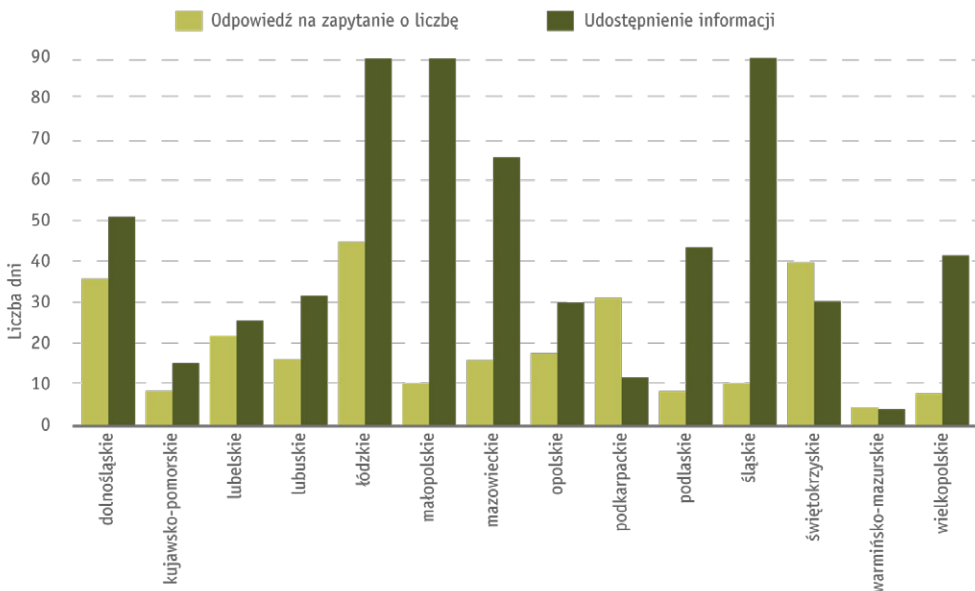
możliwość współdecydowania o terenach zieleni w perspektywie długofalowej. W raporcie Fundacji EkoRozwoju z 2014 r. (Lubaczewska, 2014), podsumowującym badania ogólnopolskie, odnotowano, iż we Wrocławiu (podobnie zresztą jak w większości miast) czas udostępnienia kopii decyzji (na pisemny wniosek) przekraczał znacząco terminy określone ustawowo (rysunek 3). Udostępniono 18 stron dokumentów dziennie, co zajęło łącznie 120 dni.

Dzięki coraz większym naciskom opinii publicznej (wyrażanym m.in. na spotkaniach Grupy Dialogu Społecznego ds. Zieleni) magistrat w 2015 r. uruchomił narzędzie służące informowaniu i komunikacji z mieszkańcami na stronie <<http://gis.um.wroc.pl/imap/?gpmmap=gpDecyzjeWSR>>. Publikowane są tam podstawowe informacje o wydanych decyzjach (jak nr sprawy, czy decyzja była pozytywna, czy negatywna, czy pozwolenie wydano na wszystkie drzewa, ewentualnie publikowane są informacje, czy decyzja wygasła lub została umorzona i z jakiego powodu, liczba drzew do usunięcia, liczba drzew do posa-

żenia w ramach kompensacji, nr działki, do której odnosiła się decyzja, czy została nałożona opłata czy nie) z zaznaczeniem lokalizacji odnoszącej się do działki geodezyjnej. Niestety, zdarza się, że liczba drzew do usunięcia nie jest podawana. W procesie uzgodnień strona społeczna wskazywała jednak na to, iż baza powinna zawierać więcej elementów i być bardziej funkcjonalna niż obecnie, przykładowo:

- powinny być dołączone wnioski o wydanie decyzji;
- należy umieszczać wszystkie decyzje (również te wydane przez Konserwatora Zabytków oraz Wydział Środowiska Urzędu Marszałkowskiego);
- oprócz informacji o liczbie drzew i naliczonych opłatach powinien być podany gatunek drzewa, jego stan zdrowotny, obwód pnia, wielkość korony i inne;
- sprawna wyszukiwarka powinna pozwalać na zawężanie zakresu decyzji np. według lat.

W zgłaszanych wnioskach szczególną wagę należy zwrócić na określanie stanu zdrowotnego drzew

Rysunek 3. Czas odpowiedzi (liczony od daty wysłania wniosku) na zapytanie FER o liczbę wydanych decyzji i liczbę wniosków oraz czas udostępnienia wskazanych we wniosku danych przez właściwe jednostki w miastach wojewódzkich (Lubaczewska, 2014)

wskazywanych do usunięcia. W procesie podejmowania decyzji o wycince ważne jest doprecyzowanie, co znaczy zły stan zdrowotny, często pochopnie wpisujemy we wnioskach. Dlatego istotne jest określenie, czy drzewo jest żywe, czy martwe; jeżeli żywe, wskazane jest określenie jego kondycji z zastosowaniem wybranej metody, przykładowo skali Rollofa (Rollof, 2001).

Udostępnianie informacji nt. właściwych zasad pielęgnacji drzew

Odpowiedzialność za zieleń we Wrocławiu jest podzielona według zarządców. ZZM odpowiada za tereny zieleni, a na zlecenie Zarządu Dróg i Utrzymania Miasta – za zieleń w pasach drogowych. Zarząd Zasobu Komunalnego i spółka Wrocławskie Mieszkania odpowiadają za tereny mieszkaniowe (wnętrza kwartałów kamienic, podwórka przy blokach), za tereny placówek oświatowych – dyrektorzy tych placówek. Ponieważ nie ma żadnych wytycznych wspólnych dla tych wszystkich jednostek, sposób działania każdej z nich jest różny. Wiosną 2018 r. okaleczono drzewa na terenie jednej ze szkół. Fundacja EkoRozwoju wraz ze Stowarzyszeniem Ochrony Drzew „miastoDrzew” zareagowała wysłaniem zgłoszenia o zniszczeniu drzew, co skutkowało zorganizowaniem dla dyrektorów przedszkoli i szkół wszystkich stopni spotkania informacyjnego. Odbyło się ono w trzech turach po jednej godzinie zegarowej. O tym, jak drzewo rośnie, oraz o jego prawidłowej i nieprawidłowej pielęgnacji opowiadał pracownik Fundacji i jednocześnie założyciel Instytutu Drzewa.

Innym przykładem skutecznej komunikacji jest udział przedstawicieli nauki i organizacji pozarządowych (Fundacji EkoRozwoju) w Radzie ds. Ekologii i Zieleni. Rada, która powstała na mocy zarządzenia Prezydenta Wrocławia z dnia 18 kwietnia 2017 r., pełni funkcję organu opiniotwórczo-doradczego Prezydenta Wrocławia w sprawach dotyczących współuczestnictwa mieszkańców w zarządzaniu miastem w zakresie kierunków rozwoju, kształtowania i utrzymania terenów zieleni oraz

wprowadzania rozwiązań proekologicznych w funkcjonowaniu miasta.

Jak wynika z opinii prawnej przygotowanej przez radczynię Magdalenę Bar na potrzeby raportu „Strażnicy natury – społeczny monitoring dostępu do informacji publicznej” (FER, 2014), dane o dokumentach podlegających wpisaniu do publicznie dostępnych wykazów często są umieszczane w tych wykazach z dużym opóźnieniem (półrocznym i większym). Spora część danych nie jest w ogóle wpisywana. W przypadku gdy żądana informacja jest jednocześnie informacją publiczną i informacją o środowisku i gdy wnioskodawca w swoim wniosku powołuje się na Ustawę o dostępie do informacji publicznej, organ zobowiązany do udostępniania informacji powinien zastosować tryb udostępniania informacji przewidziany w Ustawie o ocenie oddziaływania na środowisko. Ponadto spełnienie obowiązku umieszczenia danych w wykazie wymaga umieszczenia w BIP danego organu lub linku do Ekoportalu bądź do innego portalu (np. do portalu Ekokarty). Wynika to z art. 1 ust. 2 Ustawy o dostępie do informacji publicznej, zgodnie z którym: „Przepisy ustawy nie naruszają przepisów innych ustaw określających odmienne zasady i tryb dostępu do informacji będących informacjami publicznymi”. Przepis ten oznacza, że w przypadku udostępniania informacji o środowisku i jego ochronie pierwszeństwo mają przepisy szczególne, czyli Ustawa o ochronie środowiska (i ewentualnie rozporządzenia wydane na jej podstawie).

Zakończenie

Podsumowując należy stwierdzić, że w zakresie usprawnienia komunikacji pomiędzy społeczeństwem a zarządcami terenów publicznych niezbędne jest:

- tworzenie standardów informowania mieszkańców na temat planowanych wycinek drzew na terenach należących do miasta, a w szczególności na terenach zieleni miejskiej;
- wypracowanie i określenie standardów zasadzeń zastępczych w procesach inwestycyjnych, realizowanych zarówno przez podmioty prywatne (m.in. deweloperów), jak i jednostki

miejskie, oraz odrębnych w przypadku osób fizycznych. Standardy te powinny bazować na odtworzeniowej wartości drzew;

- tworzenie standardów w zakresie wykonywania oględzin, zawierających informacje dotyczące tego, co powinien zawierać protokół z oględzin.

Precyzyjna informacja może być przekazywana mieszkańcom wieloma kanałami komunikacyjnymi. Mogą to być dedykowane strony internetowe, prasa lokalna, profile w mediach społecznościowych, wysyłka listów czy wiadomości mailowych.

W kontekście opisanych wyzwań staje się jasne, że w celu usprawnienia zarządzania zielenią na terenach miast niezbędne jest przyjęcie standardów, w tym pielęgnacji, które byłyby wprowadzane zarządzeniem prezydenta i przekazywane jednostkom odpowiedzialnym za drzewa.

Innym rozwiązaniem może być publikowanie na stronie ZZM poradników, wytycznych wspierających dobre praktyki i edukację wszystkich grup społecznych, ułatwiających komunikację pomiędzy stroną publiczną a społeczną.

W procesie partycypacji kluczowa wydaje się poprawa przepływu informacji pomiędzy urzędem a mieszkańcami. Można ją osiągnąć dzięki uprzedzeniu o planach miasta w zakresie zarządzania zielenią, w tym o wycinkach czy nasadzeniach, tworzeniu grup koordynujących i inicjujących działania związane z zielenią, składających się z przedstawicieli strony urzędowej oraz mieszkańców (jak Rady ds. Zieleni wspierające lokalne komisje dialogu społecznego przy Prezydent m.st. Warszawy i uwzględniające głosy NGO i mieszkańców), wykorzystaniu potencjału mieszkańców w kwestiach kształtowania polityki dotyczącej zieleni w mieście.

Literatura

Józefczuk, J., Krynicki, M., Grzesińska, D. 2016.

Drzeworadnik. Fundacja alter eko, Warszawa.

Kraszewski, D. 2015. *Zielona partycypacja – partycypacja mieszkańców w gospodarowaniu zielenią miejską*. Fundacja alter eko, Warszawa.

Lubaczewska, S. 2014, *Strażnicy Natury – społeczny monitoring dostępu do informacji o środowisku*, FER: Wrocław.

Roloff, A. 2001, *Baumkronen. Verstandnis und Praktishe Bedeutung eines komplexen Naturphenomenes*. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart.

Suchocka, M., Krynicki, M., Grzesińska, D. 2016. *Zielony raport. Analiza sposobu ochrony drzew w procesach inwestycyjnych oraz jakości nasadzeń zastępczych w Warszawie*. Fundacja alter eko, Warszawa.

STUDIUM PRZYPADKU 6.1

Społeczny monitoring drzew w Łodzi na Starym Polesiu

Szymon Iwanowski

Stowarzyszenie Społecznie Zaangażowani

Stare Polesie jest zaniedbanym osiedlem w centrum Łodzi, z bardzo niskim współczynnikiem udziału zieleni publicznej: 0,5 m² zieleni na 1 mieszkańca, a więc znacznie poniżej normatywu urbanistycznego, wskazującego konieczność zapewnienia w centralnych obszarach miasta co najmniej 5 m² terenów zieleni na mieszkańca. Do początku 2017 r. zły stan zieleni na osiedlu pogłębiał się: tworząc parki kieszonkowe i ulice–ogrody dokonano wielu wycinek dużych drzew, zaś jakość wprowadzanych do tamtej pory nowych nasadzeń była niedostateczna.

Po najdrastyczniejszej „interwencji” (wycinka kilkunastu dużych drzew przy ul. Pogonowskiego)

w marcu 2017 r. zorganizowałem spotkanie, na które zaprosiłem mieszkańców, specjalistów, radnych miejskich oraz urzędników odpowiedzialnych za zarządzanie zielenią w Łodzi. W jego trakcie zastanawialiśmy się nad przyczynami opisanych wydarzeń, określiliśmy ramy prawne, w jakich działają osoby zarządzające zielenią, wskazaliśmy podstawowe korzyści z istnienia zieleni w centrach miast oraz podjęliśmy pewne zobowiązania dotyczące przyszłości.

Innym z efektów spotkań z marca 2017 r. było zawiązanie grupy mieszkańców Łodzi, którzy zobowiązali się do społecznego wykonania

fol. Szymon Iwanowski

Rysunek 4. Prelekcja chirurga drzew Marka Kubackiego dla Społecznych Opiekunów Drzew, wrzesień 2018 r.

Rysunek 5. Plakat do projektu Społecznych Opiekunów Drzew

inwentaryzacji zieleni wysokiej na Starym Pole-siu. Nazwaliśmy ich Społecznymi Opiekunami Drzew (aktualnie grupa liczy 100 osób). Społecznym opiekunem może zostać każdy i każda, kto poprzez osobiste działanie pragnie wpłynąć na poprawę jakości zieleni wysokiej w mieście. Organizujemy spotkania, prelekcje, spacery, udostępniamy wzory pism urzędowych oraz tłumaczymy, jakie kompetencje w zarządzaniu zielenią mają poszczególne wydziały magistratu. Nade wszystko jednak uczymy się, zdobywamy wiedzę i doświadczenie w zakresie standardów i praktyk pielęgnacji drzew w trudnych warunkach miejskich.

Po cyklu edukacyjnych i roboczych spacerów oraz spotkań, w trakcie których inż. Marek Kubacki, dendrolog i chirurg drzew z 35-letnim doświadczeniem, przeszkolił mieszkańców w zakresie zadań inwentaryzatora oraz przedstawił instrukcję wypełniania karty inwentaryzacyjnej, przystąpiliśmy do działania. Do jesieni udało się zinwentaryzować niewielką część drzew. Prace zawieszono po tym, gdy w jesiennej edycji Budżetu Obywa-

telskiego poparcie mieszkańców zyskał wniosek na profesjonalną inwentaryzację zieleni wysokiej na osiedlu. Do końca bieżącego roku (2018) wybrana w przetargu firma przedstawi wyniki prac inwentaryzacyjnych.

Aktualnie Stowarzyszenie realizuje projekt edukacyjny pod tytułem „Społeczni Opiekunowie Drzew”, finansowany z Miejskiego Programu Mikrograntów. W jego ramach inż. Kubacki prowadzi cykl 12 prelekcji o roli zieleni wysokiej w mieście, o doborze gatunkowym do nasadzeń miejskich, diagnozowaniu, chorobach i szkodnikach drzew, sposobach pielęgnacji zieleni wysokiej oraz historii zarządzania zielenią w Łodzi.

Odbył się spacer „Szlakiem najcenniejszych okazów drzewostanu Łodzi”, w trakcie którego Marek Kubacki pokazał uczestnikom nie zawsze rozpoznawane i doceniane okazy śródmiejskich drzew (jak np. perełkowiec, kłęk kanadyjski czy klon ściętolistny) oraz nakreślił wątpliwości związane ze sposobami pielęgnowania terenów zieleni w historycznych fragmentach miasta. W opinii uczestników było to spotkanie kształcące, otwierające oczy na kwestie całościowego zarządzania zielenią w dużym mieście, nade wszystko zaś budzące świadomość, w jakim stopniu przyroda może budować tożsamość miejsca.

Z końcem września odbyliśmy wycieczkę do Szkołki Dużych Drzew w Badowie Górnym, podczas której doświadczona kadra objaśniła w praktyce (z prezentacją sprzętu włącznie) sposoby przesadzania drzew. Rozwiane zostały mity narosłe wokół tematu ograniczeń i możliwości nasadzeń w centrach miast. Nade wszystko zaś mieliśmy okazję poznać szczegółowo wymagania, w oparciu o które zarządza się zielenią wysoką w miastach.

Jest oczywiście za wcześnie, by działania Społecznych Opiekunów Drzew w Łodzi podsumowywać. Znajdujemy się na etapie kształtowania grupy i planowania kolejnych, merytorycznych działań. Obserwujemy rosnące zainteresowanie mediów: telewizji, radia, prasy – lokalnych i ogólnopolskich. Z jednej strony chodzi naturalnie o to, by fachowa wiedza docierała do jak największej grupy mieszkańców, z drugiej jednak rozumiemy, że samą edukacją

mieszkańców nie zmienimy złej sytuacji zieleni wysokiej. Potrzeba działań bardziej skutecznych, mających realny wpływ na kondycję drzew w Łodzi *hic et nunc*.

Jako organizator mam satysfakcję, że Społeczni Opiekunowie Drzew zostali wyposażeni w solidną dawkę wiedzy płynącej z praktyki, która pomoże im ocenić, czy dobrze zadbano o drzewa na przebudowywanej ulicy, którzy wiedzą, jakie zagrożenia wiążą się z uszkodzeniami drzew, jak je profesjonalnie diagnozować i pielęgnować. Opiekunowie potrafią

dzisiaj ocenić stan drzewa, patrząc na ilość i rozkład posuszu w jego koronie. Rozumieją, jaka kondycja drzewa wskazuje na konieczność usunięcia, ale wiedzą też, że dojrzałe drzewa należy w centrach miast ratować za wszelką cenę, bo rekompensaty nie ma. Nade wszystko zaś wiedzą, że przesadzanie dużych drzew jest możliwe, ale wymaga szczególnych zabiegów i myślenia w zarządzaniu zielenią z dwu-, trzyletnim wyprzedzeniem, wymaga – jednym słowem – rzetelnego, świadomego planowania i budżetowania.

STUDIUM PRZYPADKU 6.2

ZielonyŻoliborz – narzędzie komunikacji społecznej

Tomasz Niewczas

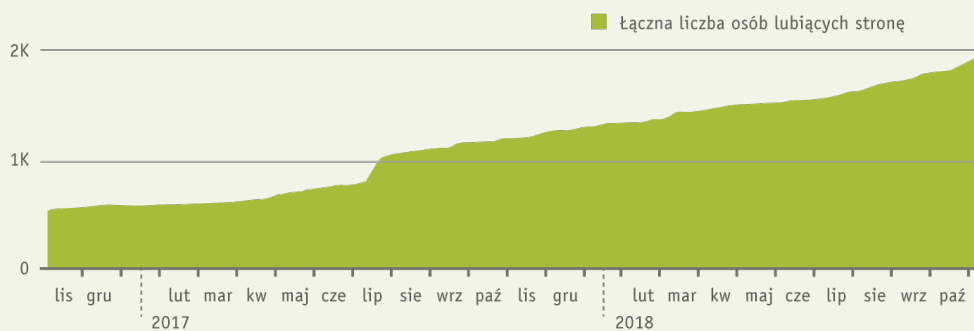
ZielonyŻoliborz

Zarząd Zieleni m.st. Warszawy

Facebookowa platforma ZielonyŻoliborz (ZŻ) powstała w 2016 r. jako odpowiedź na zapotrzebowanie mieszkańców na dostęp do rzetelnej informacji o zieleni w warszawskiej dzielnicy Żoliborz. W ciągu kilku lat niekomercyjnej działalności, a także funkcjonalnej i merytorycznej ewolucji, zyskała około 2000 osób „obserwujących” stronę oraz grono odbiorców postów na poziomie 1000–5000, z maksymalnym zasięgiem 67 000 osób. Strona stała się prekursorem działań z zakresu komunikacji na linii urzędnik–mieszkaniec. Pomimo kameralnej tematyki związanej głównie z problemami jednej dzielnicy oraz zagadnieniami typowo przyrodniczymi i przestrzennymi, stała się wzorcem, umacniając swoje znaczenie w kształtowaniu lokalnej polityki, także informacyjnej związanej z zielenią.

Przez pierwszy okres ZŻ prowadzony był jako projekt społecznikowski, pełniąc głównie rolę edukacyjną. Obowiązujący wówczas w Warszawie rozproszony system administrowania zielenią wywoływał wśród mieszkańców zamęt informacyjny, dotyczący podziałów kompetencyjnych, administracyjnych i przestrzennych. Przejmując rolę lokalnego koordynatora, a także angażując się w komentowanie projektów kolejnych edycji budżetów obywatelskich, platforma stała się miejscem dostępu do wiarygodnych informacji dla osób ich szukających, takich jak burmistrzowie, radni, przedstawiciele lokalnych stowarzyszeń oraz organizacji przyrodniczych, a także aktywni mieszkańcy.

W 2017 r., m.in. dzięki wypracowanej i ugruntowanej pozycji oraz zaufaniu dyrektora Zarządu Zieleni m.st. Warszawy (ZZW), ZielonyŻoliborz

Rysunek 6. Statystyki polubień facebookowej platformy ZielonyŻoliborz w pierwszych dwóch latach funkcjonowania (2016–2018)

fot. Tomasz Niewczas

Rysunek 7. Przykładowa informacja o planowanych wycinkach

stał się nieoficjalną stroną związaną z nowo powstałą jednostką miejską. Rola edukacyjna platformy została wzbogacona o wykonawczą, stając się miejscem codziennego dialogu z żoliborzanami, zyskując przełożenie na rzeczywistą sytuację przyrodniczą i przestrzenną. Zielony Żoliborz wykorzystywany jest przy wielu codziennych sytuacjach, takich jak:

- informowanie o wycinkach;
- informowanie o zamknięciach obiektów zieleni;
- informowanie o nocnych pracach pielęgnacyjnych drzewostanu związanych z koniecznością wyłączenia trakcji tramwajowych;
- zbieranie informacji o uszkodzonych wygrozdzeniach parkingowych na terenie dzielnicy;
- zbieranie informacji o stanie zieleni w sytuacjach kryzysowych (np. monitoring rozprzestrzeniania się śmy bukszpanowej, rozeznanie lokalizacji wiatrolomów i wykrotów, zgłaszanie pękniętych gałęzi);
- społeczny monitoring prawidłowości podlewania młodych nasadzeń przez wykonawców oraz realnego standardu wykonywanych przez nich prac;
- informowanie o lokalizacji terenów celowo niekoszonych i niegrabionych;
- pomoc mieszkańców przy wykonywaniu dokumentacji fotograficznych wybranych terenów;

- konsultacje społeczne w sytuacji wątpliwości decyzyjnych.

Dotychczas najbardziej spektakularnym przykładem „alternatywnych” działań z wykorzystaniem informacji w terenie oraz mediów społecznościowych (ZZ) są interwencje związane z wycinką czterdziestu przedwojennych klonów srebrzystych w obwodnicowej, dwurzędowej alei w parku Żeromskiego, który jest miejscem niezwykle popularnym wśród mieszkańców, objętym ścisłą ochroną konserwatorską. Wycinka wynikała z tragicznego stanu fitosanitarnego drzew, w połączeniu z wieloletnim brakiem pielęgnacji oraz zbliżającym się początkiem sezonu ochronnego ptaków. Plan działań informacyjnych, po uzyskaniu decyzji Konserwatora Zabytków oraz RDOŚ, ustalono następująco:

1. Kameralne spotkania z przedstawicielami lokalnych stowarzyszeń.
2. Zawieszenie na bramach parku kart informujących o przebiegu procesu wymiany drzew na przestrzeni roku – od wycinek do nasadzeń kompensacyjnych.
3. Umieszczenie na każdym drzewie przeznaczonym do usunięcia kart informacyjnych, zawierających m.in. zdjęcie tomograficzne danego pnia, cytat z decyzji, informację, że nastąpi nasadzenie zastępcze, oraz kontakt do administratora.

4. Poinformowanie Polskiej Agencji Prasowej oraz Straży Miejskiej.
 5. Pojawienie się 3 dni przed rozpoczęciem prac na stronie ZZW krótkiej informacji zawierającej linki do dokumentów – decyzji Konserwatora Zabytków, decyzji RDOŚ oraz pełnej inwentaryzacji tomograficznej drzewostanu wykonanej kilka lat wcześniej.
 6. Udostępnienie macierzystego wpisu ze strony ZZW przez ZielonyŻoliborz, a następnie ponowne udostępnienie go przez stowarzyszenia i dotarcie tym samym do rozległego grona odbiorców z pierwotną informacją, tzn. decyzjami i ekspertyzami.
 7. Bieżące moderowanie internetowych dyskusji, publikacja zdjęć wyciętych drzew, przekrojów pni, tłumaczenie konieczności podjętych kroków.
- Publikacja treści kilka dni przed wycinką zwiększyła wiarygodność, uspokoiła nastroje (np. każdy mógł zobaczyć na pniach owocniki grzybów opisywane w decyzjach) i dała czas na pożegnanie się żoliborzan z drzewami. Skuteczność tych działań

potwierdza zerowy bilans skarg i protestów, a także brak konieczności interwencji służb, co w przypadku tak trudnych prac wycinkowych jest osiągnięciem wyjątkowym.

ZŻ lub analogicznie funkcjonująca platforma informacyjna w środowisku mediów społecznościowych stanowić może realne narzędzie pracy osób zajmujących się zielenią, także pracowników terenowych. Rzetelne prowadzenie strony rozpatrywać należy wielopłaszczyznowo, także w kategoriach inwestycji w czas pracy. Początkowe z pozoru nieprzynoszące efektów i żmudne zaangażowanie w przygotowywanie i publikację treści po czasie zaczyna przynosić zauważalne czasowe oszczędności, choćby poprzez ograniczenie liczby skarg podczas wycinek drzew lub interwencyjnych zgłoszeń za pośrednictwem miejskiego systemu alarmowego. Odrębnym zagadnieniem są korzyści wizerunkowe, jakie czerpie firma, w tym przypadku instytucja miejska, których żartobliwym podsumowaniem może być mianowanie przez mieszkańców inspektora ZZW „królem dzielnicowej zieleni”.

STUDIUM PRZYPADKU 6.3

Park Grabiszyński we Wrocławiu – sytuacje konfliktowe i zaangażowanie społeczne

Marzena Suchocka

Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Sabina Lubaczewska

Fundacja EkoRozwoju

Aleksandra Zienkiewicz

Stowarzyszenie Ochrony Drzew „miastoDrzew”

Zimą 2018 r. w parku, na zlecenie Zarządu Zieleni Miejskiej we Wrocławiu (ZZM), firma wykonawcza rozpoczęła wycinkę suchych drzew w ramach prac pielęgnacyjnych. Niestety doszło do nieprawidłowości i nierzetelnej realizacji prac, skutkiem czego usunięto nie tylko uschnięte drzewa, ale też takie w dobrym stanie oraz zniszczono poszycie parku przez użycie ciężkiego sprzętu. Wywołało to duże oburzenie użytkowników parku, którzy bardzo aktywnie zainterweniowali w tej sprawie. Prace ostatecznie zostały wstrzymane, przeprowadzono postępowanie wyjaśniające oraz zlecono prace niezależnym ekspertom w celu opracowania tzw.

planu prac naprawczych dla parku. W odpowiedzi na zastrzeżenia dotyczące gospodarowania parkiem powstała Społeczna Rada Parku Grabiszyńskiego – nieformalne ciało społeczne złożone z mieszkańców, aktywistów, przyrodników, przyjaciół parku Grabiszyńskiego. W komunikacji z mieszkańcami wykorzystuje m.in. stronę Społeczna Rada Parku Grabiszyńskiego na profilu społecznościowym Facebook. Wkrótce po dokonanych wycinkach, w marcu 2018 r., rada wystąpiła z pisemnym stanowiskiem do władz miasta, formułując Oczekiwania Społecznej Rady Parku Grabiszyńskiego dotyczące pielęgnacji i rewitalizacji zieleni.

Rada Społeczna Parku uczestniczyła również w szeregu spotkań, mających na celu opracowanie Planu Prac Naprawczych dla parku. Brała też aktywnie udział w konsultacjach tzw. masterplanu dla parku Grabiszyńskiego, na który składały się m.in. spotkania warsztatowe oraz spacerzy badawcze w parku. Masterplan to w zamierzeniu dokument, który określi kierunki modernizacji parku, zdefiniuje priorytety inwestycyjne i da podstawy do przyszłego zarządzania parkiem. W kolejnych edycjach budżetu obywatelskiego wielość wniosków mieszkańców pokazała, że sposób zagospodarowania i oczekiwania wobec parku nie są oczywiste i często pozostają rozbieżne. Uznano, iż park wymaga spójnego dokumentu, który powinien być podstawą do przyszłego zarządzania. Ponadto, na skutek szerokiej dyskusji na temat zarządzania zielenią w parku Grabiszyńskim, zdecydowano o utworzeniu sformalizowanej Rady Parku, a ZZM

foto. Joanna Stoga

Rysunek 8. Przykład dokumentacji fotograficznej ilustrującej problem zawarty w opracowaniu „Oczekiwania Społecznej Rady Parku Grabiszyńskiego dotyczące pielęgnacji i rewitalizacji zieleni”, polegający na całkowitym zaniku roślinności z warstwy runa i podszytu na skutek rozjeżdżenia ciężkim sprzętem i wydeptywania

Rysunek 9. Społeczna Rada Parku Grabiszyńskiego promowała pozostawianie martwego drewna w parku, pod hasłem „przewróciło się, niech leży”

Rysunek 10. Stoisko Społecznej Rady Parku Grabiszyńskiego podczas Pikniku Rady Osiedla Grabiszyn Grabiszynek ze zorganizowanym quizem dendrologicznym, kinem i spacerami dendrologicznymi

ogłosił nabór na członków Rady ds. Parku Grabiszyńskiego we Wrocławiu. „Rada będzie ciałem doradczym w sprawach dotyczących zagospodarowania i utrzymania parku Grabiszyńskiego we Wrocławiu. Rada będzie powoływana na okres 2 lat. Rada będzie składać się z 9 członków. Wśród nich dwa miejsca będą zarezerwowane dla przedstawicieli środowiska uniwersyteckiego, miejsce kolejne dla przedstawiciela Rady Osiedla Grabiszyn Grabiszynek. Pozostałe miejsca będą należały do organizacji ekologicznych oraz przedstawicieli grup formalnych i nieformalnych”.

W wyniku nieprawidłowości w parku Grabiszyńskim zawiązała się także grupa Zieleni Wrocławska na portalu społecznościowym Facebook. Skupia ona osoby, którym bliskie są sprawy zielonej infrastruktury miasta. Na forum poruszane są tematy nieprawidłowej pielęgnacji, niepodlewania młodych drzewek, doboru gatunków drzew do siedliska i innych warunków, walki z jemiolą i kontrowersji wokół tego tematu itp. Władze lokalne traktują grupę jako źródło informacji, ale też platformę komunikacyjną, pozwalającą na kontakt z mieszkańcami i ich edukację. Grupa zorganizowała akcję liczenia suchych nowo sadzonych drzewek na terenie Wrocławia, a także dojrzałych uschniętych drzew. Zebrała też pomysły dotyczące niskokosztowych zmian w zarządzaniu zielenią w mieście oraz tworzenia nowej zieleni. Administratorzy grupy występują o informację publiczną do właściwych organów, np. w kwestii pomników przyrody. Wraz ze Stowarzyszeniem Ochrony Drzew „miastoDrzew” grupa zaapelowała do Prezydenta Miasta o opracowanie standardów dotyczących pielęgnacji i ochrony drzew w czasie procesów inwestycyjnych, a także zasad właściwej pielęgnacji młodych drzew. Wnioskowano również o powołanie w jednostkach miejskich, które zlecają inwestycje, pracowników stojących na straży przestrzegania standardów na terenie Wrocławia. Grupa obecnie liczy ponad 600 członków, skupia się na zidentyfikowanych problemach i próbach ich rozwiązania we współpracy z odpowiednimi jednostkami miejskimi.

Ramka 2. Wybrane oczekiwania Społecznej Rady Parku Grabiszyńskiego sformułowane w odpowiedzi na nieprawidłowości w zarządzaniu parkiem – fragment raportu przekazanego urzędnikom miasta

Oczekujemy:

- I. Odbudowy trójwarstwowej struktury roślinności ze szczególnym uwzględnieniem gatunków właściwych dla parku Grabiszyńskiego (rośliny lasów grądowych);
- II. Ograniczenia koszenia trawy do obszarów rekreacyjnych oraz zmiany części trawników na łąki, koszone jedynie dwa razy w sezonie:
 - 1.Odbudowy runa i warstwy ściółki;
 - 2.Odbudowy warstwy podszytu;
 - 3.Odbudowy drzewostanu;
- III. Wprowadzenia regularnego mulczowania jako zabiegu pielęgnacyjnego;
- IV. Odbudowy, zabezpieczenia i zapewnienia miejsc lęgowych (suche pnie, kłody, gałęzie, drzewa niezagrożające użytkownikom parku);
- V. Minimalizowania użycia lub całkowitego zaprzestania używania inwazyjnego sprzętu i maszyn (grabie zamiast dmuchaw);
- VI. Pozostawienia niekoszonego pasa zieleni wzdłuż rzeki Grabiszyński;
- VII. Stałego nadzoru nad sposobem prowadzenia prac pielęgnacyjnych w parku i natychmiastowej reakcji w przypadku nieprawidłowości;
- VIII. Regularnych kontroli stanu roślin i siedlisk w parku przez specjalistów – publiczne raporty, dostępne informacje o stanie bieżącym, spotkania z mieszkańcami.

Narzędzia internetowe jako sposób na dialog z mieszkańcami i współzarządzanie zielenią w mieście

Agata Pietrzyk-Kaszyńska

Institut Ochrony Przyrody PAN

Rosnące potrzeby i chęci mieszkańców dotyczące współuczestnictwa w zarządzaniu przestrzenią miasta oraz coraz bardziej powszechny dostęp do Internetu i smartfonów sprawiają, że polskie miasta powinny podjąć wyzwanie umożliwienia efektywnego i szerokiego dialogu pomiędzy mieszkańcami a przedstawicielami instytucji publicznych. Narzędzia internetowe, które przybliży niniejszych rozdział, są z pewnością jednym ze sposobów na odpowiedź na to wyzwanie.

Słowa kluczowe: e-demokracja; geoankiety; interaktywne mapy zieleni miejskiej; partycypacja społeczna; współpraca z mieszkańcami; współpraca z organizacjami pozarządowymi

Wprowadzenie

Potrzeba udziału społeczności lokalnych w podejmowaniu decyzji dotyczących wspólnych zasobów jest ugruntowana prawnie, a coraz częściej także rozumiana i doceniana przez przedstawicieli instytucji publicznych. Podstawową formą udziału mieszkańców w procesach decyzyjnych jest informowanie ich o powstających dokumentach i planowanych działaniach oraz zbieranie informacji zwrotnej w ramach konsultacji społecznych. W ostatnich latach w wielu polskich miastach potrzeba dialogu i współpracy pomiędzy mieszkańcami a przedstawicielami instytucji miejskich jest coraz bardziej widoczna i coraz częściej wykracza poza procedury konsultacyjne wymagane przez prawo.

Mieszkańcy częściej mobilizują się do działań w zakresie kształtowania przestrzeni miejskiej. Jest to szczególnie widoczne, gdy w grę wchodzi zachowanie lub zlikwidowanie terenów zieleni. Gdy ważne dla mieszkańców parki, skwery czy zieleńce są zagrożone zabudową, często powstają grupy aktywnych obywateli działające na rzecz ochrony tych terenów (np. poprzez formułowanie listów protestacyjnych, organizację happeningów czy protestów). Równoległe – niezależnie od toczących się konfliktów – aktywne są także grupy mieszkańców (czasem zrzeszone w lokalnych organizacjach pozarządowych), które oddolnie chcą kreować nowe lub dbać o już istniejące tereny zieleni. W ten sposób w polskich miastach powstają ogrody społeczne czy zieleńce i ogrody sąsiedzkie.

Również przedstawiciele instytucji miejskich coraz częściej sygnalizują chęć i gotowość do włączania mieszkańców we współdecydowanie o przyszłości miasta, a także rozwój metod partycypacji (Pawłowska, 2012). Wśród urzędników – mimo często trudnych doświadczeń związanych z konsultacjami społecznymi, konfliktami, protestami – coraz powszechniejsze jest zrozumienie i docenienie udziału mieszkańców w planowaniu rozwoju miasta. Prócz praktycznych korzyści z konsultacji lub ze współpracy z mieszkańcami – jak zebranie nowych informacji i perspektyw czy wczesna identyfikacja konfliktów – coraz większa jest świadomość wiedzy i kompetencji oraz innych zasobów (czasu, zaangażowania, chęci), jakimi dysponują mieszkańcy miast.

Wychodzenie poza wąskie rozumienie partycypacji w stronę dialogu, współdecydowania i współodpowiedzialności za podjęte decyzje jest szczególnie widoczne w kontekście utrzymania i rozwoju miejskich terenów zieleni. Tereny te pełnią zwykle ważne dla mieszkańców funkcje – te najczęściej dostrzegane: rekreacyjne, estetyczne, ale też mniej oczywiste, jak regulacja mikroklimatu, utrzymanie stosunków wodnych itp. (Fundacja Sędzimira, 2014; Pietrzyk-Kaszyńska i in., 2017). Tak szeroki zakres korzyści i wartości przypisywanych zieleni w mieście powoduje, że bardzo często sprawy związane z zielenią jednoczą mieszkańców i mobilizują ich do udziału w procesach decyzyjnych.

Choć polskie miasta wciąż doświadczają wielu barier w efektywnym planowaniu i zarządzaniu terenami zieleni (jak choćby brak odpowiedniego finansowania, brak pełnych i rzetelnych danych, brak chęci lub możliwości współpracy – patrz Feltynowski i in., 2018; Kronenberg, 2012; Kronenberg i in., 2016), w ostatnich latach sytuacja stopniowo się poprawia. Część miast wprowadza różnego typu rozwiązania instytucjonalne i organizacyjne, aby ułatwić współpracę urzędników z mieszkańcami i organizacjami pozarządowymi (Kotus, 2013). Partycypacja i współpraca na szeroką skalę staje się możliwa i coraz bardziej efektywna dzięki wykorzystaniu Internetu, który umożliwia interakcję pomiędzy interesariuszami bez konieczności ich fizycznego spotkania (zarówno czas, jak i miejsce przekazania informacji przestają być kluczowe). Niektóre polskie miasta stopniowo rozwijają techniczne możliwości szerokiego uczestnictwa w zarządzaniu miastem (w tym – terenami zieleni) poprzez wdrażanie narzędzi internetowych – interaktywnych stron instytucji, ankiet lub formularzy online oraz platform i aplikacji do zbierania informacji i opinii od mieszkańców (przykłady dwóch takich inicjatyw – z Krakowa i Warszawy – opisujemy jako studia przypadku ilustrujące niniejszy rozdział).

Rozwijanie współpracy w zakresie zarządzania zielenią

Internet przestaje być wykorzystywany jedynie jako kolejny sposób na jednostronne przekazanie

informacji (od instytucji publicznej do mieszkańców lub odwrotnie), a staje się medium pozwalającym na merytoryczne interakcje pomiędzy dużą liczbą osób w stosunkowo łatwy sposób. Wykorzystanie sieci pozwala mieszkańcom na uzyskiwanie i przekazywanie informacji w sposób wygodny i atrakcyjny. Możliwość przepływu informacji w każdym miejscu i czasie jest tym bardziej widoczna, że coraz powszechniejsze jest posiadanie smartfonów i korzystanie z aplikacji projektowanych na urządzenia mobilne.

Paleta narzędzi internetowych wykorzystywanych przez zarządzających miastami stopniowo się poszerza. Podstawowym sposobem wykorzystania Internetu do komunikacji z mieszkańcami jest umieszczanie wszystkich ważnych informacji na stronach internetowych instytucji oraz w Biuletynie Informacji Publicznej. Coraz częściej jednak zarówno instytucje, ich inicjatywy (np. realizowane przez nie projekty lub programy), jak również zaangażowane osoby (lokalni politycy i urzędnicy) posiadają publiczne profile w mediach społecznościowych i wykorzystują je do promocji swoich działań lub dyskusji z mieszkańcami. Przykładowo, Zarząd Zieleni m.st. Warszawy utworzył na jednym z portali społecznościowych zamknięte grupy dla mieszkańców niektórych dzielnic (np. Zieleni Warszawska – Śródmieście, Zieleni Warszawska – Mokotów itp.), które służą jako platformy komunikacyjne pomiędzy Zarządzeniem Zieleni a mieszkańcami dzielnic. Grupy są administrowane przez pracowników Zarządu Zieleni i zyskują coraz więcej członków. Niektóre polskie miasta realizują ankiety online, zbierając w ten sposób opinie mieszkańców odnośnie do planowanych działań, inne – wprowadzają portale i aplikacje mobilne, dzięki którym mieszkańcy mogą komunikować się z urzędnikami. Coraz częściej strony i platformy internetowe umożliwiające dialog na linii mieszkańcy – urzędnicy opierają się także na systemie informacji geograficznej (*geographic information system*, GIS), co pozwala na precyzyjne wskazanie miejsca, którego dotyczy przekazywana informacja. Odpowiednio zaprojektowane narzędzia internetowe mogą umożliwić nie tylko przekazanie informacji, lecz również automatycznie zgromadzić szereg dodatkowych użytecznych danych, jak ak-

tualna lokalizacja użytkownika czy zdjęcia i filmy obrazujące dane miejsce lub sytuację. Na lokalizacji przestrzennej zgłoszeń opiera się coraz więcej inicjatyw, np. aplikacja BAND (Bank Nasadzeń Drzew) wypracowana przez Urząd Miasta Gdańska i pozwalająca na zgłoszenie propozycji miejsca posadzenia drzewa, aplikacja „Milion drzew dla Warszawy” (również umożliwiająca zgłoszenie propozycji nowych nasadzeń w konkretnych lokalizacjach – por. studium przypadku 7.2) czy platforma Collectively (narzędzie testowane przez Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie jako nowy kanał wymiany informacji o bieżących potrzebach związanych z utrzymaniem zieleni miejskiej – por. studium przypadku 7.1).

Jak obrazuje tabela 1, większość korzyści z wdrożenia rozbudowanego systemu umożliwiającego interakcję pomiędzy jednostką miejską a mieszkańcami ma charakter długofalowy. Wypracowanie takiego systemu wymaga zarówno nakładów finansowych, jak i zmian instytucjonalnych i operacyjnych. Jeśli tak znacząca reorganizacja wydaje się zbyt trudna, warto rozpocząć wdrażanie narzędzi internetowych od działań w mniejszej skali, które można potraktować jako test gotowości wszystkich stron do takiej formy dialogu. Działaniami tego typu mogą być na przykład ankiety online lub geoankiety, czyli narzędzia pozwalające na zbieranie informacji od mieszkańców i powiązane z systemem GIS. Geoankieta, poza zebraniem opinii, ocen czy wniosków od mieszkańców, umożliwia lokalizację omawianych spraw na mapie, co z jednej strony pozwala na precyzyjne określenie miejsca, którego dotyczy opinia mieszkańca, a z drugiej – na ilościowe i przestrzenne podsumowanie zebranych opinii, co może być pomocne w dalszym procesie decyzyjnym. Przykłady zastosowania GIS w partycypacyjnym zarządzaniu przyrodą w mieście zostały szeroko opisane w jednym z poprzednich poradników w serii „Zrównoważony Rozwój – Zastosowania” (Czepakiewicz, 2013).

Przykłady i inspiracje

Narzędzia internetowe, które zdecyduje się wykorzystać miasto lub wybrana jednostka miejska,

Tabela 1. Zalety i wyzwania wdrożenia i wykorzystywania rozbudowanych interaktywnych narzędzi internetowych do dialogu z mieszkańcami

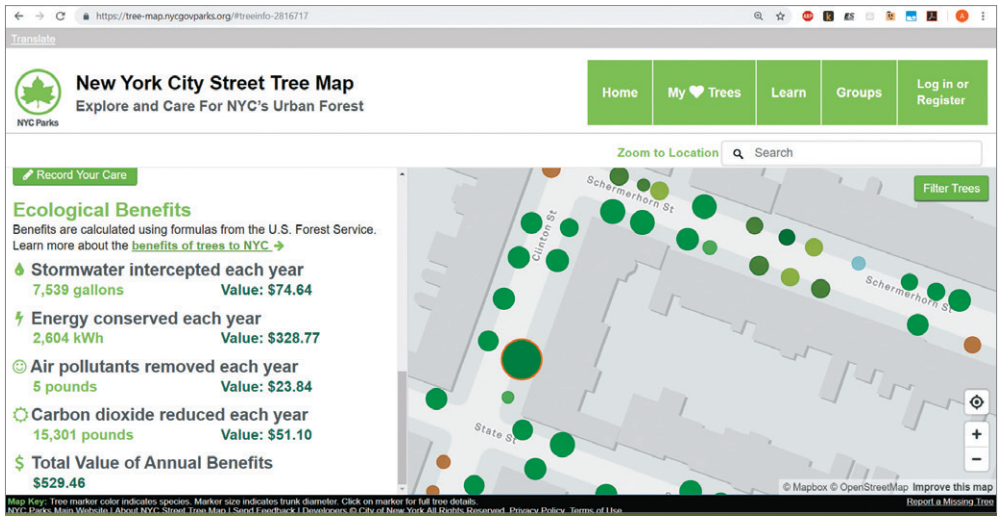
Zalety	Wyzwania
<ul style="list-style-type: none"> • możliwość zaangażowania dużej grupy mieszkańców we współzarządzanie miastem; • narzędzie dostępne wszędzie i o każdej porze – pominięcie problemów z terminem i godzinami konsultacji i koniecznością stawienia się w określonym miejscu; • mniejszy nakład pracy urzędników (po zaprojektowaniu i uruchomieniu systemu nie ma potrzeby oddelegowania wielu osób do przyjmowania zgłoszeń od mieszkańców); • widoczność wszystkich zgłoszeń dla wszystkich użytkowników (urzędników i mieszkańców) – bardziej efektywny przepływ informacji pomiędzy zainteresowanymi osobami; • umożliwienie interakcji osobom działającym na różnych szczeblach (sąsiedzki, ogólnomiejski) i w różnych sektorach; • możliwość takiego zaprojektowania narzędzia lub jego modułu, aby zebrać opinie reprezentatywnej grupy mieszkańców. 	<ul style="list-style-type: none"> • duże zasoby (finansowe, merytoryczne, personalne) potrzebne na początkowym etapie (projektowania, testowania, wdrażania narzędzia/systemu); • konieczność ścisłej współpracy pomiędzy różnymi jednostkami miejskimi, zaangażowanie wszystkich kluczowych jednostek miejskich (odpowiedzialnych za różne aspekty/zadania, których mogą dotyczyć zgłoszenia); • konieczność wypracowania systemu reagowania na zgłoszenia od mieszkańców (oddelegowanie pracownika lub przypisanie całej grupie pracowników nowych zadań itp.); • zapewnienie wsparcia dla osób, którym trudno jest obsłużyć portal internetowy lub aplikację mobilną, szczególnie zadbanie o osoby potencjalnie wykluczone z użytkowania tych narzędzi.

powinny być dostosowane do bieżących potrzeb i możliwości instytucji, która je wdraża. Projekt narzędzia będzie inny w zależności od celu (np. jednorazowe zebranie informacji, ciągła współpraca z mieszkańcami, prezentacja danych) i skali zaangażowania, jakie wdrażający chce osiągnąć, ale też praktycznych aspektów, takich jak dostępne środki finansowe czy chęć współpracy ze strony przedstawicieli innych jednostek miejskich. Poniżej prezentujemy kilka przykładów narzędzi internetowych o różnym zasięgu, celu i możliwym stopniu interakcji z mieszkańcami, które mogą i powinny stanowić inspirację dla zarządzających terenami zieleni w polskich miastach.

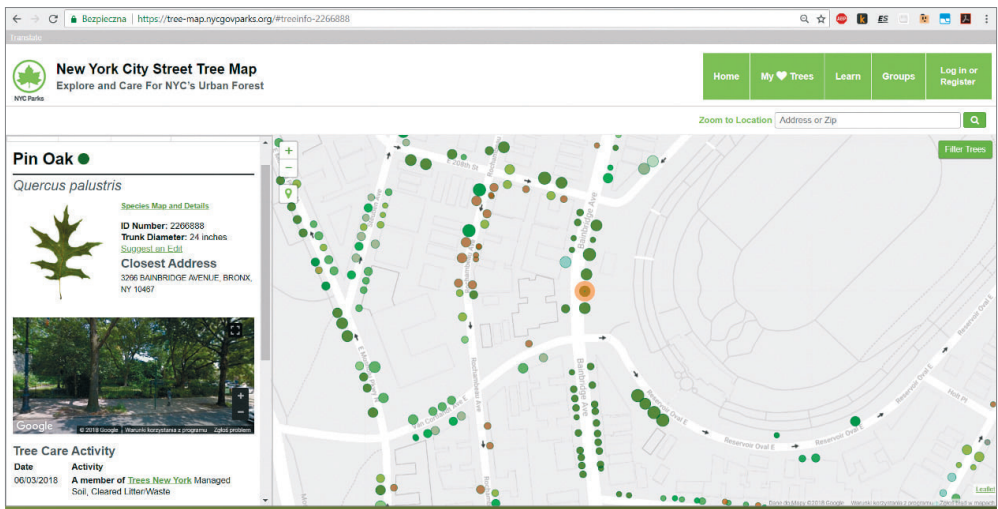
Mapa Drzew Przyulicznych Nowego Jorku

W 2016 r. władze Nowego Jorku opublikowały interaktywną mapę drzew przyulicznych. Prezentuje ona wszystkie drzewa przyuliczne w mieście i jest wynikiem współpracy miasta z 2300 wolontariu-

szami. Główne cele platformy to udostępnianie informacji na temat drzew i funkcji, jakie pełnią w mieście, a także zbieranie dodatkowych informacji na ich temat, dostarczanych przez mieszkańców. Platforma pozwala na wyszukanie na mapie konkretnego drzewa i prezentuje informacje o nim – m.in. numer identyfikacyjny, gatunek i lokalizację. Ponadto mapa ma ważny wymiar edukacyjny, uwzględnia bowiem korzyści (usługi ekosystemów), jakich dostarczają poszczególne drzewa – od ilości zatrzymywanej wody deszczowej, przez oszczędności energii po rolę w usuwaniu zanieczyszczeń powietrza, w tym dwutlenku węgla (rysunek 1). Dane te oparte są na obliczeniach bazujących na algorytmie wypracowanym dla warunków amerykańskich przez USDA Forest Service w ramach aplikacji i-Tree. Tak zaprojektowany i rozbudowany system udostępniania informacji na temat drzew w mieście stanowi przykład i inspirację także dla polskich miast, które już obecnie mogą prezentować

Rysunek 1. Przykładowe korzyści dostarczane przez wybrane drzewo w Nowym Jorku

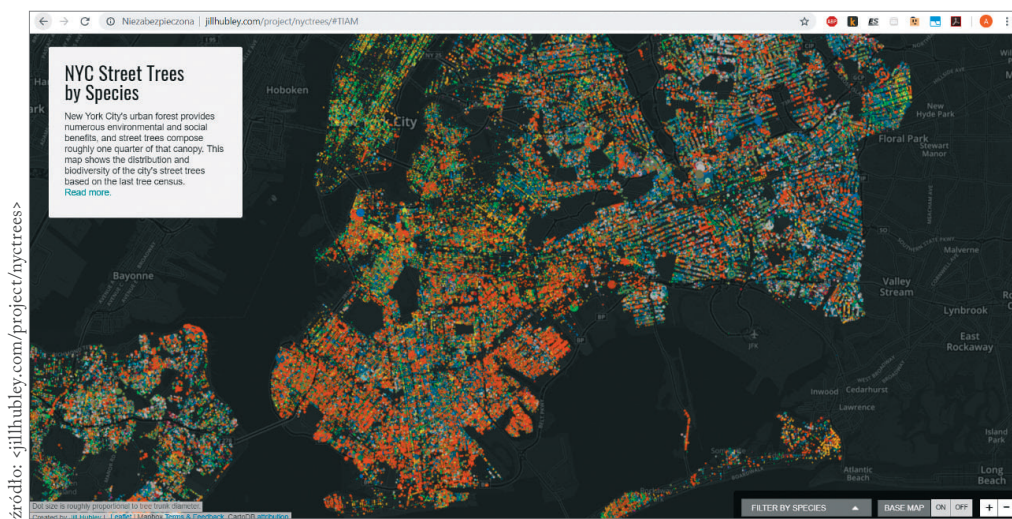

Rysunek 2. Przykładowy widok z opisem drzewa wybranego na mapie Nowego Jorku

posiadane informacje (nawet jeśli są one niepełne lub dotyczą jedynie części drzew – np. tylko tych posadzonych w ramach jednego programu, jak „Milion drzew dla Warszawy”) w formie atrakcyjnej, ciekawej i użytecznej dla mieszkańców.

Równocześnie, w ramach platformy New York City Street Tree Map, można sprawdzić, jakie działania pielęgnacyjne zostały podjęte dla poszczególnych drzew, oraz zgłosić potrzebę przeprowadzenia

takich działań. System pozwala na tworzenie grup wolontariuszy, którzy opiekują się drzewami w danej dzielnicy i w razie potrzeby mogą otrzymać wsparcie merytoryczne urzędników odpowiedzialnych za utrzymanie zieleni. Rysunek 2 pokazuje wybrane drzewo, które jest opisane i zaprezentowane na zdjęciu z Google Street View z wyszczególnieniem podjętych przez wolontariuszy działań pielęgnacyjnych.

źródło: <jillhubley.com/project/nycstreets>

Rysunek 3. Mapa drzew Nowego Jorku przygotowana przez Jill Hubley – każdemu gatunkowi odpowiada inny kolor na mapie; mapa pozwala także na wyświetlanie wybranych gatunków

Poza wartością informacyjną, praktyczną i edukacyjną, udostępnianie tak kompleksowej bazy danych inspiruje mieszkańców do ich wykorzystywania. Na przykład mieszkanka Brooklynu Jill Hubley, wykorzystując dane z nowojorskiej Mapy Drzew Przyulicznych, stworzyła wizualizację drzew z podziałem na gatunki, pokazując różnorodność gatunkową nowojorskich drzew i zachęcając użytkowników do eksploracji – zarówno online, jak i w przestrzeni miasta (rysunek 3).

Mapa drzew w Melbourne

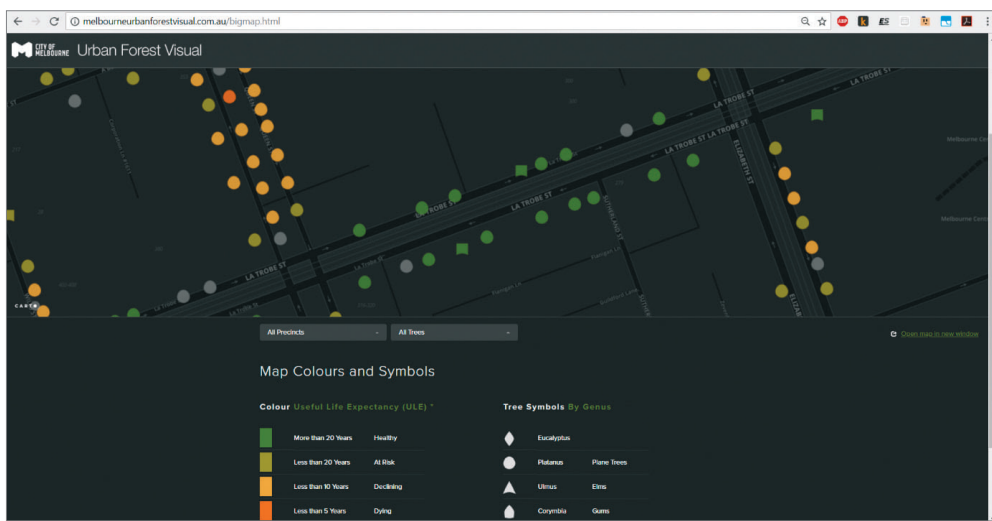
W australijskim Melbourne powstała mapa drzew rosnących wzdłuż ulic i w miejskich parkach (rysunek 4). Głównym celem tej inicjatywy było zwrócenie uwagi na problem jakości zieleni miejskiej, w szczególności – żywotności drzew. Każde drzewo opisane zostało według gatunku oraz wskaźnika przewidywanej długości życia. Wybór takiego parametru opisującego drzewa wynikał z wyzwań, z jakimi mierzyło się Melbourne – z suszami, wysokimi temperaturami i ograniczonymi zasobami wody oraz z planami na podwojenie do 2040 r. powierzchni pokrytych zielenią, by minimalizować występowanie efektu miejskiej wyspy ciepła. Interaktywna mapa pozwala na wyświetlenie wszystkich drzew lub wybranie ich według

następujących parametrów: drzewa o przewidywanej długości życia krótszej niż 10 lat, drzewa posadzone w ciągu ostatnich 10 lat, drzewa przyuliczne, drzewa parkowe.

Ponadto każde z 70 tysięcy drzew ma swój numer, który jest jednocześnie adresem email przypisanym do danego drzewa. W ten sposób mieszkańcy mogą zgłaszać uszkodzenia lub potrzeby dotyczące konkretnego drzewa. W praktyce, prócz zgłoszeń o potrzebnej interwencji, urzędnicy zaczęli odbierać wiadomości wyrażające zachwyt czy przywiązanie mieszkańców do poszczególnych drzew.

Interaktywna platforma „Licz na Zieleni”

Przykładem narzędzia internetowego, które zostało przetestowane w warunkach polskich, jest interaktywna platforma wypracowana w ramach projektu „Licz na Zieleni”, realizowanego przez Fundację Sendzimira w latach 2013–2014. Celem projektu było wprowadzenie elementów partycypacyjnego zarządzania zielenią w trzech polskich miastach – Krakowie, Łodzi i Poznaniu. Jednym z głównych działań było stworzenie interaktywnej platformy badań, konsultacji i monitorowania jakości przyrody. Dzięki geoankiecie „Licz na Zieleni”, którą wypełniło 1640 respondentów (748 w Krakowie, 418 w Łodzi

Rysunek 4. Przykładowy widok mapy drzew Melbourne – fragment mapy na górze ekranu, poniżej legenda

Rysunek 5. Przykładowy widok mapy z platformy „Licz na Zieleni” pokazujący fragment Krakowa wraz z wybranymi opisami dodanymi przez użytkowników

i 474 w Poznaniu), zebrano opinie mieszkańców na temat stanu zieleni i sposobu wykorzystywania przez nich terenów zieleni. Zgromadzono także informacje na temat oczekiwań i potrzeb dotyczących rozwoju tych terenów. Platforma umożliwiała poza tym wyświetlanie opinii już wprowadzonych przez innych użytkowników (rysunek 5) lub wyświetlanie tylko wybranych kategorii miejsc (np. wartościowe

miejsca w otoczeniu zieleni, zieleni źle urządzonej, miejsca, w których brakuje zieleni). Geoankieta bazująca na doświadczeniach projektu „Licz na Zieleni” może być wykorzystana przez władze polskich miast do zebrania opinii mieszkańców zarówno na tematy ogólne (np. dotyczące kierunków rozwoju zieleni w mieście), jak i związane z konkretnym planowanym działaniem czy inwestycją.

Portal komunikacyjny „Warszawa 19115”

W Warszawie od 2013 r. rozwijany jest portal komunikacyjny „Warszawa 19115” <<https://warszawa19115.pl>>. Tematyka portalu ma charakter ogólnomiejski – problemy utrzymania zieleni i tworzenia nowych terenów zieleni są w nim jednym z kilku głównych wątków. Portal posiada dwa główne działy – „Informacje” i „Zgłaszanie problemu”. W dziale „Informacje”, po wybraniu sekcji „Środowisko i zwierzęta”, a następnie „Zieleń miejska”, można znaleźć informacje na temat dostępnych dla Warszawy baz danych dotyczących zieleni oraz aktualności związane z utrzymaniem zieleni w mieście. W dziale umożliwiającym zgłoszenie problemu również można wybrać sekcję „Zieleń”, następnie wskazać jedną z trzech ogólnych kategorii problemu, dodać opis problemu (obligatoryjny) i ewentualnie dodatkowe pliki (np. zdjęcia), a na końcu podać swoje dane i wskazać preferowaną formę kontaktu z informacją zwrotną na temat zgłoszenia. Status swojego zgłoszenia można także na bieżąco śledzić na portalu.

W ramach portalu udostępnionych jest kilka form kontaktu dostępnych 24 godziny na dobę przez wszystkie dni tygodnia – e-mail, telefon, ale również chat online z konsultantem. Użytkownicy mogą także zapisać się do systemu informacyjnego „Warszawski System Powiadomień” (aby otrzymywać bieżące informacje z wybranych przez siebie

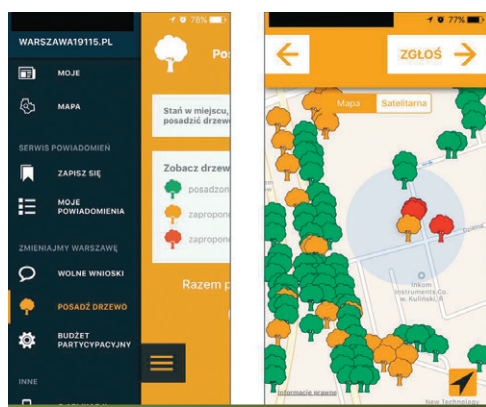
kategorii i dzielnic) lub zainstalować aplikację „Warszawa 19115 – Razem dbamy o Warszawę” (aby zgłaszać problemy i pomysły dotyczące miasta, w tym potrzebę posadzenia drzew i inne związane z utrzymaniem zieleni – rysunek 6).

Przykład Portalu „Warszawa 19115” pokazuje, że zarządzanie terenami zieleni może być sprawnie włączone w szerszą strategię dialogu instytucji miejskich z mieszkańcami. Warto, by kolejne polskie miasta, inspirując się tym przykładem, dążyły do tworzenia systemowych rozwiązań dotyczących komunikacji i współpracy z mieszkańcami.

Zakończenie

Powszechny wśród mieszkańców polskich miast dostęp do Internetu i smartfonów sprawia, że narzędzia internetowe stają się ważnym sposobem na wymianę informacji i współpracę w zakresie planowania rozwoju i zarządzania przestrzenią miasta. Aplikacje mobilne i platformy internetowe dają szerokie spektrum możliwości kontaktu i współpracy pomiędzy urzędnikami a mieszkańcami. Szczególną rolę wydają się pełnić narzędzia wykorzystujące system informacji geograficznej i pozwalające na oznaczanie na mapie omawianych miejsc. Aplikacje bazujące na GIS pozwalają na różnego typu interakcje – m.in. na atrakcyjne i czytelne przekazywanie informacji na temat zieleni (prezentacja wyników inwentaryzacji drzew lub terenów zieleni), edukowanie i zwiększanie świadomości roli zieleni w mieście (np. poprzez opracowanie algorytmów obliczających korzyści, jakich dostarczają poszczególne drzewa lub tereny), zbieranie zgłoszeń od mieszkańców (np. wskazanie, gdzie warto posadzić drzewa lub które drzewa wymagają działań pielęgnacyjnych) aż do aktywizacji grup mieszkańców, a także umożliwienia im opieki nad wybranymi drzewami lub terenami, włącznie z konsultowaniem lub raportowaniem tego poprzez platformę internetową czy aplikację mobilną.

Co zatem mogą zrobić polskie miasta, by jak najlepiej wykorzystać potencjał narzędzi internetowych do dialogu z mieszkańcami? Odpowiednie zaprojektowanie i wdrożenie rozbudowanych,

Rysunek 6. Zrzuty ekranu z aplikacji Warszawa19115.pl, pokazujące, jak zgłosić postulat posadzenia nowego drzewa

efektywnych narzędzi internetowych przez jednostki miejskie zajmujące się terenami zieleni wymaga stosunkowo dużych nakładów pracy i pieniędzy oraz wprowadzenia nowych rozwiązań proceduralnych. Rozbudowane systemy dialogu z mieszkańcami są z pewnością najbardziej efektywne, jednak jeśli tworzenie takiego systemu nie ma szerokiego wsparcia (politycznego, organizacyjnego i finansowego) w instytucjach miejskich, warto rozpocząć od działań na mniejszą skalę – np. od pojedynczych projektów (dotyczących wybranej dzielnicy lub wybranego aspektu zieleni miejskiej – np. drzew przyulicznych, konkretnego parku). Działania o mniejszym zakresie mogą opierać się na geoankietach, ale równie dobrze współpracę

z mieszkańcami można rozpocząć od stworzenia grupy na portalu społecznościowym i ustalania tam wspólnych inicjatyw.

Warto promować wykorzystanie narzędzi internetowych do dialogu z mieszkańcami, wydaje się bowiem, że jest to kanał komunikacji, który będzie się intensywnie rozwijał i stanie się nieodzowny w funkcjonowaniu miast. Więcej zaangażowanych mieszkańców, lepsza diagnoza sytuacji, więcej informacji i szybszy ich przepływ, większe zrozumienie dla innych interesariuszy – to tylko niektóre z możliwych korzyści wynikających z rozwijania aplikacji internetowych i mobilnych do zarządzania zielenią w mieście.

Literatura

- Czepakiewicz, M. 2013. Systemy informacji geograficznej w partycypacyjnym zarządzaniu przyrodą w mieście. W: Bergier, T., Kronenberg, J. i Lisicki, P. (red.), *Przyroda w mieście – rozwiązania*, Fundacja Sendzimira, Kraków: 110–123.
- Feltynowski, M., Kronenberg, J., Bergier, T., Kabisch, N., Łaskiewicz, E. i Strohbach, M. 2018. Challenges of urban green space management in the face of using inadequate data. *Urban Forestry & Urban Greening* 31: 56–66.
- Fundacja Sendzimira 2014. *Świeże spojrzenie na zieleni. Geoankiety – nowe źródło informacji o mieście. Raport z projektu „Licz Na Zieleń”*. Fundacja Sendzimira, Warszawa.
- Kotus, J. 2013. Position of the Polish city on the ladder of public participation: Are we going the right way? The case of Poznań. *Cities* 35: 226–236.
- Kronenberg, J. 2012. Bariery dla utrzymania drzew w miastach i sposoby pokonywania tych barier. W: Bergier, T. i Kronenberg, J. (red.), *Przyroda w mieście. Usługi ekosystemów – niewykorzystany potencjał miast*, Fundacja Sendzimira, Kraków: 31–49.
- Kronenberg, J., Pietrzyk-Kaszyńska, A., Zbieg, A. i Żak, B. 2016. Wasting collaboration potential: a study in urban green space governance in a post-transition country. *Environmental Science & Policy* 62: 69–78.
- Pawłowska, K. 2012. Partycypacja społeczna w podejmowaniu decyzji dotyczących przyrody w mieście. W: Bergier, T. i Kronenberg, J. (red.), *Przyroda w mieście. Usługi ekosystemów – niewykorzystany potencjał miast*, Fundacja Sendzimira, Kraków: 49–70.
- Pietrzyk-Kaszyńska, A., Czepakiewicz, M. i Kronenberg, J. 2017. Eliciting non-monetary values of formal and informal urban green spaces using public participation GIS. *Landscape and Urban Planning* 160: 85–95.

STUDIUM PRZYPADKU 7.1

Platforma Collectively i perspektywy jej włączenia w zarządzanie zielenią, Krakowa

Lukasz Pawlik

Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

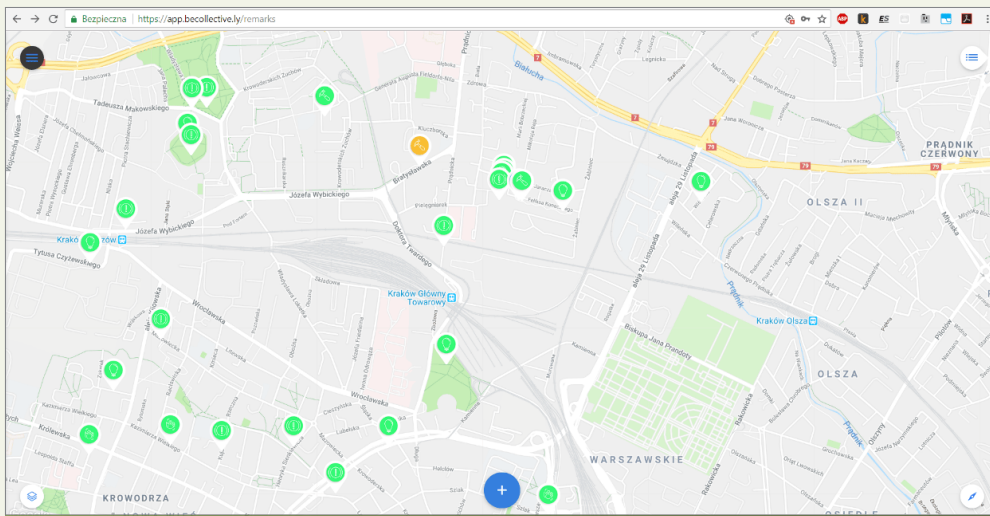
W Zarządzie Zieleni Miejskiej w Krakowie (ZZM) postanowiono rozwijać nowoczesny kanał kontaktu z mieszkańcami – bezpośrednio przez stronę internetową i aplikację mobilną. Początkowo wykorzystywano prosty formularz zgłoszeniowy na stronie internetowej ZZM. Szybko okazało się, że do skutecznej reakcji czy weryfikacji sprawy konieczna jest możliwość wskazywania na mapie miejsca, którego dotyczy zgłaszany problem. Wszystkie dostępne na rynku rozwiązania, które realizowałyby tę funkcję, wiązały się z ryzykiem uzależnienia od konkretnego dostawcy, do którego oferty, przynajmniej częściowo, ZZM musiałby się dopasować i który musiałby zapewnić obsługę techniczną. Z kolei budowa nowych narzędzi na specjalne zamówienie wiązałaby się z ponoszeniem wysokich kosztów.

Planowanym docelowym rozwiązaniem w ZZM jest wdrożenie serwisu zgłoszeniowego dla mieszkańców, obejmującego tereny zarządzane przez jednostkę, zintegrowanego z elektronicznym modułem zleceń wykorzystywanym obecnie przez ZZM. By uruchomić możliwość powiązania zgłoszonego przez mieszkańca problemu z obiektem, którego zgłoszenie dotyczy (ławka, krzew, drzewo, chodnik itp.), konieczne jest posiadanie pełnej inwentaryzacji zarządzanych terenów w jednej spójnej bazie danych przestrzennych. To pozwoli zdefiniować rodzaje zadań i przyporządkować je do posiadanych kontraktów, a tym samym łatwo zlecić ich realizację (weryfikacja i podjęcie czynności odbywałyby się w systemie). W tak zorganizowanym systemie zgłaszający poniekąd inicjuje zlecenie, które zostaje

od razu uruchomione (pod warunkiem że dotyczy zakresu ujętego w umowie i zostanie zweryfikowane przez inspektora). Dodatkowo zgłaszający ma możliwość śledzenia przebiegu całego procesu od zgłoszenia do zamknięcia zadania. Jednak ze względu na konieczność pełnej inwentaryzacji stworzenie i wdrożenie takiego systemu jest niezwykle czasochłonne.

Na początku 2017 r. do ZZM zgłosił się Piotr Gankiewicz – lider zespołu tworzącego platformę Collectively. Jest to aplikacja, która daje mieszkańcom możliwość zgłaszania spraw wymagających interwencji, ale również sugestii zagospodarowania terenów zieleni lub pomysłów na organizację w nich różnorodnych działań. Oparta jest na zasadzie: dostrzegaj, reaguj, współdziałaj – kolektywnie. Mimo wielu obaw związanych z faktem, że prezentowane rozwiązanie jest wciąż w fazie beta, projekt urzekł ideą, prostotą i sposobem biznesowym opartym na otwartym oprogramowaniu.

Collectively jest platformą zapoczątkowaną i rozwijaną przez grupę informatyków związanych z Noordwind. Jest to w pełni otwarte rozwiązanie (*open source*), dostępne do darmowego użytku i rozszerzania jego funkcjonalności przez wszystkich, posiada publicznie dostępny kod źródłowy, więc rozwój platformy może być wspierany przez programistów z całego świata. Do wdrożenia tego rozwiązania przekonywało również zaangażowanie ludzi tworzących ten projekt. W okresie tym przyglądaliśmy się wielu dostępnym na rynku gotowym rozwiązaniom (m.in. NaprawmyTo.pl, localspot.pl), jednak najbardziej przekonujące było to oparte na

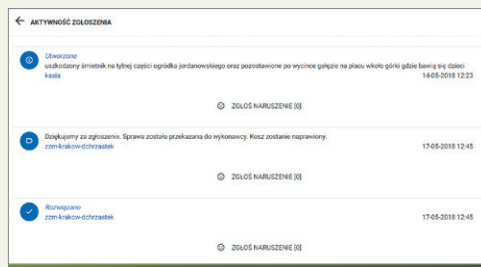

Rysunek 7. Oznaczenia w serwisie Collectively wykorzystywanym przez ZZM do komunikacji z mieszkańcami

projekcie *open source*. Przy podejmowaniu decyzji ważna była możliwość interakcji między mieszkańcami i urzędem, ale również pomiędzy samymi mieszkańcami. Idea działania kolektywnego zakłada bowiem, że mieszkańcy mogą sami, w miarę możliwości, usunąć zgłoszoną usterkę, np. pozbierać śmieci. Dzięki takim założeniom instytucje miejskie wspólnie z mieszkańcami mogą lepiej dbać o otaczającą nas przestrzeń w myśl zasady „Moje miasto – moja sprawa”. To wszystko sprawiło, że – mimo wcześniejszych założeń – ZZM zadeklarował współpracę z Collectively.

Po wdrożeniu serwis szybko zyskał grono zaangażowanych użytkowników. Równie szybko okazało się, że duża część zgłoszeń odbiega od zakresu funkcjonowania ZZM, który jest w stanie interweniować w sprawach wchodzących w zakres jego kompetencji, określony w jego statucie. Platforma Collectively głównie była wykorzystywana jako serwis zgłoszeniowy. Zgłoszenia po stronie ZZM obsługuje jedna osoba, która też odpowiada za obsługę infolinii. Zgłoszenia, które nie dotyczą ZZM, są zamykane. Zgłoszenia, które wymagają konkretnego działania, są ewidencjonowane w rejestrze zgłoszeń, podobnie jak inne zgłoszenia telefoniczne, i w ten sposób przekazywane do realizacji.

Po ponad roku funkcjonowania Collectively jest uzupełniającym kanałem informacji, przez który

Rysunek 8. Przykładowa historia zgłoszenia problemu dotyczącego terenu zieleni

wpływa ok. 1% zgłoszeń. Sama platforma wymaga jednak dalszego rozwijania i promocji, a przede wszystkim wyeliminowania podstawowych błędów. Optymizmu nie dodaje również fakt braku zaangażowania się innych lokalnych instytucji i jednostek. Obecnie trwają rozmowy dotyczące dalszej współpracy, konieczne jest informatyczne wsparcie projektu. Dużym problemem jest wypracowanie sposobu jego finansowania. Współpraca ZZM z platformą Collectively pokazała, że preferowanym kanałem kontaktu z mieszkańcami jest jednak telefon i pisemna korespondencja. Natomiast uruchomienie serwisu mapowego wymaga dużej konsekwencji, stałego zaangażowania informatycznego i merytorycznego, a występujące problemy techniczne nie pozwalają utrzymać zaangażowania użytkowników.

STUDIUM PRZYPADKU 7.2

„Milion drzew dla Warszawy”

Mariusz Burkacki

Zarząd Zieleni m.st. Warszawy

Jedną z form kształtowania przyjaznej przestrzeni publicznej oraz przybliżania mieszkańcom tematyki dotyczącej zieleni miejskiej, a także pozyskiwania danych z tego zakresu, jest partycypacja mieszkańców w procesach realizowanych przez miasto. Jeden z programów m.st. Warszawy, w ramach którego realizowane są powyższe założenia, to „Milion drzew”. Program ten jest na tyle szeroki, że pozwala na angażowanie mieszkańców do działań na wielu płaszczyznach.

Tworząc ten program, mieliśmy na celu włączenie mieszkańców, społeczności lokalnych, jednostek miejskich, organizacji pozarządowych oraz przedsiębiorców w proces kształtowania przestrzeni publicznej. Chcemy doprowadzić do sytuacji, w której każdy mieszkaniec i przedsiębiorca może zaangażować się w sadzenie drzew, bezpośrednio ustalając z Zarządem Zieleni m.st. Warszawy (ZZW) miejsca i finansując konkretne rośliny. „Milion drzew” to także angażowanie partnerów społecznych (takich jak stowarzyszenia ogólnopolskie oraz działające lokalnie w Warszawie grupy prowadzące ogrody społeczne) w inicjowanie wspólnych akcji nasadzeń drzew oraz organizowanie konkursów na najlepsze pomysły z tym związane. Dla zabezpieczenia istniejących zasobów zieleni przygotowujemy jest program opieki nad drzewami sędziwymi.

Jedną z ciekawszych form angażowania mieszkańców do udziału w programie „Milion drzew” jest aplikacja mobilna o tożsamej nazwie. Jest to narzędzie opracowane po to, by zapewnić mieszkańcom Warszawy możliwość bezpośredniego

wskazywania miejsc, gdzie chcieliby, aby pojawiło się więcej zieleni. Narzędzie wystartowało wiosną 2017 r., zaś pierwsze nasadzenia z aplikacji zostały zainicjowane jesienią tego samego roku. Aplikacja „Milion drzew” została opracowana na dwie platformy (Android oraz iOS).

Jedną z idei, jaka przyświecała przy tworzeniu aplikacji, było zmobilizowanie warszawiaków do wyjścia w przestrzeń miasta, by poznać otaczającą przyrodę. Architektura aplikacji wymusza taką aktywność – aby wskazać miejsce nowego nasadzenia, należy wybrać się w miejsce, gdzie użytkownik chce, żeby pojawiło się drzewo. Dopiero wtedy można dokonać zgłoszenia. Ponieważ aplikacja połączona jest z miejskimi bazami danych znajdującymi się pod opieką Biura Geodezji i Katastru, w więk-

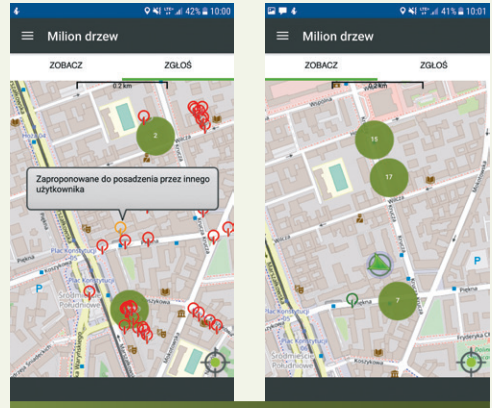
fol. Ewelina Lach

Rysunek 9. Michał Olszewski, wiceprezydent m.st. Warszawy, prezentujący działanie aplikacji „Milion drzew”

szości przypadków użytkownik dostaje od razu informację zwrotną w zakresie możliwości posadzenia we wskazanym miejscu drzewa. Jeżeli istnieje taka możliwość, zgłoszenie zostanie zaakceptowane, a w aplikacji pojawi się odpowiedni komunikat. Potwierdzenie wysłane zostanie również na adres e-mail i numer telefonu komórkowego. W przypadku gdy zgłoszenie nie może zostać przyjęte (a drzewo posadzone), aplikacja poinformuje dlaczego. Nie możemy sadzić drzew m.in. w strefach ochronnych torowisk czy wałów powodziowych, na terenie nie będącym własnością miasta, na infrastrukturze podziemnej, w bezpośrednim sąsiedztwie latarni. Brane są pod uwagę także plany zagospodarowania przestrzennego. Pokazuje to użytkownikowi aplikacji, jak trudno czasem w mieście znaleźć odpowiednie miejsce do nasadzenia.

Od czasu startu aplikacji mieszkańcy wskazali już ponad 10 tys. lokalizacji, w których chcieliby zobaczyć nowe drzewa. Aplikacja spowodowała też, że ludzie faktycznie wyszli w teren. Mamy wielu aktywnych użytkowników, którzy wskazali po kilkaset miejsc, jednak większość to pojedyncze, lokalne zgłoszenia. Już w ciągu pierwszego miesiąca zgłoszeń było ponad tysiąc. Propozycje nasadzeń pokazują, gdzie brakuje zieleni, gdzie najpilniej potrzebna jest interwencja w zakresie organizacji nasadzeń, czy nawet przeprojektowania przestrzeni. Tworzy się mapa potrzeb w zakresie rozwoju terenów zieleni. Jednak równocześnie powstaje mapa aktywności mieszkańców. Widzimy, gdzie w mieście mamy do czynienia z aktywnymi użytkownikami, do których trzeba dotrzeć, by stworzyć spójne projekty poprawiające warunki rozwoju terenów zieleni i zapewnić zachowanie ładu przestrzennego przy realizacji nowych nasadzeń.

Zgłoszenia, jakie dostajemy od mieszkańców, brane są pod uwagę podczas zleczanych przez nas prac projektowych. Tak jest chociażby przy okazji realizacji programu Zielone Ulice. ZZW ogłosił przetargi na koncepcję aranżacji zieleni wzdłuż kilkudziesięciu ulic wraz z projektem wykonawczym nasadzeń drzew. Na podstawie zamówienia powstaną projekty obejmujące pasy drogowe ulic wraz z przyległymi terenami zieleni. Tam zgłoszenia mieszkańców są wpisane w toczące się prace.

Rysunek 10. Zrzuty ekranu z aplikacji „Milion drzew”: drzewa zaproponowane do posadzenia przez użytkowników aplikacji (po lewej); widok drzew istniejących (po prawej)

Pierwsze nasadzenia planowane są jeszcze w tym roku i pozwolą na realizację w szerokim zakresie zgłoszeń z aplikacji wskazywanych przez mieszkańców, a także odpowiedzą na potrzeby zwiększania ilości i jakości zieleni miejskiej.

Powstanie aplikacji „Milion drzew” związane jest z trzecią edycją konkursu dla programistów BIHAPI. Aplikacja „Ekologiczna Warszawa” otrzymała tam nagrodę specjalną m.st. Warszawy. Było to narzędzie pozwalające wskazać na mapie poszczególne drzewa i krzewy oraz ich skupiska. Umożliwiała także wyszukiwanie drzew po gatunkach według nazw łacińskich i polskich. Jej autorzy, wykorzystując zbiór otwartych danych miasta, zaprojektowali aplikację umożliwiającą poznanie warszawskiej zieleni. W pewnym sensie produkt ten był inspiracją dla stworzenia idei „Milion Drzew”, która jest rozwinięciem pomysłu młodych programistów.

Program „Milion drzew” tworzony jest w oparciu o działania, które nie mają wyznaczonej jednoznacznej daty zakończenia. Liczymy, że przez długie lata będzie angażował mieszkańców do działania i partycypacji przy zazielenianiu miasta oraz pomoże budować świadomość wagi zieleni dla miasta i użytkowników przestrzeni publicznej.

ROZDZIAŁ 8

Zielone budżety partycypacyjne

Agnieszka Rzeńca

Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki

Z poprzednich rozdziałów wiemy już, że zieleń jest dla mieszkańców miasta ważna, a także aktywizuje i jednoczy społeczności lokalne wokół projektów na rzecz budowania jej potencjału. Budżet partycypacyjny stanowi impuls do wdrażania innowacyjnych rozwiązań w przestrzeni miasta oraz pozwala mieszkańcom przejąć inicjatywę w tym zakresie. W niniejszym rozdziale przyjrzymy się, jak budżety partycypacyjne funkcjonują, odwołując się do coraz bardziej licznych i zróżnicowanych polskich przykładów.

Słowa kluczowe: budżet partycypacyjny; finansowanie inwestycji w zieleń; inicjatywy oddolne; współpraca z mieszkańcami; współpraca z organizacjami pozarządowymi; współpraca z grupami nieformalnymi

Wprowadzenie

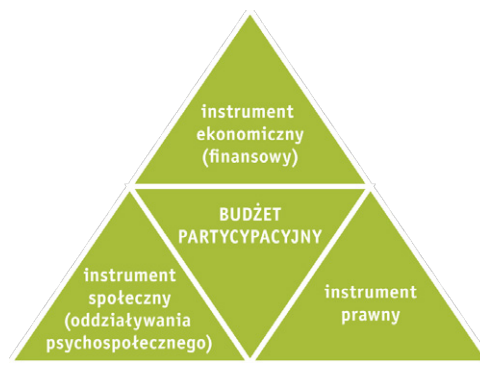
Zielona infrastruktura doceniana jest przez społeczność lokalną, co odzwierciedla wzrost aktywności mieszkańców na rzecz budowania potencjału przyrodniczego miasta. Zaangażowanie obywateli w rozwój terenów zieleni odbywa się między innymi poprzez aktywności w parkach miejskich (joga w parku, plenery fotograficzne, imprezy biegowe, np. parkrun Łódź, Łódź Park Tour), porządkowanie i urządzenie podwórek miejskich oraz zgłaszanie projektów dotyczących zieleni. Obywatelskie inicjatywy, dzięki ukierunkowaniu na konkretny obszar, stają się opłacalne społecznie, środowiskowo, ekonomicznie oraz pozwalają zachować cechy fizyczne i tożsamość danego terytorium. Projekty zazieleniania miast są często realizowane w formule budżetu partycypacyjnego, zwanego również budżetem obywatelskim. Ten nowy instrument partycypacji społecznej w ostatnich latach robi zawrotną karierę, staje się popularny zarówno w małych jak i dużych miastach Polski. Badania przeprowadzone w małych miastach (do 20 tys.) województwa łódzkiego i śląskiego pozwoliły zidentyfikować i zinwentaryzować budżety partycypacyjne odpowiednio w 1/4 małych miast woj. łódzkiego i 1/3 woj. śląskiego (Rzeńca i Sobol, 2018). Na stronie internetowej <www.budzetyobywatelskie.pl> podano, iż w 2017 r. były one realizowane w osiemdziesięciu jednostkach samorządu terytorialnego, a ich wartość finansowa była mocno zróżnicowana, od ok. 100 tys. zł do 40 mln zł (w Łodzi). W ostatnim czasie budżet partycypacyjny aplikowany jest również na poziomie województwa, m.in. łódzkiego, opolskiego, małopolskiego.

Istota budżetu partycypacyjnego

Partycypacja społeczna jest jednym z fundamentów rozwoju samorządności i społeczeństwa obywatelskiego oraz przykładem realnego zaangażowania mieszkańców w życie „małych ojczyzn”, miast i gmin. Oznacza udział obywateli w zarządzaniu sprawami publicznymi społeczności, której są członkami (Hausner, 1999). Jest wyrazem koncepcji *governance* (współrządzenie, współzarządzanie),

w której odchodzi się od klasycznego modelu zarządzania opartego na zhierarchizowanych instytucjach oraz decyzjach podejmowanych na najwyższych szczeblach, a promuje się nie tylko dwustronną komunikację pomiędzy mieszkańcami miast oraz władzami publicznymi, ale także aktywne angażowanie mieszkańców w proces decyzyjny (Bovaird i Löffler, 2003). Partycypacja społeczna stanowi ważny czynnik podnoszenia efektywności polityki miejskiej oraz współzarządzania miastem. Świadomi, współuczestniczący mieszkańcy wpływają na efektywniejsze zaspokajanie potrzeb lokalnych, racjonalizację wydatków publicznych czy jakość usług świadczonych przez samorząd (Kalisiak-Mędelska, 2015). Poprzez kontrolę społeczną wymuszają przejrzystość lokalnych procesów decyzyjnych.

Do klasycznych narzędzi partycypacji społecznej zalicza się pięć instrumentów: wybory, referendum, konsultacje społeczne, postępowanie administracyjne i akcje bezpośrednie. Szczególną formą konsultacji społecznych jest budżet partycypacyjny. Jest to narzędzie, które daje mieszkańcom możliwość współdecydowania o przeznaczeniu części miejskiego budżetu na określone cele. Jest z jednej strony działaniem aktywizującym społeczeństwo, z drugiej sposobem na takie kierowanie miastem, aby mogło ono jak najpełniej odpowiadać na realne potrzeby mieszkańców. Budżet partycypacyjny jest instrumentem polityki rozwoju lokalnego o charakterze operacyjnym, który możemy analizować z perspektywy ekonomicznej, prawnej i społecznej (rysunek 1).

Rysunek 1. Budżet partycypacyjny jako instrument polityki rozwoju lokalnego (opracowanie własne)

Od 2019 r. budżet partycypacyjny będzie instrumentem obligatoryjnym dla miast na prawach powiatu¹, dotychczas był instrumentem fakultatywnym. Nadal będzie on fakultatywny dla pozostałych miast i gmin². Budżet partycypacyjny jest instrumentem ekonomicznym, gdyż głównym celem jego stosowania jest poprawa przejrzystości dysponowania finansami miejskimi, zwiększenie efektywności wydawania środków budżetowych poprzez ich redystrybucję według potrzeb mieszkańców oraz ograniczanie marnotrawstwa. Wprowadzenie budżetu partycypacyjnego ma na celu włączanie grup społecznych w proces zarządzania sprawami lokalnymi, budowanie więzi społecznej poprzez realizację wspólnych pomysłów, a także przywracanie zaufania obywateli do władz (instrument oddziaływania psychospołecznego). Budżet partycypacyjny wpisuje się w filozofię funkcjonowania samorządu jako wspólnoty władz i mieszkańców danej jednostki terytorialnej, współdziałających na rzecz jej rozwoju.

Zasadniczym celem budżetu partycypacyjnego jest uspołecznienie wydatkowania środków z budżetu lokalnego poprzez włączenie mieszkańców do dyskusji na temat potrzeb i priorytetów społeczności lokalnej z perspektywy ich wspólnego dobra. Niemniej jednak, żeby to nastąpiło, niezbędne są: ramy organizacyjne i prawne dające podstawę jasnych i transparentnych procedur, odpowiedni poziom kapitału społecznego oraz pewna „masa krytyczna” aktywności obywatelskiej na rzecz zmian. Budżet partycypacyjny pozwala uwolnić potencjał społeczności lokalnej, którego odzwierciedleniem są wyraźnie artykułowane potrzeby oraz zgłaszane projekty i podejmowane inicjatywy (rysunek 2).

Procedura projektowania i wdrażania budżetu partycypacyjnego jest analogiczna w wielu miastach Polski i opiera się na bliźniaczych rozwiązaniach dotyczących m.in. zakresu czasowego (zgłaszanie projektów, głosowanie i realizacja w bieżącym roku

Rysunek 2. Ramy budżetów partycypacyjnych (opracowanie własne)

lub zgłaszanie projektów i głosowanie w roku poprzedzającym realizację), zasad zgłaszania projektów (zakres merytoryczny projektów, maksymalna wysokość nakładów na wykonanie jednego zadania, wiek zgłaszającego projekt) oraz głosowania. Zakres merytoryczny zaś jest mocno zróżnicowany, oddaje charakter uwarunkowań lokalnych, specyfikę potrzeb i oczekiwań społecznych.

Zielony budżet partycypacyjny jako instrument budowania potencjału przyrodniczego miasta

Budżety partycypacyjne obejmują szeroką paletę projektów zgłaszanych przez mieszkańców, ich różnorodność wskazuje na zróżnicowane potrzeby i deficyty w wielu obszarach funkcjonowania miasta. Badania przeprowadzone w trzech dużych polskich miastach (Katowicach, Łodzi i Poznaniu, edycja 2015, realizacja 2016) wykazały, że istotną grupę stanowią zadania z szeroko pojętej ochrony środowiska. W Łodzi 88 z 645 projektów (14%), w Poznaniu 45 ze 110 (40%), w Katowicach 40 z 335 (11%) dotyczyło kwestii poprawy jakości

¹ Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych (Dz. U. z 2018 r., poz. 130). Budżet partycypacyjny będzie musiał opiewać na kwotę nie mniejszą niż 0,5% „wydatków gminy zawartych w ostatnim przedłożonym sprawozdaniu z wykonania budżetu”. Zapis ten dotyczy 66 polskich miast, które w praktyce będą musiały zdecydować się na ten krok w 2019 r. Reszty miast zapis ten nie dotyczy, dlatego budżety obywatelskie będą mogły tak jak dotychczas najczęściej być prowadzone w myśl ustawy o samorządzie gminnym w oparciu o artykuł 5a: „1. W wypadkach przewidzianych ustawą oraz w innych sprawach ważnych dla gmin mogą być przeprowadzane na jej terytorium konsultacje z mieszkańcami gminy”.

² Podstawa prawna: Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 1990 r., nr 16, poz. 95, z późn. zm.).

Tabela 1. Liczba zadań zgłoszonych i realizowanych w ramach poszczególnych kategorii „ochrona środowiska” (zgłoszone w 2015 r., realizowane w 2016 r.) (Bernaciak i in., 2017)

Kategoria	Łódź		Katowice		Poznań		Razem	
	Z*	R*	Z	R	Z	R	Z	R
Zielona infrastruktura	46	14	19	5	18	6	83	25
Błękitna infrastruktura	3	0	3	3	7	3	13	6
Ochrona przyrody	2	1	1	1	2	0	5	2
Ochrona powietrza i atmosfery	32	7	12	7	13	4	57	18
Opieka nad zwierzętami domowymi	1	0	5	2	2	0	7	1
Gospodarowanie odpadami	0	0	0	0	2	0	2	0
Edukacja ekologiczna	3	0	0	0	1	0	4	0
Ochrona przed hałasem	1	0	0	0	0	0	1	0
Razem	88	22	40	17	45	13	172	52

Z – zadania zgłoszone, R – zadania realizowane

Tabela 2. Zieleni w budżecie partycypacyjnym Łodzi (opracowanie własne na podst.: Wojech, 2018)

Edycja budżetu partycypacyjnego (rok zgłoszenia projektu/rok realizacji)	Liczba zgłoszonych projektów ogółem	Liczba zgłoszonych projektów uwzględniających zieleni	Liczba zrealizowanych projektów uwzględniających zieleni
I (2014/2015)	871	127	9
II (2015/2016)	645	105	17
III (2016/2017)	1572	239	18
IV (2017/2018)	1131	162	29

środowiska. Jeśli zaś chodzi o wartość zgłaszanych projektów, ich udział wynosił w Łodzi i Poznaniu 49%, a w Katowicach 26%³ (tabela 1). Pokazuje to, że zadania zaspokajania zbiorowych potrzeb wspólnoty w zakresie ochrony środowiska i przyrody, które należą do zadań własnych gminy (art. 7, ust. 1, pkt 1, ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym), nie są w pełni realizowane przez samorząd i wymagają uzupełnienia.

Liczba zgłoszeń w poszczególnych kategoriach świadczy o olbrzymich potrzebach w zakresie zielonej infrastruktury. W trzech badanych miastach projekty, które kompleksowo obejmowały kwestię zielonej infrastruktury, stanowiły około połowy zgłaszanych inicjatyw. W Katowicach i Łodzi 1/4 z nich została wybrana, a w Poznaniu 1/3. Wśród

nich były m.in. projekty: „Winnice Poznania”, zmierzający do utworzenia w centralnej części miasta ogrodu społecznego, którego główną uprawą będą winorośle; parki dzielnicowe, osiedlowe i zieleńce w Poznaniu, „Zielone patio miejskie – bezpieczna strefa rekreacji, aktywności, spotkań”, którego celem jest rewitalizacja podwórek przy reprezentacyjnej ulicy Łodzi, ul. Piotrkowskiej.

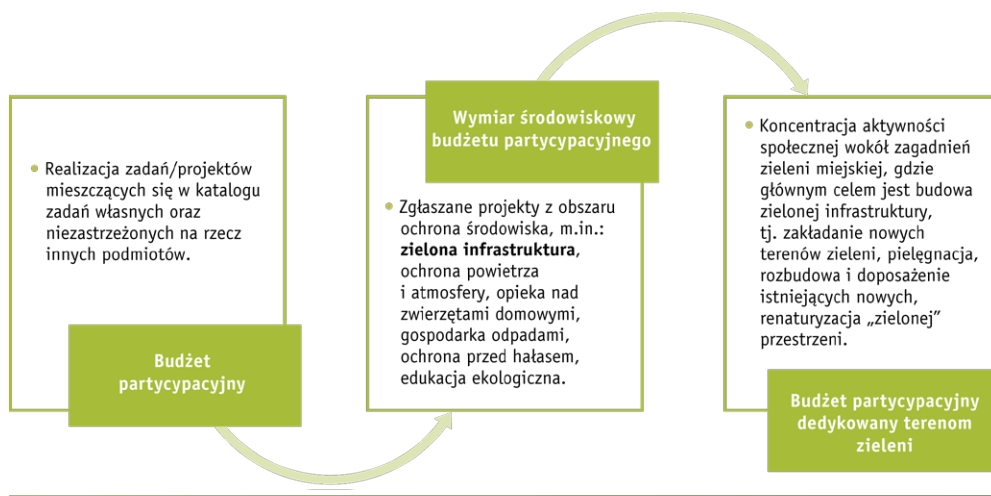
Powyższe przykłady wskazują, iż formuła budżetu partycypacyjnego jest bardzo pojemna tematycznie. Przy czym należy zauważyć, iż obok projektów stawiających stricte na rozwój zielonej infrastruktury (tabela 1) znaczna część zgłoszeń podejmuje kwestie zieleni w mieście, mimo iż nie stanowi ona głównego ich celu (tabela 2). Dotyczy to pojedynczych nasadzeń wzdłuż remontowanych

³ Badania obejmują okres budżetowania 2015/2016 (projekty zgłaszane/projekty realizowane) (Bernaciak i in., 2017).

fot. mat. prasowe Urzędu Miasta Łodzi

Rysunek 3. Wybrane projekty realizowane w ramach budżetu partycypacyjnego w Łodzi. Drzewa posadzone na woonerfie ul. 6 Sierpnia (po lewej); rewitalizacja parku Piastowskiego (po prawej)

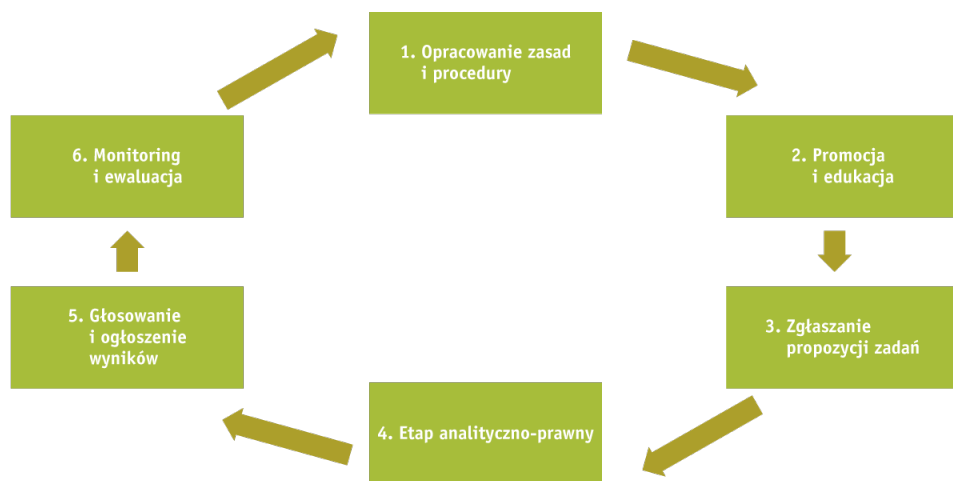
Rysunek 4. Katalog zadań budżetów partycypacyjnych (opracowanie własne)

dróg i chodników, porządkowania przestrzeni wokół obiektów publicznych i innych. W Łodzi od początku funkcjonowania budżet partycypacyjny (tj. od 2013 r.) jest ważnym instrumentem w zakresie interwencji na rzecz rozwoju zieleni i zielonej infrastruktury (rysunek 3). Na stałym wysokim poziomie utrzymuje się liczba projektów, których przedmiotem jest rozwój zieleni w mieście, zarówno w formie celowych „zielonych” projektów, jak i projektów, w których rozwój zieleni ma charakter uzupełniający (tabela 2) (Wojech, 2018).

Znaczny udział zgłaszanych do budżetu partycypacyjnego projektów dotyczy terenów zieleni, co wskazuje, że są one postrzegane jako istotna wartość wspólna, kluczowy zasób miasta. Możemy zatem

mówić o zielonym budżecie partycypacyjnym, którego zakres i charakter definiują zgłaszane projekty (rysunek 4).

We wspomnianych wyżej trzech miastach projekty z zakresu zieleni miejskiej stanowią integralną część budżetu partycypacyjnego. Podobnie jest w przypadku Krakowa, różnica polega jedynie na wyekspozowaniu części „Zielonego budżetu partycypacyjnego” w ramach miejskiego budżetu partycypacyjnego (por. studium przypadku 8.2). Lublin z kolei ma budżet partycypacyjny zaprojektowany odmiennie, tzn. oddzielny budżet dotyczy wyłącznie projektów dedykowanych zieleni i jest realizowany niezależnie od ogólnego budżetu partycypacyjnego miasta (por. studium przypadku 8.1).

Rysunek 5. Etapy przygotowania budżetu partycypacyjnego (opracowanie własne na podstawie: Załącznik nr 7 do Zarządzenia Prezydent Miasta Łodzi w sprawie przeprowadzenia konsultacji społecznych dotyczących budżetu obywatelskiego na 2017 r. z 19 lutego 2016 r. – Dz. Urz. Woj. Łódzkiego 2016, nr 2914, z 19.02.2016 r., poz. 7920)

Tabela 3. Instytucjonalne wsparcie dla procesu budżetowania partycypacyjnego na przykładzie Krakowa i Łodzi (opracowanie własne na podstawie stron internetowych: <www.bo.malopolska.pl>, <www.bo.lodzkie.pl>)

Miasto	Kraków	Łódź
Forma organizacyjna	Rada Budżetu Obywatelskiego miasta Krakowa	Rada Programowa ds. Budżetu Obywatelskiego
Organizacja Rady	Przedstawiciele: <ul style="list-style-type: none"> • organizacji pozarządowych i grup nieformalnych (6 os.); • Prezydenta Miasta Krakowa (11 os.); • Rady Miasta Krakowa (4 os.); • rad i zarządów dzielnic (10 os.); • wnioskodawców (6 os.). łącznie 37 osób	Przedstawiciele: <ul style="list-style-type: none"> • organizacji pozarządowych (3 os.); • Urzędu Miasta Łodzi (4 os.); • Rady Miasta Łodzi (3 os.); • jednostek pomocniczych – rad osiedli (3 os.); • mieszkańców Łodzi (3 os.); • uczelni wyższych (2 os.). łącznie 18 osób
Zakres zadań	Monitorowanie wdrożenia i realizacji harmonogramu budżetu, promocja oraz wyrażanie – na wniosek Prezydenta Miasta Krakowa – opinii w sprawach związanych z poszczególnymi etapami realizacji budżetu	Monitorowanie procesu budżetu partycypacyjnego, analizowanie przebiegu wdrażania kolejnych edycji wraz z opracowaniem rekomendacji zmian w jego procedurze
Podstawa prawna	Zarządzenie Nr 1281/2018 Prezydenta Miasta Krakowa z dnia 21.05.2018 r. w sprawie powołania Rady Budżetu Obywatelskiego miasta Krakowa	Zarządzenie Nr 2212/VII/15 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 30 października 2015 r. w sprawie powołania Rady Programowej ds. Budżetu Obywatelskiego w Mieście Łodzi

Dla skutecznej realizacji zielonego budżetu partycypacyjnego, tak jak i dla każdego budżetu partycypacyjnego, istotna jest transparentna procedura. Sam jego projekt składa się z szeregu ściśle powiązanych ze sobą etapów, których nie można pominąć (rysunek 5). Aby działał on poprawnie i efektywnie, a także był atrakcyjnym oraz realnym i skutecznym narzędziem, niezbędne jest stworzenie samouczącego się mechanizmu, który będzie mógł szybko reagować na błędy, nadużycia oraz inne nieprzewidziane, nieoczywiste i zaskakujące problemy występujące podczas jego realizacji (Wójkowski, 2015).

Istotną składową procedury budżetu partycypacyjnego jest aktywna działalność organu opiniotwórczo-doradczego, który jednocześnie pełni funkcje kontrolne, najczęściej nosi on nazwę rady budżetu partycypacyjnego. Organ ten powoływany jest uchwałą rady miasta, w której indywidualnie zostaje ustalony jego skład oraz zakres działalności (tabela 3).

Zielony budżet partycypacyjny w skali mikro i makro

Rozwój budżetowania partycypacyjnego, przede wszystkim w miastach, stał się impulsem do wdrażania tej idei w innych jednostkach i podmiotach,

nie tylko w skali lokalnej. Skrajnym przykładem, ze względu na zasięg oddziaływania, jest budżet partycypacyjny samorządu województwa lub podmiotu publicznego, jakim jest np. uczelnia wyższa (tabela 4). O ile w coraz większej liczbie regionów proces budżetowania partycypacyjnego jest realizowany, o tyle w mikrospołeczności jest spotykany rzadko.

Zasięg przestrzenny budżetu partycypacyjnego nie stanowi jednak ograniczenia dla zakresu merytorycznego. W obu przypadkach mamy do czynienia z ciekawymi, innowacyjnymi projektami na rzecz budowania potencjału przyrodniczego (tabela 4). Budżet partycypacyjny samorządu województwa łódzkiego (druga edycja w 2018 r.) koncentruje się na kwestiach turystyki i aktywnego wypoczynku, choć brak typowych zadań koncentrujących się na terenach zieleni. Zdecydowanie szerszy zakres mają projekty zgłaszane w małopolskim budżecie partycypacyjnym, w którego trzeciej edycji wśród 150 zadań dopuszczonych do głosowania znalazły się inicjatywy z zakresu edukacji ekologicznej („Z nosem w trawie – praktyczna edukacja przyrodnicza w krakowskich przedszkolach”, „Ekologia po Sądecku czyli chrońmy naszą wodę”, „Powstrzymać SMOG – kampania informacyjno-edukacyjna dla Nowego Sącza”, „Laboratorium nauki i zabawy w Bochni w kontekście szans i zagrożeń

Tabela 4. Budżet partycypacyjny w skali mikro i makro (opracowanie własne na podstawie: <www.eksoc.uni.lodz.pl> <www.bo.lodzkie.pl>)

Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny Uniwersytetu Łódzkiego (2018 r.)	Samorząd województwa łódzkiego (2018 r.)
<ul style="list-style-type: none"> • „Pszczoly na wydziale, czyli pasieka na dachu budynku E” – projekt zakłada zakup, budowę oraz obsługę pierwszej na Uniwersytecie Łódzkim pasieki dla miejskich pszczół. Pasieka powinna być obsługiwana przez wykwalifikowanego pszczelarza. Gatunek pszczół powinien być dostosowany do miejskich warunków klimatycznych. • „Eko »ek-soc«, czyli zakup budek lęgowych dla ptaków” – projekt zakłada zakup trzech budek lęgowych dla ptaków oraz ich montaż na drzewach w okolicy „ogrodów ek-socu”. 	<ul style="list-style-type: none"> • „Łągiwniki od nowa – teren rekreacyjny i edukacyjny od nowa” – celem zadania jest stworzenie nowej przestrzeni rekreacyjnej i edukacyjnej na terenie Lasu Łągiwnickiego. • „Utworzenie przestrzeni relaksu i wypoczynku na terenie parkowym przy ul. Aleksandrowskiej 159” – projekt uwzględnia m.in. adaptację terenów zieleni (nasadzenia, pielęgnacja, mała infrastruktura – ławki, kosze na śmieci, stoliki). • „Są pszczoły – jest życie” – zadanie edukacyjne upowszechniające wiedzę na temat znaczenia bioróżnorodności przyrodniczego otoczenia ludzi i znaczącej roli zapylaczy, w tym zwłaszcza pszczoły miodnej – jako wskaźnika stanu środowiska.

cywilizacyjnych”) oraz inwestycji (np. „Rewitalizacja parku przy Muzeum Lotnictwa w Krakowie”, „Zaprojektowanie i urządzenie zieleni na dwóch rondach drogi wojewódzkiej nr 975 w miejscowości Wierzchosławice”). Niewielki udział projektów inwestycyjnych na poziomie regionalnym wynika z katalogu zadań samorządu województwa, ale również kwestii prawnowłasnościowych.

Budżet partycypacyjny w mikrospołeczności (np. społeczności akademickiej) jest nowym obszarem, który daje możliwość przedkładania „zielonych” projektów. Wśród propozycji do Budżetu Obywatelskiego na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego znalazły się dwa projekty zgłoszone przez studentów (łącznie zgłoszono 25 projektów), które podejmują kwestie przyrody w mieście. Mimo generalnie niewielkiego udziału podobnych propozycji w ogólnej liczbie projektów, należy podkreślić ich innowacyjność, tym bardziej że wyszły one od studentów nauk ekonomicznych.

Inne instrumenty inwestowania partycypacyjnego

Narzędziami nawiązującymi charakterem do budżetu partycypacyjnego, które mogą być wykorzystane do zwiększenia udziału zieleni w mieście, są m.in. lokalne inicjatywy inwestycyjne oraz fundusze sołeckie. Lokalna inicjatywa inwestycyjna jest to forma partycypacji oparta na współpracy administracji samorządowej i mieszkańców, wprowadzona do Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie⁴. Generalnie współudział mieszkańców może polegać na:

- włączeniu się w realizację inwestycji poprzez pracę społeczną (np. wykonanie projektu, realizacja zadania);
- dofinansowanie realizacji inwestycji jako wkład własny poprzez wpłatę środków pieniężnych na konto gminy;
- świadczenie pomocy rzeczowej, np. przekazanie, udostępnienie materiałów, surowców itp.

Lokalna inicjatywa inwestycyjna jest rzadko wykorzystywana w Polsce, aczkolwiek w praktyce przejawy tego typu współpracy można dostrzec. Bez formalizacji realizowane są działania wspomagające czy inicjujące rozwój terenów zieleni. Przykładem mogą być parki typu „pop-up” (spontaniczne, często tymczasowe), które wpisują się w rewitalizację przestrzeni miejskiej. Są to instalacje tworzone na pewien czas, nie wymagają dużych przestrzeni ani dużych nakładów finansowych, nawiązują tym samym do instalacji artystycznych czy reklamowych. Istotnym elementem jest natomiast udział w projekcie społeczności miejskiej.

Fundusz sołecki dedykowany jest obszarom wiejskim (również w gminach miejsko-wiejskich) i ma charakter fakultatywny⁵. Istotne jest, iż pulę środków funduszu sołeckiego stanowią fundusze wydzielone w ramach budżetu gminy, ale pochodzące z budżetu państwa. Zatem gmina, uruchamiając procedurę funduszu sołeckiego, dostaje dodatkowe środki na realizację potrzeb mieszkańców. Fundusz stwarza szansę na aktywizację ludzi, budowanie relacji społecznych i postaw obywatelskich wokół kluczowych potrzeb lokalnych. Badania pilotażowe zrealizowane w 2016 r. w gminach wiejskich Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego (Feltynowski i Rzeńca, 2018) wykazały, iż instrument ten wykorzystywany jest na razie w niewielkim zakresie (7 gmin na 16 badanych). Wśród realizowanych projektów dominują inwestycje twarde, infrastrukturalne, aczkolwiek były wskazywane również inwestycje w zakresie zieleni. Zatem fundusz sołecki, podobnie jak budżet partycypacyjny, posiada olbrzymi potencjał stymulowania rozwoju terenów zieleni.

Zakończenie

Strukturę miasta tworzy nie tylko architektura zlokalizowanych w nim budynków i placów, ale też sieć odpowiednio zaprojektowanych i właściwie wkomponowanych w tkankę miejską zespołów roślinnych

⁴ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. 2018, poz. 450).

⁵ Ustawa z dnia 21 lutego 2014 r. o funduszu sołeckim (Dz. U. z 2014 r., poz. 301, z późn. zm.).

(m.in. drzew i krzewów), które decydują o estetyce krajobrazu i warunkach życia mieszkańców. Obecnie powiększanie terenów zieleni w miastach jest utrudnione poprzez nadmierną urbanizację, objawiającą się ekspansją inwestorów na tereny wolne od zabudowy. Z kolei procesy rewitalizacji i „odzyskiwania” przestrzeni miasta dla jej mieszkańców stanowią szansę dla rozwoju terenów zieleni, poprawy jakości przestrzeni miasta i budowania jego wizerunku. Budżet partycypacyjny poprzez oddolne inicjatywy w zakresie zieleni miejskiej stanowi ważny krok w kierunku budowania kapitału przyrodniczego. Pozwala mieszkańcom na aktywne włączenie się lub wymuszenie inwestycji w zielen, jest instrumentem inspirującym, motywującym oraz wspomagającym działania na rzecz potencjału przyrodniczego miasta. Budżet partycypacyjny stanowi odpowiedź na potrzebę samostanowienia miesz-

kańców również w kwestii kształtowania zieleni w mieście. Dla skuteczności procesu budżetowania partycypacyjnego istotne jest, aby:

- był on rzeczywistą formą konsultacji społecznych, podczas których dokonuje się selekcji i priorytetyzacji zadań z punktu widzenia społeczności miejskiej;
- tworzył przestrzeń do dyskusji nad potrzebami społeczności lokalnej dotyczącymi zieleni i warunków ekologicznych w mieście;
- nie został uproszczony do zgłaszania projektów i plebiscytu na nie;
- motywował do angażowania w sprawy miasta coraz większą rzeszę mieszkańców oraz różnych grup społecznych;
- był narzędziem edukacji na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego świadomego ekologicznie.

Literatura

- Bernaciak, A., Rzeńca, A. i Sobol, A. 2017. Participatory budgeting as a tool of environmental improvements in Polish cities. *Economic and Environmental Studies* 17: 893–906.
- Bovaird, T. i Löffler, E. 2003. Understanding public management and governance. W: Bovaird, T. i E. Löffler (red.), *Public management and governance*, Routledge, London, 3–12.
- Feltynowski, M. i Rzeńca, A. 2018. Solecki Fund as instrument in the hands of rural development policy makers: the case of communes of the Lodz Metropolitan Area in Poland. W: *Proceedings of the 25th International Conference "Infrastructure and Environment" – Infraeco2018*, Springer, Berlin.
- Kalisiak-Mędeńska, M. 2015. *Partycypacja społeczna na poziomie lokalnym jako wymiar decentralizacji administracji publicznej w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Hausner, J. 1999. *Komunikacja i partycypacja społeczna: poradnik*. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków.
- Rzeńca, A. i Sobol, A. 2018. Dysfunkcje i bariery budżetowania obywatelskiego – analiza małych miast województwa śląskiego i łódzkiego. *Kwartalnik Trzeci Sektor* 43: 34–48.
- Wojech, A. 2018. *Projekty proekologiczne w Budżecie Obywatelskim – przykład Łodzi (praca licencjacka)*. Uniwersytet Łódzki, Łódź.
- Wójkowski, G. 2015. *Realizacja Budżetu Obywatelskiego w Pszczynie. Raport z Monitoringu*. Stowarzyszenie Aktywności Obywatelskiej Bona Fides, Katowice.

STUDIUM PRZYPADKU 8.1

Zielony Budżet w Lublinie

Katarzyna Zaleska

Biuro Miejskiego Architekta Zieleni, Urząd Miasta Lublin

W 2017 r. Lublin, jako pierwsze miasto w Polsce, wprowadził Zielony Budżet, czyli dedykowany zieleni budżet partycypacyjny. Przez dwa miesiące mieszkańcy miasta zgłaszali projekty utworzenia czy też rewitalizacji terenów zieleni. Ich wnioski mogły zawierać pełną dokumentacją budowlaną, samą tylko koncepcję lub przyjąć formę opisu ze wskazaniem, na jakiej działce powinna pojawić się zielen i w jakiej formie. Istotnym warunkiem było również to, by projekt dotyczył przestrzeni ogólnodostępnej i otwartej dla wszystkich mieszkańców.

W 2017 r. na realizację Zielonego Budżetu przeznaczono 2 mln zł. W efekcie mieszkańcy miasta, przedstawiciele rad dzielnic, organizacji pozarządowych oraz spółdzielni mieszkaniowych zgłosili 107 wniosków, które poddane zostały ocenie formalnej i merytorycznej. Oceną formalną zajęły się jednostki Urzędu Miasta Lublin, sprawdzając m.in. własność gruntów, zapisy w planie miejscowym, uzbrojenie terenu.

Projekty dotyczyły utworzenia skwerów i miejsc wypoczynku, nasadzeń w pasach drogowych, ochrony

fol. Urząd Miasta Lublin

Rysunek 6. Skwer przy ul. Biedronki. Koncepcja zagospodarowania tego skweru powstała w Biurze Miejskiego Architekta Zieleni we współpracy z radą dzielnicy. Układ drogowy został wykonany na zlecenie Wydziału Inwestycji i Remontów, urządzenia zabawowe i sportowe oraz pergola powstały dzięki działaniom Wydziału Gospodarki Komunalnej, natomiast nasadzenia zrealizowano w ramach Zielonego Budżetu

cennego drzewostanu, utworzenia łąk kwietnych, ogrodów deszczowych, sadów owocowych i parkletów oraz ustawienia mebli miejskich. Wszystkie miały na celu zwiększenie powierzchni i atrakcyjności terenów zieleni i miejsc odpoczynku, a tym samym poprawienie jakości życia w mieście. Łączny koszt zgłoszonych projektów wyniósł blisko 16 mln zł.

Po selekcji formalnej nad projektami pochylił się powołany w tym celu zespół ekspertów, w skład którego weszli urzędnicy – przedstawiciele Biura Partycypacji Społecznej, Biura Miejskiego Architekta Zieleni, a także zaproszeni społecznicy, uznani w lubelskim środowisku architektki, architektki krajobrazu i animatorzy kultury. Ekspersi analizowali wnioski pod względem udziału zieleni, kontekstu otoczenia, miejsca realizacji, innowacyjności oraz funkcjonalności. W wyniku analiz zespół wskazał osiem kategorii tematycznych projektów: skwer, rabata, nasadzenia przyuliczne, parklet, meble miejskie i donice, łąka kwietna, ochrona zieleni istniejącej, dokumentacja projektowa. Następnie każdy z projektów przypisano do odpowiedniej kategorii, z których wyłoniono najciekawsze zgłoszenia. Po ocenie formalnej i merytorycznej do realizacji trafiły 24 projekty. Dziewięć z nich zrealizowano w pełni, piętnaście pozostałych, ze względu na ich szeroki zakres, zostało zrealizowanych częściowo w wybranych lokalizacjach.

Dzięki pierwszej edycji Zielonego Budżetu udało się zrealizować m.in. następujące projekty:

- modelowa ochrona alei kasztanowców przy ul. Świętochowskiego;
- ogród kieszonkowy przy ul. Cyrulicznej – miejsce, które pełni funkcję zielonej sali wykładowej;
- cztery skwery w różnych częściach miasta z nową myślą i nowymi standardami dotyczącymi wyposażenia i roślinności;
- nasadzenia w pasach drogowych, skwerach, rabatach i donicach – 213 drzew, ponad 17 000 krzewów, około 4000 bylin.

Poza tym niewielkie przestrzenie w centrum miasta zyskały nowy wygląd, jakość i funkcję. Tereny przy ul. Głębokiej/Narutowicza, ul. Lipowej/Chopina, ul. Zamojskiej, ul. Grottgera, poprzez wprowadzenie mebli miejskich i nasadzeń, stały się miejscami do odpoczynku w przyjaznym otoczeniu. Na ul. Grottgera udało się dzięki temu zabiegowi

foto: Urząd Miasta Lublin

Rysunek 7. Rewitalizacja ulicy Grottgera zrealizowana w ramach Zielonego Budżetu. Przygotowaniem koncepcji i zakupem mebli zajęło się Biuro Miejskiego Architekta Zieleni, nasadzenia oraz remont ulicy i chodnika wykonał Zarząd Dróg i Mostów

uporządkować parkowanie samochodów. Natomiast wprowadzenie donic z roślinnością przy ul. Sądowej pozwoliło na stworzenie miejsc z nowymi standardami dla pieszych, dzięki wyeliminowaniu parkowania samochodów w miejscach do tego nieprzeznaczonych.

W drugiej edycji Zielonego Budżetu (2018) proces zgłaszania i wyboru projektów wyglądał podobnie. Doświadczenia z realizacji zadań z Zielonego Budżetu nauczyły nas, że nie ma możliwości realizowania w jednym roku budżetowym projektów, które składają się z koncepcji, projektu budowlanego i wykonania. Konieczne jest etapowanie takich działań. Dlatego też w 2018 r. mln zł przeznaczono na projekty, których nie udało się zrealizować w 2017 r., np. parklety i skwer przy ul. Szwoleżerów, skwer przy ul. Motorowej. Mieszkańcy od razu zrozumieli tę zależność i zgłaszane projekty (szczególnie te dotyczące powstania wielofunkcyjnych skwerów) zakładały w pierwszym roku przygotowanie projektu budowlanego i wykonawczego, a w następnych latach składanie kolejnych wniosków na wykonanie poszczególnych jego elementów (układu drogowego, mebli, urządzeń zabawowych, a na końcu nasadzeń roślinnych).

W 2018 r. zgłoszono 74 projekty, na łączną kwotę 8 555 888 zł. Po ocenie formalnej i merytorycznej do realizacji wybrano 16 projektów, a koszt ich realizacji planowano na 1 055 000 zł. Tym razem wyróżniono 7 kategorii: skwery, dokumentacja projektowa, ochrona zieleni istniejącej, nasadzenia

przyuliczne, meble miejskie, doliny rzeczne, inne. W tej edycji do najbardziej interesujących projektów można zaliczyć:

- „Przywracamy normalność na znanej ulicy czy Radziszewskiego bez błota” – eksperci zwrócili uwagę na zaangażowanie mieszkańców w walkę z parkowaniem aut na trawnikach i chodnikach;
- „Zielony Blok Kultury i Punkt Estetyka” – warsztaty i szkolenia dotyczące kształtowania najbliższej przestrzeni;
- projekty związane z zagospodarowaniem dolin rzecznych.

Mimo etapowania działań, niektóre z wniosków prawdopodobnie nie zostaną zrealizowane w 2018 r. Wynika to po części z warunków, jakie panują obecnie na rynku, oraz charakteru wniosków, które są zgłaszane. Mieszkańcy wyczerpali już pulę doraźnych działań, mających na celu poprawę wizerunku najbliższego otoczenia i składają wnioski bardziej złożone, dotyczące większych założeń (np. parki czy wielofunkcyjne skwery wypoczynkowe). Nabór wniosków do Zielonego Budżetu został ogłoszony po raz trzeci, a z każdą jego edycją wprowadzane są zmiany mające na celu usprawnienie wykonania projektów.

STUDIUM PRZYPADKU 8.2

Działania ZZM w Krakowie wspierające zgłaszanie „zielonych” projektów do Budżetu Obywatelskiego

Aleksandra Mikolaszek

Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie (ZZM) jako jednostka miejska od początku swojego powstania (lipiec 2015 r.) włączył się w Budżet Obywatelski Miasta Krakowa (realizowany od 2014 r.), dając tym samym mieszkańcom możliwość współdecydowania o przeznaczeniu części miejskich finansów na projekty związane z zagospodarowaniem terenów zieleni. W przypadku budżetów partycypacyjnych bardzo istotną kwestią jest współdziałanie urzędu z mieszkańcami. Stąd powołanie w ramach ZZM zespołu „Kraków w zieleni” (por. studium przypadku 1.2), którego zakres działania jest odbiciem idei wzmocnienia relacji między urzędem a krakowianami.

„Kraków w zieleni” od początku powstania miał na celu edukowanie mieszkańców na temat zieleni oraz rozwiązań w zakresie jej kształtowania stosowanych na świecie. Działania takie wydają się nieodzowne dla wspierania związanych z zielenią projektów zgłaszanych do Budżetu Obywatelskiego. Zgłoszenie

bowiem projektu do budżetu to już etap finalny, odpowiedź na zdefiniowane potrzeby dotyczące najbliższej okolicy czy działań o charakterze ogólnomiejskim. Do rozpoznania tych potrzeb i opracowania projektu potrzebna jest wiedza na temat możliwości, sposobów realizacji czy ewentualnych ograniczeń. To wszystko właśnie stało u podstaw organizacji przez „Kraków w zieleni” cyklicznych spotkań dla mieszkańców „Co w trawie piszczy”.

Spotkania te, oprócz funkcji czysto informacyjnej na temat podejmowanych przez miasto działań na rzecz zieleni, miały również na celu pomóc mieszkańcom, którzy chcieliby złożyć projekty do Budżetu Obywatelskiego. Inspiracje, przedstawienie światowych trendów, zasygnalizowanie możliwych rozwiązań – wszystko to miało pobudzać mieszkańców do chęci kreowania otaczającej ich rzeczywistości. Aby pójść krok dalej i złożyć wniosek do Budżetu Obywatelskiego, potrzebne są również praktyczne wskazówki, których podczas spotkań „Co w trawie piszczy” ZZM starał się dostarczać. Mieszkańcy mogli również pozyskać praktyczne informacje pod kątem projektów zgłaszanych do Budżetu Obywatelskiego, chociażby na temat cen (zielony cennik), procedur związanych z realizacją zadań czy kwestią własności gruntów. Tego typu wiedza znacznie ułatwia napisanie wniosku i takie jego skonstruowanie, aby był on wartościową, realną propozycją, nieobciążoną błędami mogącymi wykluczyć go z realizacji.

Cykliczne spotkania „Co w trawie piszczy” miały charakter otwarty. Z czasem tematy związane ze

fot. Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Rysunek 8. Spotkanie z cyklu „Zielone BO”

zgłaszaniem wniosków dotyczących zieleni do Budżetu Obywatelskiego stały się dominującym elementem spotkań. Wychodząc więc naprzeciw zapotrzebowaniu i oczekiwaniom mieszkańców, ZZM postanowił zorganizować również konsultacje dedykowane wyłącznie Budżetowi Obywatelskiemu – „Zielone BO”. Każdy zainteresowany złożeniem wniosku mógł skorzystać z wiedzy naszych pracowników, którzy wyjaśniali wątpliwości oraz udzielali wskazówek zarówno pod kątem merytorycznym, jak i technicznym (terminarz, sposób wypełnienia wniosku). Akcja informacyjna prowadzona przez pracowników ZZM poza cyklicznymi spotkaniami obejmowała konsultacje prowadzone w namiotach na miejskim rynku oraz spotkania organizowane w dzielnicach.

Przybliżenie mieszkańcom zagadnień związanych z Budżetem Obywatelskim to wyjście naprzeciw rosnącej w społeczeństwie chęci działania na rzecz dobra wspólnego, jakim jest otaczająca nas przestrzeń. Przekłada się to na wzrost liczby zgłaszanych projektów, a także na coroczne zwiększanie środków, które w ramach miejskiego budżetu zostają zarezerwowane na Budżet Obywatelski. To z kolei pozwala na realizację większej liczby zadań, ale przede wszystkim na realizację zadań większych, ponieważ wraz ze zwiększeniem środków zwiększa się kwota, jaką można przeznaczyć na pojedynczy projekt.

Udział projektów związanych z zagospodarowaniem terenów zieleni systematycznie rośnie. W drugiej edycji krakowskiego Budżetu Obywatelskiego (2015) była to kwota 4 932 942 zł, a w edycji piątej (2018) 9 808 660 zł. Poza tym zgłaszane są coraz większe inwestycje, a tym samym przedsięwzięcia realnie wpływające na poprawę jakości życia w naszym mieście. Rewitalizacja Zalewu Nowohuckiego (2 400 000 zł) czy zagospodarowanie Zalewu Bagry (3 000 000 zł) to przykłady projektów zrealizo-

foto. Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Rysunek 9. Spotkanie z cyklu „Zielone BO”

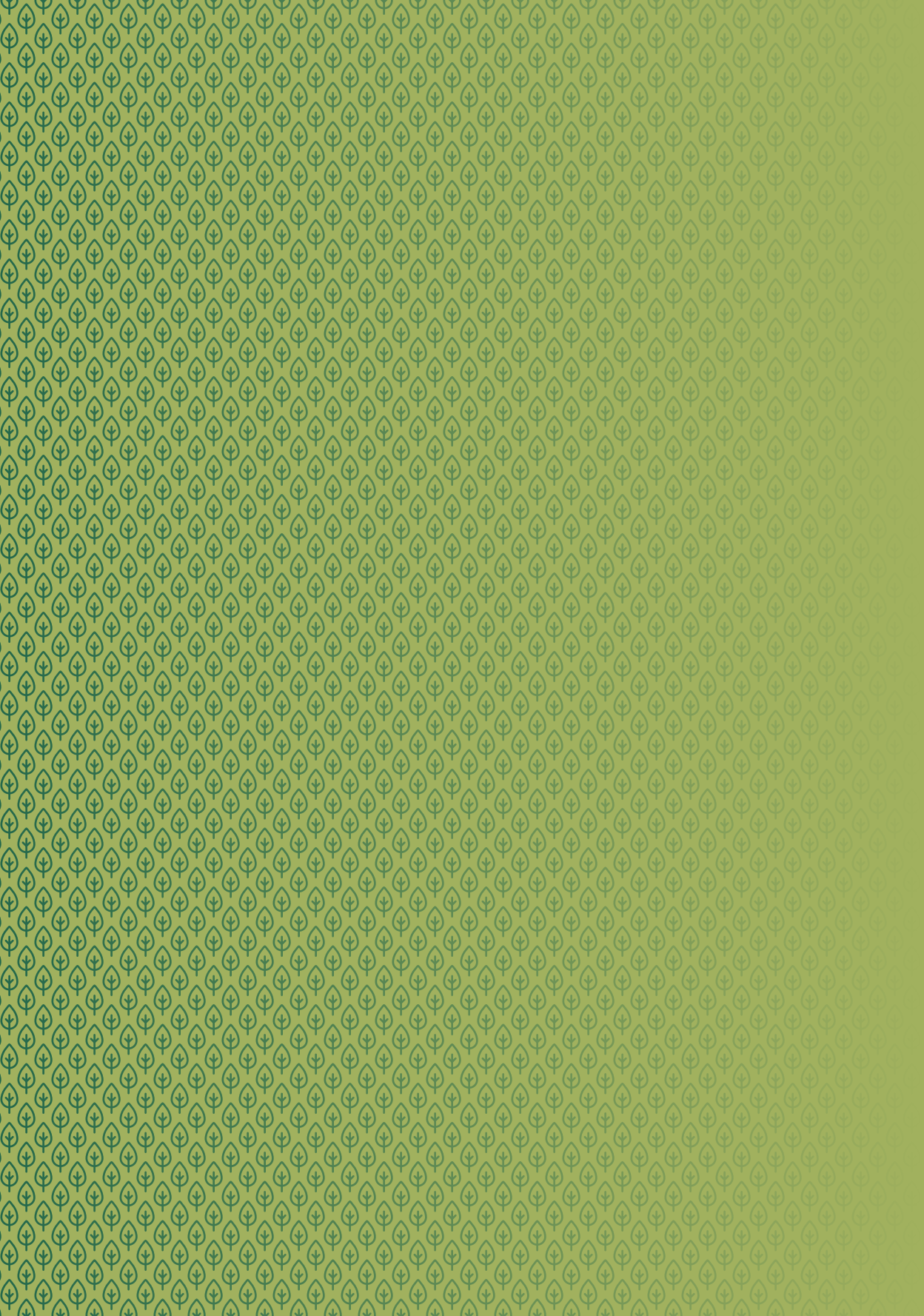
wanych w ramach Budżetu Obywatelskiego, obrazujące skalę potrzeb, ale i możliwości, jakie tkwią w społeczeństwie zaangażowanym, mającym poczucie wpływu na kształt swojego miasta.

Dzięki edukacji i pomocy miasta (zaangażowanych w nią instytucji i jednostek miejskich) powstają projekty, które pozytywnie przechodzą późniejszą weryfikację. Spotkania konsultacyjne i pomoc specjalistów dają bowiem możliwość prawidłowego skalkulowania kosztów czy ustalenia lokalizacji dla inwestycji, która na późniejszym etapie nie przesądzi o odrzuceniu projektu. Mieszkańcy mają więc sposobność omówienia projektów już na etapie samego pomysłu podczas organizowanych spotkań, po moment zgłaszania ich do budżetu, podczas którego to korygowana jest np. kalkulacja cenowa czy możliwość zastosowania konkretnych rozwiązań. Z takiego wsparcia korzysta ponad 60% wnioskodawców.

Jest to bardzo ważna kwestia pod kątem społecznego odbioru samego narzędzia, jakim jest Budżet Obywatelski. Pokazuje bowiem, że miasto zmienia się dzięki mieszkańcom i dla mieszkańców, a każdy z nas może mieć realny wpływ na otaczającą przestrzeń.

CZEŚĆ III
Współpraca z biznesem

Współpraca samorządów miast z gestorami sieci – czy można sadzić drzewa na sieciach?

Marzena Suchocka

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

W związku z dużą ilością i gęstością infrastruktury podziemnej w mieście nieuniknione staje się sadzenie drzew i innej roślinności bezpośrednio na sieciach i w ich sąsiedztwie. Korzenie drzew, rozwijające się płytko na terenach zurbanizowanych, nie kolidują z instalacjami podziemnymi. W rozdziale przedstawiono przykłady dobrych rozwiązań pozwalających na pogodzenie sieci i sadzenia oraz utrzymania drzew.

Słowa kluczowe: instalacje podziemne; sadzenie drzew; konflikt z infrastrukturą; współpraca z gestorami sieci

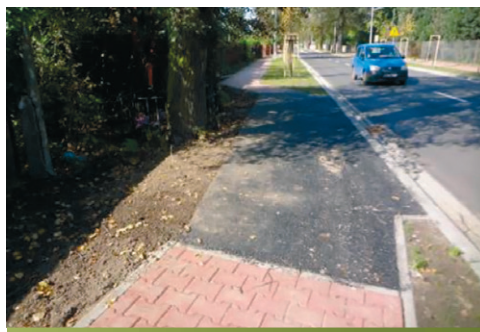
Wprowadzenie

Drzewa uważane są za najbardziej efektywne elementy przyrodnicze w zakresie tzw. usług ekosystemów, działających na rzecz prawidłowego funkcjonowania zespołów miejskich, ich estetyki oraz dobrego samopoczucia mieszkańców, a zatem ich ochrona i rozwój w miastach leży w interesie społecznym. Ponadto drzewa są jednym z ważniejszych i najbardziej efektywnym narzędziem, pozwalającym na dostosowywanie się miast do skutków ocieplenia klimatu. Coraz bardziej istotny staje się również fakt, że są bardzo ważnym źródłem zwiększenia małej retencji w miastach, pozwalającym na znaczne ograniczenie środków wydawanych na budowę i utrzymanie instalacji deszczowych. Poprawa odporności miasta na negatywne zjawiska przyrodnicze (w tym np. retencji) może być celem długoletnich, uwzględniających rolę drzew planów rozwoju miast, tak jak jest to w przypadku wieloletnich planów rozwoju Kopenhagi (Klimakvarter, 2014) czy Rotterdamu (Municipality of Rotterdam, 2007). Wymienione aspekty wydają się kluczowe dla zrównoważonego rozwoju terenów zurbanizowanych, rozumianego zgodnie z definicją Komisji ONZ jako „zaspokajanie potrzeb współczesnego społeczeństwa bez ograniczania możliwości zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń”. W związku z powyższym w społeczeństwie rośnie świadomość korzyści płynących z drzew. Jednak z drugiej strony wprowadzanie drzew na terenach miast wiąże się z wieloma ograniczeniami (Kronenberg, 2012). Jedno z nich stanowią instalacje podziemne, postrzegane w wielu sytuacjach jako bariera dla sadzenia drzew. Potrzebna jest więc współpraca wszystkich uczestników procesu inwestycyjnego w zakresie ochrony środowiska. Gestorzy sieci są bardzo ważną grupą uczestniczącą w uzgodnieniu ważnych dla miasta inwestycji, a korzystne dla środowiska praktyki wprowadzone w ramach tych uzgodnień mogą przyczynić się w znacznym stopniu do poprawy jakości ekosystemu miasta. W kwestii kolizji instalacji podziemnych z elementami środowiska przyrodniczego, zwłaszcza z drzewami, wciąż funkcjonują liczne mity, co rodzi konieczność przyjrzenia się tej tematyce szczególnie uważnie. W rozdziale wskazujemy możliwości sadzenia drzew w sąsiedztwie lub na sieciach.

Podziemna infrastruktura techniczna w mieście

Na terenach miast instalacje naziemne i podziemne są wszechobecne, są też wciąż uzupełniane i remontowane. Stanowi to utrudnienie dla utrzymania zieleni, w szczególności drzew, w dobrej kondycji. Tymczasem prawo wymaga podjęcia starań w zakresie zachowania i ochrony drzew. Ustawa Prawo Budowlane z mocy art. 5 ust. 1 pkt 5 lit. d wyraźnie wskazuje, że obiekt budowlany należy projektować, budować, użytkować i utrzymywać zgodnie z obowiązującymi przepisami, w tym techniczno-budowlanymi, polskimi normami oraz zasadami wiedzy technicznej, w sposób zapewniający spełnienie wymagań podstawowych, dotyczących w szczególności odpowiednich warunków ochrony środowiska. Kwestie uwzględnienia norm branżowych i zasad ochrony środowiska wydają się więc kluczowe dla zachowania drzew na terenach miast.

Aktualnie stosowane regulacje dotyczące odległości drzew i krzewów od obiektów budowlanych i innych obejmują: obowiązujące akty prawne (ogólnokrajowe: ustawy i rozporządzenia oraz lokalne: miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego), obowiązujące polskie normy, ale również wycofane w całości, lecz mające wciąż zastosowanie normy branżowe (Sobczyński, 2014). W praktyce stosowane są również instrukcje branżowe oraz zarządzenia. Zachowywanie wskazanych w aktach prawnych minimalnych odległości drzew i krzewów od obiektów budowlanych i innych jest obligatoryjne. Polskie normy, zgodnie z art. 5 ust. 3

fot. Marzena Suchocka

Rysunek 1. Modyfikacja przebiegu chodnika i zastosowanie nawierzchni wodoprzepuszczalnej

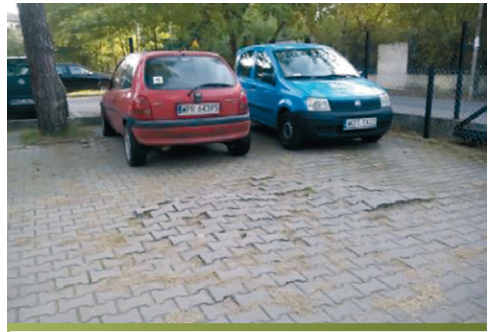
Ustawy o normalizacji z dnia 12 września 2002 r., są normami krajowymi, nie stanowią jednak dokumentu obowiązkowego i ich zastosowanie jest dobrowolne. Instrukcje branżowe również są stosowane dobrowolnie, na zasadzie dobrych praktyk wypracowanych w danej branży. Istnieją poza tym publikacje zawierające wskazania dotyczące odległości drzew i krzewów od obiektów budowlanych i innych (Szulc, 2013), lecz choć prezentują one na ogół rozstawy określone w wymienianych wyżej regulacjach prawnych i normatywnych, niektórzy autorzy sugerują inne odległości.

W najbardziej zurbanizowanym środowisku miast zastosowanie się do zasady sadzenia drzew w określonym dystansie od infrastruktury technicznej uniemożliwia w praktyce sadzenie drzew (Szczepanowska i Sitarski, 2015). Sytuacja staje się coraz trudniejsza, gęstość infrastruktury powoduje trudności w znalezieniu miejsc chociażby dla nasadzeń zastępczych za drzewa usuwane. Specyfika rozwoju systemu korzeniowego na terenie miejskim (korzenie rosną tu bardzo płytko; por. kolejny podrozdział) wskazuje jednak na brak fizycznej kolizji korzeni z instalacjami podziemnymi. Mając na uwadze z jednej strony ten fakt, a z drugiej konieczność utrzymania drzew starszych i wprowadzania nowych, obecnie samorządy coraz częściej przeprowadzają negocjacje z gestorami sieci w celu ustalenia warunków sadzenia drzew bliżej niż wskazują rozporządzenia i normy (rysunek 1) lub wręcz bezpośrednio na sieciach. Takie pertraktacje, zakończone sukcesem, opisujemy w studium przypadku 9.1, dotyczącym rozwiązań przyjętych w ramach Programu Rewitalizacji Obszarowej Centrum Łodzi.

Inną kwestią jest zastosowanie niewłaściwych technologii układania i remontu sieci, które powodują niepotrzebne uszkodzenia i zniszczenia drzew. Problem ten opisujemy na przykładzie miasta-ogrodu Sadyba (studium przypadku 9.2).

Czy zachodzi konflikt pomiędzy sieciami a korzeniami drzew?

Kolizje drzew i krzewów z obiektami budowlanymi są rozumiane jako brak możliwości właściwego

fot. Marzena Suchocka

Rysunek 2. Wypłycone korzenie drzewa na skutek ograniczenia dostępu tlenu poprzez budowę nieprzepuszczalnych nawierzchni

funkcjonowania drzewa, krzewu lub obiektu w wyniku realnego wzajemnego oddziaływania. Kolizje mogą być różnorodne: zagrożenie uszkodzeniem obiektów budowlanych, niszczenie drzew lub krzewów w wyniku budowy, przebudowy i konserwacji obiektów budowlanych, zagrożenie bezpieczeństwa pieszych, pojazdów i mienia na skutek upadku konarów i gałęzi lub całego drzewa itp.

Stwierdzenie konfliktu pomiędzy sieciami a korzeniami drzew wymaga określenia, co oznacza „kolizja” w danym przypadku, niemożliwego bez analizy kształtu systemu korzeniowego i warunków niezbędnych do jego rozwoju. Korzenie w miastach rosną w miejscach, gdzie znajdują odpowiednie warunki glebowe, zasobne zwłaszcza w wodę, tlen i składniki pokarmowe (Kosmala, 2005; Szczepanowska, 2001; Craul, 1998). Antropogeniczne gleby miejskie charakteryzują się ubiciem, zmniejszonym napowietrzeniem, spadkiem przepuszczalności oraz ograniczeniem zdolności zatrzymywania wody, co stanowi barierę dla penetracji korzeni, spowodowaną utratą makroporów. Zjawiska te powodują wypływanie systemu korzeniowego drzew (Craul, 1994). W związku z powyższym korzenie mogą zajmować bardzo nieregularną powierzchnię uzależnioną od warunków siedliskowych (rysunek 2).

System korzeniowy składa się z od czterech do jedenastu korzeni głównych i korzeni włósnikowych (Dujesiefken i in., 2005; Urban, 2008). Korzenie włósnikowe rozrastają się przede wszystkim w strefie 7–15 cm (Kosmala, 2005; Dujesiefken i in., 2005) lub 15–30 cm poniżej poziomu

fot. Palmett

Rysunek 3. Przykładowa lokalizacja instalacji podziemnych na jednej z warszawskich ulic. Instalacje te powinny być, zgodnie z normami, ułożone na głębokości poniżej 80 cm, są na głębokości około 20–30 cm

gruntu (Watson, 1998) i stanowią główną część powierzchni systemu korzeniowego. Na glebach okresowo zalewanych około pięćdziesięcioletnie lipy zakorzeniają się średnio na głębokość 0,4 m, wyjątkowo 0,7–0,8 m (Stokes i in., 2002). Głębokość ukorzenia zależy od poziomu wody gruntowej i właściwości gleby, w trudnych warunkach w miastach jest mniejsza. Smith i in. (2001) stwierdzili, że w glinie piaszczystej zagęszczonej do 1,8 g/cm³ korzenie rozwijały się na głębokościach o 60% płytszych. Przy niesprzyjających warunkach korzenie mogą koncentrować się nawet w warstwie płytszej niż 10 cm (Watson, 1998).

Zgodnie z rozporządzeniami i normami, sieci układane są na głębokościach poniżej 70–80 cm. Najpłycej układane są kable elektryczne i teletechniczne, pozostałe instalacje – głębiej, często na głębokości nawet kilku metrów. Tymczasem można przyjąć, że korzenie w glebach miejskich rozwijają się przeważnie na głębokość do 30 cm, co przy obecnym poziomie zaawansowania technologicznego

pozwala na układanie i remontowanie instalacji w sposób bezkolizyjny (Ziemiańska i Suchocka, 2013). Zalecane technologie opisujemy w ramce, a przykłady ich zastosowania w studiach przypadku 9.1 i 9.2.

Jednak w centrach miast o największym stopniu antropopresji bardzo często sieci układane są przez inwestora bardzo płytko, w sposób niezgodny z normami (rysunek 3). Takie sieci powinny być zdemonstrowane i ułożone ponownie na właściwych głębokościach. Przede wszystkim jednak nie powinny być akceptowane i odbierane przez branżowych inspektorów na etapie ich układania.

W przypadku spełnienia wymogów przepisów i norm technicznych przez projektantów i wykonawców sieci nie ma przeciwwskazań do sadzenia drzew w pobliżu sieci lub na nich (ramka 1). Jedynie sieć gazowa ze względów technicznych wymaga minimalnej odległości 50 cm od poboczniczy pnia. Zabezpieczenie przed wnikaniem korzeni do instalacji można uzyskać przez zagęszczenie podłoża w sąsiedztwie sieci lub stosowanie szczelnych połączeń w przypadku instalacji wodociągowych i sanitarnych (inne sieci nie są narażone na ryzyko rozrostu korzeni w rurach). Stosowanie ekranów korzeniowych nie przynosi skutków w sytuacji zbyt małej dla rozwoju korzeni objętości podłoża, dlatego kluczowe jest projektowanie miejsc do nasadzeń w sposób uwzględniający wymagania rozwojowe korzeni drzew (Suchocka, 2013).

Zakończenie

W związku z brakiem lub niewystarczającą liczbą miejsc do sadzenia roślin, w tym drzew, na terenach miast koniecznością staje się sadzenie ich w sąsiedztwie sieci lub na nich. Najpoważniejszym problemem, który można zidentyfikować w tym kontekście, jest powszechna lokalizacja sieci na głębokościach płytszych niż przewidują normy. Często sieci te nie są również oznaczone ostrzegawczą folią, co utrudnia ich namierzenie i może prowadzić do uszkodzeń przez sprzęt wykorzystywany do sadzenia drzew. Układanie sieci na głębokościach mniejszych niż przewidują normy utrudnia sadzenie drzew i jest niezgodne z prawem, dlatego powinno

Ramka 1. Metody pozwalające na eliminację kolizji pomiędzy sieciami podziemnymi a korzeniami drzew

Kanały technologiczne

Rozwiązaniem eliminującym kolizję korzeni drzew z elementami instalacji jest zastosowanie kanałów technologicznych. Mogą one zostać zaprojektowane na terenie każdej inwestycji, ale mogą również mieć formę publicznej sieci, jak we Wrocławiu, gdzie wybudowano sieć kanałów technologicznych dostępnych dla gestorów. Istnieje możliwość zgłoszenia przez właściciela sieci zainteresowania udostępnieniem kanału technologicznego, gmina wydaje w takiej sytuacji zgodę na wykorzystanie kanału, co jest bardzo korzystne dla właściciela sieci – ułatwia jej układanie, a przez to zmniejsza koszty inwestycji. Miasto zainwestowało w sieć kanałów technologicznych, aby zmniejszyć koszty inwestycji i uciążliwość remontów, co przynosi znaczne oszczędności. Rozwiązanie to jest również bardzo korzystne dla drzew – eliminuje konflikt pomiędzy inwestycjami a nowymi nasadzeniami i istniejącą zielenią.

Technologie bezwykopowe

Instalowanie i remont sieci metodami bezwykopowymi są w praktyce bezkolizyjne dla korzeni drzew. Przykładowe metody to przecisk czy przewiert sterowany. Możliwe jest również bezkolizyjne w stosunku do korzeni drzew wykonanie otwartego wykopu, ale należy wtedy w strefie ochronnej systemu korzeniowego zastosować prace ręcznymi narzędziami, pozwalające na zachowanie korzeni w wykopie. Metodami bezwykopowymi możliwa jest instalacja i naprawa kabli elektrycznych, telefonicznych, światłowodowych, rur ciepłowniczych, wodociągowych, kanalizacyjnych, czyli wszystkich mediów występujących w terenie. W taki sposób możliwa jest również instalacja rur nawadniających i odwadniających. Technologie te dają szerokie możliwości zastosowania ich w różnicowanych warunkach. Są to metody z reguły tańsze niż odkryte wykopy (przy uwzględnieniu kosztów pośrednich inwestycji), wiążą się też z nimi niższe koszty społeczne – są ciche i mniej inwazyjne (pozwalają na uniknięcie korków związanych z przeprowadzanymi robotami) oraz bardzo dokładne. Uważane są za jedyne możliwe do wykorzystania w całkowicie zurbanizowanych terenach miejskich.

Ręczne kopanie rowów

Ręczne kopanie rowów pod ułożenie instalacji w systemie korzeniowym daje możliwość odstąpienia korzeni przez podkopanie i umożliwia ich pozostawienie bez obciążenia. Kiedy wykop wykonywany jest z użyciem AirSpade, nie można używać koparek. Pod odstąpionym w wykopie, nieprzeciętym korzeniem układane są instalacje. Zaleca się jednak układanie instalacji w kanałach, przykładowo kabli elektrycznych w osłonach otaczających lub dzielonych.

Rysunek 4. Ręczne kopanie rowów pod instalacje może być przeprowadzone w sposób przyjazny drzewom – na zdjęciu pozostawione korzenie drzew

być traktowane jako samowola budowlana. Zbyt płytko położone sieci powinny być przekładane na koszt ich właściciela.

Należy wyraźnie zaznaczyć, że pomiędzy systemem korzeniowym a instalacjami nie ma kolizji uniemożliwiającej funkcjonowanie sieci. Postęp technologiczny powoduje, że obecnie ze względu na możliwość budowy i przebudowy instalacji metodą bezwykopową oraz dużą wytrzymałość rur i kabli

drzewo rosnące nad linią może rozwijać się praktycznie bezkolizyjnie (rysunek 4, ramka 1).

Fakt, że funkcjonowanie sieci podporządkowane jest przepisom prawa (których stosowanie jest obowiązkowe) oraz norm branżowych (nieobowiązkowych), powoduje chaos w procesie inwestycyjnym w zakresie ochrony i nasadzeń drzew. Każda sieć funkcjonuje zgodnie ze swoją specyfiką i jest zarządzana w inny sposób. To utrudnia możliwość wprowadzenia lokalnych standardów pozwalających na sadzenie drzew inaczej niż zgodnie z przepisami prawa, choć z technicznego punktu widzenia nic nie stoi na przeszkodzie sadzeniu drzew na sieciach lub w ich pobliżu. Negocjacje gmin z gestorami sieci są coraz częściej praktykowanym zwyczajem, który prowadzi do wypracowywania rozwiązań korzystnych dla drzew i nieograniczających funkcjonowania sieci. Rozwiązania te mogą i powinny być wykorzystywane do tworzenia standardów umożliwiających sadzenie na terenie miast większej liczby drzew oraz innych roślin, w tym w sąsiedztwie sieci. Wprowadzenie takich standardów jest kluczowe dla poprawy funkcjonowania współczesnych miast.

Literatura

- Craul, P.J. 1994. Urban soils: an overview and their future. W: Watson, G.W. i Neely, D. (red.), *The landscape below ground*. International Society of Arboriculture, Savoy, IL: 120–124.
- Dujesiefken, D., Drenou, C., Oven, P. and Strobbe, H. 2005. Arbicultural practices. W: Konijnendijk van den Bosch, C., K. Nilsson, T.B. Randrup i J. Schipperijn (red.), *Urban forests and trees*. Springer, Berlin: 419–441.
- Klimakvarter. 2014. *Copenhagen climate resilient neighborhood*. City of Copenhagen, Copenhagen.
- Kosmala, M. 2005. Co każdy arborysta o korzeniach drzew wiedzieć powinien. *Uprawa i Ochrona Drzew* 14: 31–41.
- Kronenberg, J. 2012. Bariery dla utrzymania drzew w miastach i sposoby pokonywania tych barier. W: Bergier, T. i Kronenberg, J. (red.), *Przyroda w mieście. Usługi ekosystemów – niewykorzystany potencjał miast*. Fundacja Sendzimira, Kraków: 31–49.
- Municipality of Rotterdam. 2007. *Waterplan 2*. Rotterdam.
- Smith, K.D., May, P.B. i Moore, G.M. 2001. The influence of compaction and soil strength on the establishment of four Australian landscape trees. *Journal of Arboriculture* 27: 1–7.
- Sobczyński, L. 2014. Odległości drzew i krzewów od obiektów budowlanych i innych w Polsce – stan aktualny. *Człowiek i Środowisko* 38: 79–123.
- Stokes, A., Fourcaud, T., Hruska, J., Cermak, J., Nadyezhdina, N., Nadyezhdin, V. i Peraus, L. 2002. An evaluation of different methods to investigate root system architecture of urban trees in situ: I. Ground-penetrating radar. *Journal of Arboriculture* 28: 2–10.
- Suchocka, M. 2013. Podłoża strukturalne i inne metody ułatwiające rozwój drzew w trudnych warunkach siedliskowych miast. W: Bergier, T., Kronenberg, J. i Lisicki, P. (red.), *Przyroda w mieście – rozwiązania*. Fundacja Sendzimira, Kraków, pp. 38–49.
- Szczepanowska, H.B. 2001. *Drzewa w mieście*. Hortpress, Warszawa.

- Szczepanowska, H.B. i Sitarski, M. 2015. *Drzewa – zielony kapitał miast. Jak zwiększyć efektywność pracy drzew?* Instytut Gospodarki Przestrzennej i Mieszkalnictwa, Warszawa.
- Szulc, A. 2013. *Zielone miasto: zieleni przy ulicach*. Agencja Promocji Zieleni, Warszawa.
- Urban, J. 2008. *Up by roots: healthy soils and trees in the built environment*. International Society of Arboriculture, Savoy, IL.
- Watson, G.W. 1994. Root development after transplanting. W: Watson, G.W. i Neely, D. (red.), *The landscape below ground*. International Society of Arboriculture, Savoy, IL: 54–68.
- Ziemiańska, M. i Suchocka, M. 2013. Planowanie i zasady ochrony drzew w procesie inwestycyjnym. W: Bergier, T., Kronenberg, J. i Lisicki, P. (red.), *Przyroda w mieście – rozwiązania*. Fundacja Sendzimira, Kraków: 10–25.

STUDIUM PRZYPADKU 9.1

Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi a sadzenie drzew na sieciach

Marzena Suchocka

Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

W Łodzi realizowana jest obecnie Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi, która zmieni wygląd ulic. Istotnym elementem przeobrażeń jest wprowadzenie szpalerów drzew, poprawiających funkcjonowanie miasta oraz komfort życia jego mieszkańców. W trakcie prac przygotowawczych powoli stawało się jasne, że zagęszczenie infrastruktury podziemnej uniemożliwia wprowadzanie nowych drzew w centrum Łodzi. W związku z powyższym jeszcze na etapie przygotowywania założeń do dokumentacji przetargowej miasto rozpoczęło negocjacje z gestorami sieci, dotyczące możliwości sadzenia drzew na sieciach lub określenia minimalnych wymaganych odległości drzew od sieci, w razie potrzeby mniejszych niż wymagane przez przepisy prawa i normy branżowe.

W 2017 r. Zarząd Inwestycji Miejskich zorganizował spotkania z właścicielami wszystkich mediów występujących na terenie podlegającym rewitalizacji (gaz, ciepło, teletechnika, wodociąg, kanalizacja oraz energetyka). Negocjacje odbywały się z każdą firmą oddzielnie i każdorazowo dyskutowano o warunkach odstępstwa od norm. Każde ze spotkań zakończono notatką roboczą, określającą na jakich ulicach dopuszczalne jest sadzenie drzew i czy jest ono możliwe na sieciach lub w jakiej minimalnej odległości od nich. Przyjęto ogólną zasadę, że w miejscach, w których sieci są w dobrym stanie, wykonane z nowoczesnych odpornych materiałów, stosowane będą bezwzględnie metody układania i remontu, co pozwoliło na wprowadzenie drzew na i blisko sieci. Negocjacje te

zakończyły się sukcesem, wypracowano skuteczne formy współpracy.

Spotkania odbywały się z udziałem przedstawicieli miasta, dendrologa oraz firm będących właścicielami sieci. Gestorzy mogli wyrazić swoje obawy, specjaliści przedstawiali fizjologię roślin, mówili o kształcie systemu korzeniowego i uwarunkowanych nim czynnikach stresowych w procesie inwestycyjnym. Wątpliwości dotyczące kolizji pomiędzy sieciami a korzeniami roślin wyjaśniane były przez dendrologa w czasie każdego spotkania, dlatego też – pomimo początkowej trudności w komunikacji między reprezentantami branż technicznej i przyrodniczej – obie strony kończyły spotkania bogatsze w wiedzę, która pozwalała operować argumentami merytorycznymi, a nie emocjonalnymi.

W 2018 r. rozpoczęto realizację projektów, które powstały na drodze uzgodnień. Na etapie wykonania nasadzeń w rejonie ulic o największym stopniu antropopresji stwierdzono lokalizację sieci płycej niż wymagają obowiązujące gestorów przepisy i w innym miejscu niż wskazywały mapy projektowe. Problem ten występuje nie tylko na terenie centrum Łodzi, często dotyczy również innych miast. W takiej sytuacji możliwe jest przebudowanie sieci, co wymaga nakładów finansowych i jest problematyczne. Układanie sieci niezgodnie z normami branżowymi powinno być jednak traktowane jako samowola budowlana i skutkować koniecznością przełożenia instalacji na koszt gestorów.

fot. mat. prasowe Urzędu Miasta Łodzi

Rysunek 5. Koncepcje wykorzystania szpalerów drzew w ramach rewitalizacji centrum Łodzi.
Stan obecny (po lewej); wizualizacje stanu po rewitalizacji (po prawej);

Proces opisany powyżej przynosi korzyści obu stronom. Gestorzy sieci zyskują jasno sprecyzowane ramy współpracy i uzgadniają reguły dotyczące usuwania drzew rosnących blisko sieci w razie awarii. Efektem uzgodnień może być też zgoda zarządców miejskich terenów na układanie

sieci pod drzewami, co jest bardzo cenną możliwością w sytuacjach braku miejsca. Miasto natomiast zyskuje możliwość sadzenia drzew na sieciach i w ich bliskim sąsiedztwie, bezcenną w utkanych gęstą infrastrukturą podziemną miastach w naszym kraju.

STUDIUM PRZYPADKU 9.2

Sadyba w Warszawie – niepotrzebne uszkodzenia drzew

Marzena Suchocka

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Korzenie drzew uważane są często za czynnik uszkadzający sieci. Z drugiej strony, jednym z najważniejszych zagrożeń dla witalności drzew jest mechaniczne uszkodzenie systemu korzeniowego, również na skutek jego obciążenia przez wykonanie otwartego wykopu pod instalacje. Przyjmuje się, że jednostronne obcięcie 45% systemu korzeniowego stanowi szkodę całkowitą, ponieważ na skutek tego uszkodzenia drzewo obumrze. Śmierć uszkodzonego drzewa może nastąpić tuż po uszkodzeniu lub po kilku latach. Szybkość reakcji i jej ostateczny skutek uzależnione są od kondycji drzewa, jego tolerancji gatunkowej oraz fazy rozwojowej. Odsunięty w czasie skutek uszkodzenia jest problematyczny w kontekście oceny relacji przyczynowo-skutkowych. Badania wskazują, że w praktyce co drugie drzewo uszkodzone w stopniu krytycznym obumrze po upływie 12 lat. Natomiast przycięcie korzeni w odległości mniejszej niż pięciokrotność średnicy pnia spowoduje powstanie istotnego statystycznie ryzyka wywrócenia się drzewa. Obie te sytuacje mogą być traktowane w świetle prawa jako zniszczenie drzewa.

Przykładem niewłaściwego interpretowania tematu kolizji korzeni i elementów instalacji jest sprawa na terenie jednego z miast-ogrodów w Warszawie. Rozbieżność zdań pomiędzy zarządcą terenu a właścicielem lokalnej sieci elektrycznej rozpoczęła się od wniosku gestora o wycięcie trzech drzew, które według wnioskodawcy niszczyły kable. Właściciel sieci elektrycznej obawiał się, że korzenie

zagrożą funkcjonowaniu urządzeń przesyłowych i zwrócił się z prośbą o ich usunięcie. Sytuację komplikowała ochrona konserwatora zabytków na terenie miasta-ogrodu, z którego planowano usunąć wnioskowane, a w przyszłości wszystkie pozostałe drzewa w pasach drogowych, zlokalizowane w sąsiedztwie instalacji. Mając na uwadze płytki system korzeniowy drzew w miastach oraz możliwości techniczne budowy i remontu sieci obawy te uznane zostały za nieuzasadnione, a wniosek o wycięcie odrzucono.

Na terenie Sadyby zlokalizowana jest poza tym aleja drzew gatunku klon srebrzysty (*Acer saccharinum*). W sąsiedztwie wszystkich wspomnianych drzew poprowadzony został zgodnie z projektem kabel elektroenergetyczny, ułożony metodą wykopu otwartego. Podczas wykonywania wykopu za pomocą sprzętu zmechanizowanego wycięto po jednej stronie drzewa całą część systemu korzeniowego, zlokalizowaną, jak pisaliśmy w treści rozdziału, głównie na głębokości do 30 cm. W efekcie prac uszkodzone drzewa mają osłabioną żywotność, natomiast z czasem część tych rosnących obok trasy przebiegu kabla, nieobjętych wnioskiem o usunięcie, zaczęła wykazywać poważne oznaki zamierania. Jedno z nich było widocznie przechylone w stronę drogi. Uszkodzone drzewa na skutek niewłaściwej technologii wykonania robót wykazywały oznaki osłabienia, a niektóre z nich zachwiania statyki – oznaki wskazujące na wysokie ryzyko wykrotu w systemie korzeniowym, spowodowane cięciem korzeni.

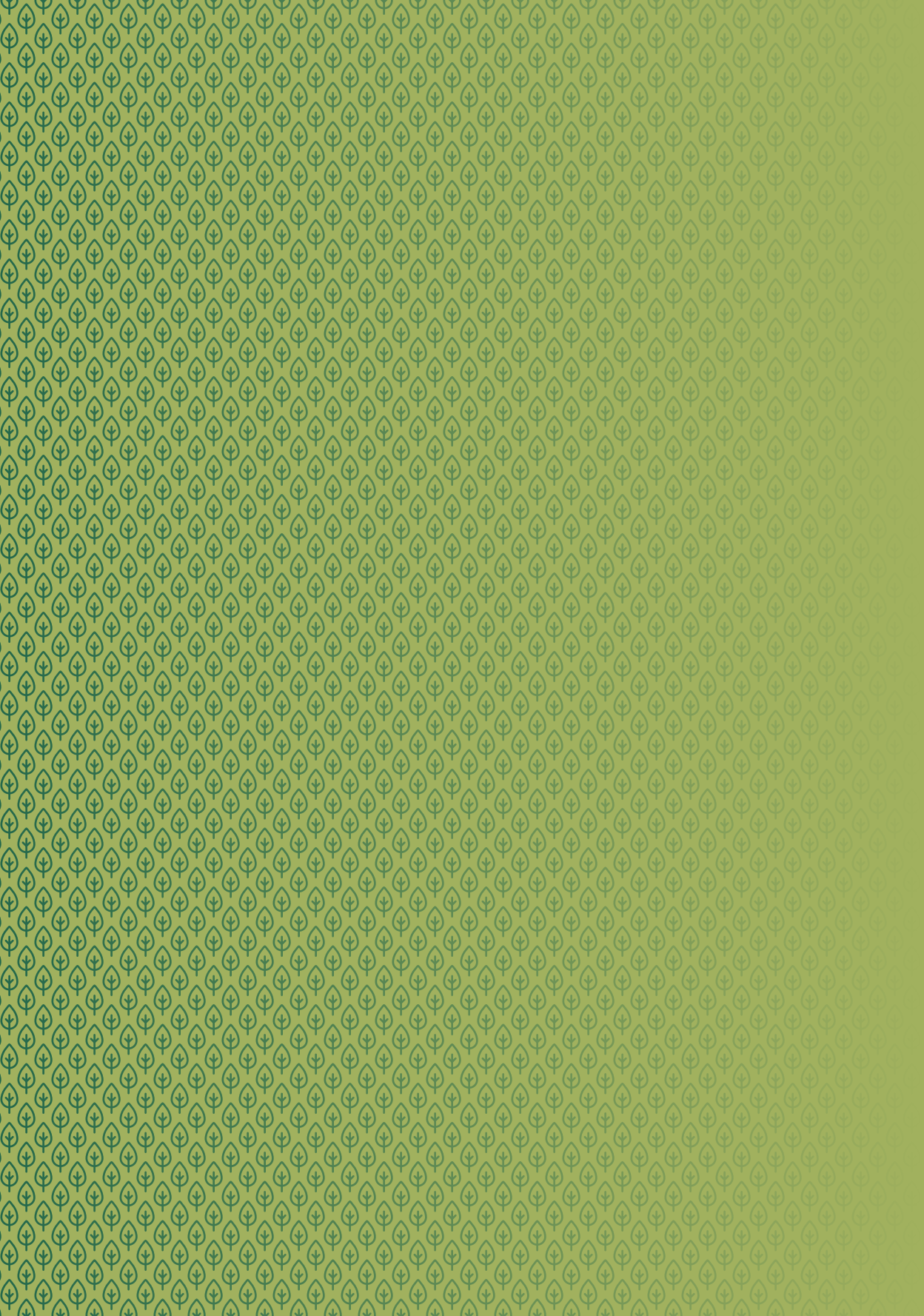

fot. Marzena Suchocka

Rysunek 6. Wykonywanie prac budowlanych w systemach korzeniowych drzew metodą wykopu otwartego z użyciem koparki

Ustawa o ochronie przyrody (Dz. U. z dnia 16 kwietnia 2004 r. z późniejszymi zmianami) nakłada obowiązek ochrony drzew, stwierdzając, że „Prace ziemne oraz inne prace związane z wykorzystaniem sprzętu mechanicznego lub urządzeń technicznych, prowadzone w obrębie bryły korzeniowej drzew lub krzewów na terenach zieleni lub zadrzewieniach powinny być wykonywane w sposób najmniej szkodzący drzewom lub krzewom” (art. 82. 1.). Prace na terenie miasta-ogrodu wykonano me-

todą otwartego wykopu w systemach korzeniowych kilku drzew w sposób powodujący ich zniszczenie. Aby spełnić wspomniane wymogi ustawy, prace powinny być wykonane bezkolizyjnie, powszechnie stosowanymi metodami bezinwazyjnymi. Budowa obiektów liniowych i omijanie przeszkód, również takich jak system korzeniowy drzew, jest możliwa przez wykonanie instalacji liniowej z wykorzystaniem przepustów (technologii bezwykopowych – por. ramka 1).

Współpraca z sektorem prywatnym na terenach nienależących do miasta

Tomasz Jeleński

Politechnika Krakowska

Tereny zieleni podlegają w mieście podziałom własnościowym, toteż finansowane są z publicznych oraz prywatnych środków. Inwestycje prywatne mają znaczący wpływ na formę, funkcjonalność i obraz miasta. Ten wpływ bywa często destrukcyjny, dlatego promujemy w tym rozdziale działania tych inwestorów i deweloperów, którzy mądrze inwestują w zieleni. Świadomi inwestorzy prywatni są cennymi partnerami dla władzy publicznej zabiegającej o obecność i jakość zieleni w mieście.

Słowa kluczowe: społeczna odpowiedzialność biznesu; inwestycja prywatna; przestrzeń publiczna; współfinansowanie; współpraca z deweloperami; współpraca z biznesem

Wprowadzenie

W rozdziale 2 opisaliśmy ogólne zasady zarządzania terenami zieleni o różnych formach własności i użytkowania. W całym poradniku konsekwentnie akcentujemy potrzebę współpracy międzysektorowej i możliwość partnerskiego współfinansowania inwestycji w zieleni. W niniejszym rozdziale koncentrujemy się na dobrych praktykach zarządczych i inwestycyjnych, które zaowocowały przestrzeniami o ponadstandardowym udziale i jakości zieleni w przestrzeniach publicznych, półpublicznych i półprywatnych. Przedstawione tu przykłady dotyczą działań w różnych skalach przestrzennych: od niewielkiego kompleksu biurowego i aneksów parkowych, poprzez kilkusetmetrowy zielony trakt, wielkowiejski plac, zieleni w strefach komercyjnych, centrach biznesowych i handlowych, po kompletną dzielnicę miejską (opisaną w studium przypadku 10.1). Przykłady te różni m.in. czas potrzebny na realizację założeń: niektóre są gotowe, inne opisujemy w pierwszych fazach realizacji, a ich dokończenie może wymagać jeszcze wielu lat konsekwentnej współpracy.

Modele współpracy samorządów z sektorem prywatnym

Miasta coraz częściej sygnalizują chęć angażowania podmiotów prywatnych w działania na rzecz zieleni. Po stronie biznesu również obserwuje się rosnące zainteresowanie zazielenianiem inwestycji oraz przestrzeni je otaczających, m.in. w ramach programów społecznej odpowiedzialności. Istotnym ograniczeniem rozwoju współpracy między sektorem publicznym i prywatnym jest niedostatek działań informacyjno-edukacyjnych z zakresu ochrony, kształtowania i utrzymania zieleni, skierowanych do prywatnych inwestorów i deweloperów. Poziom świadomości i wiedzy na temat przyrody w mieście jest stosunkowo niewysoki wśród przedstawicieli działów zajmujących się społeczną odpowiedzialnością biznesu, co odbija się na skuteczności realizacyjnej. Pilnym zadaniem wydaje się opracowanie uniwersalnych oraz miejscowych wytycznych dotyczących bardziej zaawansowanych form i zakresów współpracy pomiędzy biznesem a władzą publiczną

(Biejat, 2017). W tym celu powinno się wykorzystywać doświadczenia płynące między innymi z lokalnych dobrych praktyk.

W wypracowaniu nowych modeli współpracy mogą pomóc organizacje trzeciego sektora, które wcześniej posiadały umiejętności współdziałania z samorządami, lokalnymi społecznościami i biznesem (por. rozdział 5). Przy budowie osiedla Nowe Żerniki we Wrocławiu (opisanego w studium przypadku 10.1) Stowarzyszenie Architektów RP było inicjatorem i pełni funkcję partnera merytorycznego w złożonym procesie inwestycji publiczno-prywatnej. W ramce opisujemy również przykład krakowskiej Superścieżki, gdzie Fundacja Aktywnych Obywateli była zaangażowana jako moderator procesu partycypacyjnego.

Ciekawy jest przypadek krakowskiego Osiedla Mieszka w Mieście (MWM). Rozległy teren po dawnym motelu Krak w Bronowicach Małych miał być w całości przeznaczony pod inwestycje deweloperskie. Dzięki akcji społecznej pozostawiono w rękach miasta około dwuhektarową działkę. Powstaje tam park, w istotnym stopniu współfinansowany przez dewelopera, firmę Henniger Investment. Inwestorowi zależy, aby w przyszłości przestrzeń osiedla, które buduje, zintegrowała się z parkiem publicznym. Ponieważ osiedle MWM to inwestycja wieloletnia, która powstaje w oparciu o całościową koncepcję urbanistyczną, w miejscu, gdzie w przyszłości powstanie miejska aleja, posadzono już drzewa. Na jeszcze niezainwestowanych działkach, jako tymczasowe rozwiązanie pozwalające na poprawę estetyki przestrzeni i dostarczenie mieszkańcom usług ekosystemów, deweloper założył i udostępnił łąkę kwietną.

W Łodzi firma deweloperska Budomal w 2013 r. zawiązała z miastem partnerstwo publiczno-prywatne w celu oczyszczenia i rehabilitacji nieużytku przylegającego do Osiedla Liściasta Park. Częściowo w ramach obowiązkowej kompensacji przyrodniczej za drzewa wycięte przy budowie, a częściowo dla podniesienia atrakcyjności tego nowo budowanego osiedla, deweloper w całości sfinansował prace na działce należącej do miasta, które następnie przejęło obowiązki dalszego utrzymania terenu włączonego do parku doliny rzeki Sokołównki (Ambrose-Oji i in., 2017).

Ramka 1. Zarząd Zieleni m.st. Warszawy – dobra praktyka partycypacji i współfinansowania

Zarząd Zieleni m.st. Warszawy (ZZW) wdraża mechanizmy dialogu i partycypacji umożliwiające sprawniejsze kształtowanie zielonej infrastruktury. Chodzi przede wszystkim o zachęcenie przedsiębiorców i mieszkańców do udziału w kreowaniu i rozwoju miejskiej zieleni. Kompleksowy program ZZW obejmuje: zgłaszanie inicjatyw (diagnozę), szukanie rozwiązań oraz finansowanie projektów i realizacji. ZZW chce działać zarówno na terenach będących w dyspozycji miasta, jak i na terenach niepublicznych, w oparciu o porozumienia o zagwarantowaniu swobodnego dostępu do tych obszarów i trwałości działań. Ta oferta skierowana jest głównie do wspólnot lokalnych i spółdzielni, ale może też być zachętą dla deweloperów.

Do finansowania programu przewidziano dwa rodzaje wsparcia: fundraising indywidualny – wśród osób prywatnych, szczególnie mieszkańców, i fundraising korporacyjny – kierowany do warszawskich przedsiębiorców, w tym szczególnie do deweloperów. Zakłada się, że partycypacja prywatnych inwestorów przyniesie korzyści firmom, które będą miały szansę zbudowania swojego „zielonego” wizerunku, a także miastu, które zyska kolejne elementy przyrodnicze wpisane w szerszą strategię zazieleniania metropolii.

Działania fundraisingowe są swego rodzaju odwróconym budżetem partycypacyjnym. Udostępniając wiedzę i umiejętności pracowników ZZW, miasto chce zachęcić podmioty prywatne do finansowania w ich sąsiedztwie nasadzeń zieleni, np. szpalerów drzew. W przypadku obszarów przyulicznych partnerzy zobowiązani są jedynie do sfinansowania zakupu i posadzenia roślin, a ich pielęgnacją zajmie się miasto (Urząd m.st. Warszawy, 2017).

Swoje działania ZZW realizuje przez partnerów społecznych, którzy mają prowadzić marketing bezpośredni i aktywności edukacyjne, rozpowszechniać informacje o programie, a także pozyskiwać środki finansowe. W tym celu rozwijane są metody, które już dobrze zafunkcjonowały w stolicy, np. Inicjatywa Lokalna, która działa przy Centrum Komunikacji Społecznej.

Partnerzy docelowo będą działać w dziewięciu zdefiniowanych obszarach: programie „Milion drzew dla Warszawy” (por. studium przypadku 7.2); pielęgnacji „drzew weteranów”; poprawie dostępności terenów zieleni przez likwidację barier architektonicznych; dostosowaniu terenów zieleni do zróżnicowanych form aktywności fizycznej mieszkańców; rozwoju zieleni dla wspólnot lokalnych; a w kolejnych krokach m.in. budowie urządzeń służących zróżnicowaniu siedlisk i wykorzystaniu przybrzeżnych terenów cieków i kanałów oraz wód w nich płynących. W ramach tych działań wspierane są także ogrody społeczne.

Przygotowano gotowe pakiety, które przedsiębiorcy lub mieszkańcy mogą sfinansować, np. „Drzewo dla Warszawy”, „Ogród Deszczowy”, „Opiekun Drzewa”, ale mogą one być modyfikowane i wzbogacane przez fundatorów. Partycypacja podmiotów prywatnych może odbywać się na drodze bezpośredniego pokrycia kosztów lub darowizny na rzecz społecznego partnera programu. Oprócz mechanizmów wsparcia finansowego program ma objąć także system nagród.

Z zasady za sposób i jakość wyposażenia przestrzeni publicznych odpowiedzialny jest samorząd miasta, ale pozwolenie na zabudowę nowego terenu wiąże się coraz częściej ze zobowiązaniem prywatnego inwestora do wybudowania niezbędnej infrastruktury. Miasto powinno zadbać, aby w każdym przypadku takie zobowiązania nie dotyczyły tylko technicznych aspektów inwestycji, ale uwzględniały również elementy błękitno-zielonej infrastruktury, w tym nasadzenia. Te powinny być dobierane

zgodnie z lokalnymi przepisami i aktualną wiedzą o miejskich ekosystemach, a także zasadą zaniechania procesów zubażających bioróżnorodność.

Problemem bywa nie tylko niewłaściwy dobór roślin do nasadzeń, ale też zbyt intensywna i niewłaściwa pielęgnacja zieleni, przyczyniająca się np. do zmniejszenia liczebności niektórych gatunków ptaków. Dobry przykład odpowiedniego źródła wiedzy dają krakowskie „Standardy zakładania i pielęgnacji podstawowych rodzajów terenów zieleni

Ramka 2. Superścieżka – dobra praktyka wspólnej kreacji miejsca

Placemaking (kreacja miejsca) jest ideą i globalnym ruchem miejskim. Wykorzystuje potencjał lokalnej społeczności, a często również prywatny kapitał, do wspólnego kształtowania miejsc, które inspirują do zdrowego, aktywnego życia i budują więzi społeczne. Istotą kreacji miejsca jest działanie w przestrzeni o niewykorzystanym potencjale. Zieleni jest czynnikiem szczególnie ważnym od samego początku procesu angażowania i aktywizacji społeczności wokół miejsca (Jeleński i in., 2009).

Jednym z większych projektów, które przecierają ścieżkę partnerskiej współpracy między samorządem a prywatnym biznesem w formule *placemakingu*, jest Superścieżka, czyli działanie na rzecz zagospodarowania przestrzeni pomiędzy rondami Mogiłskim i Grzegórzeckim w Krakowie. To ponad 5 ha terenu o długości ponad 500 m. Firma Skanska – inicjator i główny sponsor przedsięwzięcia – oraz krakowski ZM potwierdzają, że ten projekt jest wyjątkowym eksperymentem ze względu na skalę i metodę pracy. Inicjatywa wymagała opracowania indywidualnego modelu współpracy między miastem, stroną społeczną i prywatnym fundatorem. Głównym konsultantem przedsięwzięcia było biuro Jana Gehla, a organizatorem i moderatorem warsztatów – Fundacja Aktywnych Obywateli im. Józefa Dietla. Opiekę nad przedsięwzięciem objęło dwóch wiceprezydentów miasta odpowiedzialnych za infrastrukturę i rozwój.

W ciągu kilku miesięcy 2015 r. odbyły się cztery spotkania warsztatowe z udziałem mieszkańców, wystawa przedstawiająca wizualizacje idei projektowych i proces ich powstawania oraz otwarta debata i głosowanie nad ostatecznym kształtem Ścieżki. Myślą przewodnią, wokół której budowany jest charakter założenia, jest *Słowo*, zastosowane w zieleni, wodzie, małej architekturze, rzeźbie, tymczasowych scenografiach, projekcjach światła i dźwięku.

Do maja 2016 r. trwały prace koncepcyjne połączone z szeregiem spotkań i uzgodnień, a do stycznia 2017 r. powstawał projekt wykonawczo-budowlany I etapu realizacji. W czerwcu 2017 r. zakończono I etap Ścieżki, obejmujący przestrzeń publiczną przed budynkiem AXIS oraz skwer im. Mariana Eilego. Na skwerze pojawiły się nowe nasadzenia bylin, traw ozdobnych (ponad 1300 m²), drzew (ponad 60) i krzewów (blisko 2000) oraz fontanna i poidełka. Istotnym elementem skweru jest stworzony na nowo plac zabaw, wykorzystujący naturalne materiały. Całkowicie wymieniona została nawierzchnia oraz mała architektura, postawiono obiekty sztuki i tablice z informacjami o twórczości patrona skweru i założonego przez niego tygodnika „Przekrój”, a także opisujące sam projekt Superścieżki. Koszt realizacji I etapu, ponad 2 mln zł, poniosła Skanska, która była także generalnym wykonawcą inwestycji (w partnerstwie z ZM oraz Radą Dzielnicy II Grzegórzki). Kolejne fazy Superścieżki są obecnie na etapie projektowania i uzyskiwania stosownych pozwoleń administracyjnych.

foto: Piotr Banasik

foto: Piotr Banasik

w mieście” (Wydział Kształtowania Środowiska UMK, 2011). Zawierają one wytyczne dla terenów gminnych, takich jak parki, zieleńce, zieleń przyuliczna i (w pewnych przypadkach) osiedlowa. Mogą być traktowane również jako nieobligatoryjne wytyczne dla inwestorów prywatnych, np. w zakresie doboru polecanych gatunków roślin do zastosowania na osiedlach deweloperskich, parkingach czy w otoczeniu biurów.

Dobłą praktyką dotyczącą prywatnego finansowania zieleni miejskiej są stosowane przez Zarząd Zieleni Miejskiej (ZZM) w Krakowie pakiety sponsorskie, czyli gotowe propozycje finansowania różnych inwestycji na rzecz zieleni (por. studium przypadku 10.2). Podobne pakiety oferuje Zarząd Zieleni m.st. Warszawy, włączając je w szerszą strategię działań partnerskich (ramka 1).

Przy dużych projektach ta forma finansowania może być zastąpiona przez umowy trójstronne, określające szczegółowo zobowiązania właściciela działki, wykonawcy i sponsora. Na podstawie takich umów realizowana jest m.in. krakowska Superścieżka (ramka 2). Ten wzorcowy projekt wyznaczył obowiązujący obecnie w Krakowie model współpracy między prywatnym deweloperem a instytucjami samorządowymi. Może on być stosowany przy łączonych inwestycjach publicznych i biznesowych, wszędzie tam, gdzie w przestrzeni publicznej dochodzi do połączenia interesów społecznych i prywatnych. Ważnym wyróżnikiem Superścieżki jest formuła *placemakingu*, czyli szerokiego zaangażowania interesariuszy przy określaniu idei i treści projektu¹.

Certyfikacja wielokryterialna zrównoważonych inwestycji

W Polsce funkcjonuje dobrze rozwinięty rynek certyfikacji zielonego budownictwa. Certyfikowane są głównie projekty deweloperskie. Według Polskiego Stowarzyszenia Budownictwa Ekologicznego (PLGBC), w połowie 2018 r. liczba obiektów posiadających certyfikaty BREEAM, LEED, DGNB, WELL i HQE przekroczyła 500, a ich całkowita

powierzchnia użytkowa dochodzi do 12 mln m². Samorządy powinny wspierać projekty certyfikowane, ponieważ wyróżniają się one niskoemisywnością. Korzystne oddziaływanie zieleni wykorzystuje się głównie w takich elementach certyfikowanych budynków jak zielone dachy i fasady, które m.in. ograniczają efekt miejskiej wyspy ciepła.

Stosowane w Polsce certyfikaty nie są jednak bezpośrednio związane z jakością przestrzeni zewnętrznej. Aspektem, który najsilniej dotyczy zazielenienia przestrzeni wokół certyfikowanych budynków, są ich relacje transportowe. Zrównoważone budynki nie mogą generować zwiększonego ruchu samochodowego, są więc lokalizowane w miejscach obsługiwanych przez transport publiczny, pieszy i rowerowy, a przy ich projektowaniu ogranicza się do minimum liczbę miejsc parkingowych. Ograniczenie liczby samochodów w mieście jest z kolei warunkiem niezbędnym dla skutecznego zazielenienia ulic.

W Polsce nie przyjęły się jeszcze certyfikaty zrównoważonych projektów urbanistycznych, np. BREEAM Communities czy LEED for Neighborhood Development, które w sposób nieporównanie bardziej kompleksowo integrują interesy inwestorów, deweloperów i społeczności lokalnych. Niezbędnymi i podlegającymi ocenie cechami każdego certyfikowanego masterplanu są m.in. sposoby wpisania zabudowy w lokalny kontekst środowiskowy oraz wartość zielonej infrastruktury. Miasta w kilkunastu krajach korzystają już z certyfikacji urbanistycznej, aby przyspieszyć rozwój projektów zintegrowanych (BRE, 2018; Boeing i in., 2014). Standard BREEAM Communities International uwzględnia różne konteksty środowiskowe i może być stosowany prawie na całym świecie. Jego autorzy zaznaczają, że nawet w środowisku o wyjątkowo bogatym ekosystemie lub wobec specyficznych wymogów planistycznych przewidziana jest możliwość dostosowania kryteriów do lokalnych uwarunkowań przyrodniczych, a także politycznych, gospodarczych i kulturowych (BRE Global, 2018).

Niezależnie od samego procesu certyfikacji, z systemów tych można czerpać inspirację do planowania i projektowania urbanistycznego,

¹ ZZM w Krakowie zastosował następnie ten model m.in. przy projektowaniu parku Reduta.

Ramka 3. **Business Garden – dobra praktyka otoczenia biurowców**

Business Garden jest miejscem pracy, ale ma też integrować pracowników, zachęcać ich do aktywności i przyciągać również w czasie wolnym. Oprócz standardowych stojaków na rowery, przy biurowcu są postawione samoobsługowe punkty naprawy oraz prywatne stacje rowerów miejskich. Starannie dobierani są najemcy punktów usługowych, aby pracujący w Business Garden mogli załatwić wiele codziennych spraw na miejscu, w przerwie lub po wyjściu z biura. Ogrody są animowane zorganizowanymi zajęciami ruchowymi i wydarzeniami kulturalnymi. Chodzi m.in. o przyjazną atmosferę w miejscu pracy i zatarcie sztywnego podziału pomiędzy czasem pracy i zabawą. Przestrzenie wspólne i atrakcje organizowane są z myślą o najemcach, ale przy okazji zaciera się granica między prywatnym kompleksem biurowym a przestrzenią publiczną.

W Business Garden Warszawa, dzięki ograniczeniu liczby naziemnych miejsc parkingowych, prawie całą dostępną powierzchnię działki zajmuje ogólnodostępny park projektu JSK Architekci. Tereny zieleni, wliczając zielone dachy i tarasy, stanowią 60 proc. powierzchni kompleksu. Wśród zieleni są tam rozmieszczone obiekty małej architektury: pomosty, elementy sportowe, różnorodne miejsca do siedzenia, leżaki, ławki; można też usiąść bezpośrednio na trawie.

Kompozycja ma charakter krajobrazowy i stanowi układ drzew, krzewów, traw ozdobnych i bylin oraz sieci alejek spacerowych, zbiorników wodnych i elementów małej architektury. Wody opadowe w całości zatrzymywane są na terenie i gromadzone do nawadniania zieleni w okresach suchych i napełniania otwartych zbiorników wodnych.

fot. www.propertydesign.pl

fot. pkrajewski.pl

zwłaszcza że kryteria i wytyczne są nieodpłatnie dostępne na stronach internetowych BREEAM (BRE, 2017) i LEED (USGBC, 2014). Twórcy tych systemów zaznaczają, że władze lokalne nie powinny ich używać zamiast systemów planowania, ale jako narzędzia uzupełniające, służące promocji zrównoważonego rozwoju przestrzennego lub jako wytyczne dla rewizji lokalnych polityk i regulacji (U.S. Green Building Council, 2014).

Zielona przestrzeń w otoczeniu biurowców

Zwiększając atrakcyjność budynków dla najemców szczególnie dbających o dobrostan swoich

pracowników, niektórzy deweloperzy celują powyżej standardów certyfikatowych. Biurowce coraz częściej oferują dodatkowe świadczenia związane z utrzymaniem zdrowia i dobrego samopoczucia: sale ćwiczeń, treningi jogi, dostarczanie do biura świeżych warzyw i owoców; zarządcy zgadzają się na obecność w pracy zwierząt domowych. Kolejnym krokiem jest podnoszenie jakości otoczenia zewnętrznego. Przestrzeń wokół biurowców jest zazieleniana, aby w przerwach od pracy można było lepiej ją wykorzystać do relaksu i aktywności fizycznej. Takie zmiany w przestrzeni służą zarówno pracownikom biur jak i osobom postronnym.

W Polsce jednym z pionierów we wdrażaniu systemów, które uzupełniają zrównoważone

budownictwo i poprawiają otoczenie, jest firma Vastint, budująca kompleksy Business Garden (ramka 3). Są one projektowane z myślą o stworzeniu wygodnego i inspirującego środowiska zatrudnienia, do czego przyczynić się mają ogrody, zaprojektowane do spacerów, aktywnego wypoczynku i pracy. Obcowanie z zielenią i wodą pomaga ograniczyć codzienny stres (obniżając poziom kortyzolu) oraz obniżyć tętno i ciśnienie krwi, prowadząc do poprawy zdrowia poprzez wzmocnienie systemu immunologicznego, obniżenie ryzyka depresji, otyłości, cukrzycy oraz nowotworów. Zielen w otoczeniu zwiększa zadowolenie, rozwija kreatywność, poprawia zdolność myślenia i podejmowania dobrych decyzji. Może mieć korzystny wpływ na kulturę pracy oraz sprzyjać wewnętrznej harmonii i więziom społecznym (Gilchrist i in., 2015; Lottrup i in., 2015). Takie środowisko pozytywnie wpływa na produktywność. Dodatkowo, zielona przestrzeń kompleksów biurowych z założenia otwiera się na przestrzeń publiczną, przyczyniając się do ogólnej poprawy jakości środowiska miejskiego (por. przykład Business Garden opisany w ramce 3 i pl. Europejskiego w Warszawie – w ramce 4).

Zielen w strefach komercyjnych, centrach biznesowych i handlowych

Z perspektywy zasad zrównoważonego rozwoju przestrzennego wydzielenie w mieście stref handlowych i biznesowych jest krytykowane z powodu braków ich funkcjonalnej i społecznej integracji z miastem. Monofunkcyjne strefy powodują dysfunkcje komunikacyjne i deficyty społecznych relacji, wynikające wprost z dzielenia miasta. Centra komercyjne mogą jednak rozwijać się w sposób bardziej zrównoważony dzięki zieleni, która poprawia warunki pracy i funkcjonowania biznesu, świadcząc równocześnie usługi ekosystemów dla całej populacji miasta, a nawet przyczyniając się do realizacji najambitniejszych celów ochrony przy-

rody, takich jak ochrona gatunkowa (por. studium przypadku 10.3 dotyczące zarządzania bioróżnorodnością na obszarach planowanych inwestycji biurowych firmy Skanska)².

Dzielnice rozwoju biznesu (Business Improvement Districts, BIDs) to instytucje zarządzające strefami handlowo-usługowymi na swoich obszarach, w dużym stopniu niezależne, ale utrzymujące partnerskie relacje z lokalnym samorządem. Nawet w krajach anglosaskich, skąd ten rodzaj organizacji pochodzi, nie wykształciły one pełnej autonomii wobec samorządu lokalnego, ale w porozumieniu z nim są podmiotami zarządzającymi, odpowiedzialnymi na terenie BIDs za bieżące bezpieczeństwo, monitoring, estetykę i czystość, czyli utrzymanie oraz promocję miejsca. Podział obowiązków pomiędzy władzą publiczną a zarządami BIDs na ich terenie podlega ciągłym zmianom, uzależnionym od aktualnych relacji społecznych i koniunktury gospodarczej (De Magalhaes, 2014). Jedną z kluczowych kompetencji zarządów BIDs może być zarządzanie zielenią.

Naukowe badania wpływu zieleni w mieście na percepcję, postawy i zachowania konsumentów wskazują, że działalność komercyjna i zazielenianie przestrzeni miasta to praktyki nie tylko nie przeciwstawne, ale wzajemnie się wzmacniające. Zielen obecna w obiektach handlowych oraz w ich otoczeniu poprawia wyniki handlu detalicznego i może być traktowana jako strategiczna przewaga biznesowa (Joye i in., 2010). Badania reakcji konsumentów na obecność drzew w dzielnicy handlowej wskazują, że drzewa duże i zadbane tworzą cenny z perspektywy biznesu charakter miejsca, w sposób trwały podnosząc jakość wrażeń estetycznych i ocenę czasu spędzonego na zakupach. Zielen, a szczególnie drzewa, mogą być skutecznie wykorzystywane do marketingu miejsca. Pozytywne skojarzenia z naturą korzystnie wpływają na postrzeganie samych zakupów, które z aktywności czysto praktycznej przekształcają się w doświadczenie bardziej pełne i związane z konkretnym miejscem (Wolf, 2009) (por. ramka 5 nt. Tarasów Zamkowych w Lublinie).

² Snep i in. (2011) argumentują, że zielen założona w sąsiedztwie zabudowy komercyjnej i na jej dachach może wspierać lokalne siedliska, przyczyniając się do znaczącego wzrostu populacji gatunków chronionych. Np. w Holandii, gdzie przeprowadzono badanie, takie inwestycje mogą zaowocować wzrostem populacji czterech chronionych gatunków motyli o 19–33%.

Ramka 4. Plac Europejski w Warszawie – dobra praktyka komercyjnej przestrzeni publicznej

Na warszawskiej Woli, w miejscu dawniej zaniedbanego kwartału ulic Towarowej, Grzybowskiej, Wroniej i Łuckiej, powstała wysokiej jakości przestrzeń publiczna z zielenią i fontannami, dostępna wyłącznie dla pieszych. To pierwszy tej skali miejski plac w stolicy, spólnie zaprojektowany i zrealizowany na prywatnej działce przez dewelopera – firmę Ghelamco – jako element przestrzeni publicznej towarzyszący kompleksowi Warsaw Spire. Inwestycja kosztowała 1,2 mld zł, z czego sam plac – 40 mln zł.

Na powierzchni 1,5 ha (dwukrotnie większej od pl. Zamkowego) inwestor posadził 140 drzew (niektóre w czasie sadzenia miały wysokość nawet 11 m) i ok. 14 tys. innych roślin, m.in. żywopłoty z buku zwyczajnego oraz liczne krzewy. Mikroklimat placu poprawia też długi na 120 m kaskadowy strumień, w którym latem brodzą dzieci. Dla wypoczynku ustawiono leżaki i ławki z palet z poduchami oraz klocki z drewna służące za stoliki. Plac zaprojektowała firma Wirtz International Landscape Architects, która w swoim portfolio ma m.in. ogrody Pałacu Elizejskiego, Jardin du Carrousel w Ogrodach Tuileries w Paryżu i Jubilee Park w Londynie.

Na placu brak jest barier dla wózków i osób niepełnosprawnych. Zadbano, aby partery usługowe wokół placu zostały zajęte przez obiekty ożywiające przestrzeń: restauracje i kawiarnie z letnimi ogródkami. Inwestor i jego partnerzy organizują tam cykle wydarzeń o charakterze artystycznym, rozrywkowym i sportowym, okazjonalne imprezy i świąteczne iluminacje, które regularnie przyciągają tysiące osób. W zależności od pory roku, działa tu bezpłatne kino plenerowe, lodowisko, bulodrom (do gry w petankę) oraz otwarta galeria sztuki nowoczesnej i designu. Dzięki tym aktywnościom plac zafunkcjonował jako centrum lokalne. Pomimo że projektanci pl. Europejskiego wyraźnie dążyli do jego formalnej integralności, warto zauważyć, że jego wnętrze posiada jedną historyczną pierzeję. Stojąc tam kamienice z muralami to ostańce pamiętające czasy warszawskiego getta.

Przebieg placu ma też kilka słabości. Największy budynek stoi od strony południowo-zachodniej, co powoduje wrażenie chłodu, nie zawsze pożądanego poza sezonem letnim. Niektórzy użytkownicy wskazują na niedostatek ogólnodostępnych stojaków na rowery i stałych siedzisk z oparciami, których szczególnie brakuje w sąsiedztwie zbiorników wodnych. Ogólnie jednak inwestycja wyróżnia się jakością. We wrześniu 2016 Towarzystwo Urbanistów Polskich nagrodziło pl. Europejski w X edycji konkursu na najlepiej zagospodarowaną przestrzeń publiczną w Polsce w kategorii „Nowo wykreowana miejska przestrzeń publiczna”. Plac został również doceniony przez międzynarodowe środowisko ekspertów rynku nieruchomości, przyczyniając się do zdobycia przez Warsaw Spire tytułu najlepszej inwestycji biurowej na świecie w prestiżowym konkursie MIPIM Awards 2017 w Cannes. Co najważniejsze, założenie placu, początkowo odbierane z rezerwą przez dużą część opinii publicznej jako zabieg marketingowy, już w roku otwarcia wygrało internetowy plebiscyt na najlepszą realizację architektoniczną w stolicy.

fot. bi.gazeta.pl

fot. bi.gazeta.pl

Ramka 5. Tarasy Zamkowe – dobra praktyka centrum handlowego

W centrum Lublina powstała galeria handlowa z zielonym dachem o powierzchni ponad 16 tys. m². Koncepcja Tarasów Zamkowych, autorstwa biura Stelmach i Partnerzy, uwzględnia zarówno zasady zielonego budownictwa, jak też kontekst dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Obiekt ma przypominać raczej jedno z lubelskich wzgórz niż wielokubaturowe centrum handlowe. Publicznie dostępny dach, ze skwerami, trawnikami i ciągami spacerowymi jest miejscem rekreacji i wydarzeń kulturowych.

Bryłę galerii wpisano w krajobraz naturalny poprzez zielone skarpy od strony rzeki Czechówki. Dach obsadzony został lokalnymi gatunkami, występującymi na brzegach lubelskich rzek. To m.in. bzy, wierzby, a przede wszystkim różne gatunki traw. Rośliny zostały dobrane tak, aby tworzyć semi-naturalny system o regionalnym charakterze. Dobór gatunków ma równocześnie ułatwić eksploatację. Miejscowe rośliny nie wymagają ochrony przed mrozem ani szkodnikami, a zabiegi pielęgnacyjne mogą być ograniczone do minimum.

Dach został wykonany przy użyciu systemowych materiałów do dachów zielonych. Teren podzielono ze względu na sposób użytkowania i typ uprawy na dwie strefy. Pierwsza, o pow. ponad 10 tys. m², gdzie założono uprawę ekstensywną na cienkiej warstwie substratu glebowego, jest niedostępna dla spacerujących, ale tamtejsza roślinność: trawy, zioła, krzewinki i sukulenty, jest dostosowana do trudnych warunków siedliskowych i ma duże zdolności regeneracyjne. Druga strefa to ponad 5 tys. m² ogólnodostępnych upraw intensywnych, gdzie mogą rosnąć byliny, krzewy i drzewa. Towarzyszą one ciągom komunikacyjnym, przestrzeni rekreacyjnej i widowiskowej. Zieleni wysoka w postaci drzew liściastych posadzona jest przy alejkach spacerowych, na zielonych skarpach łączących poszczególne przestrzenie wypoczynku i rekreacji. Wyposażenie dachu obejmuje ścieżki, ławki, poidelka i tabliczki informujące o gatunkach roślin. Projekt obejmuje również uprawę pnączy na elewacji zachodniej i północnej, a także nasadzenia zieleni niskiej od południowej strony budowli, gdzie przebiega podziemna infrastruktura techniczna.

Dach Tarasów Zamkowych jest też punktem widokowym, z którego rozciąga się panorama Wzgórza Zamkowego i Starego Miasta w Lublinie. Możliwość spacerowania wśród zieleni i podziwiania panoramy starówki Lublina przyciąga odwiedzających. Na ogólnodostępną część dachu można wejść z poziomu ulicy, z tarasu galerii oraz z wnętrza galerii. Zasady korzystania zostały określone w regulaminie. Dach jest dostępny przez 7 dni w tygodniu, z wyłączeniem dni, w których odbywają się tam imprezy okolicznościowe.

Funkcja publicznego ogrodu rekompensuje stratę zabudowanego terenu, ale właściciel obiektu wykorzystuje powierzchnię dachu także do celów komercyjnych. Powstało tam pole do gry w minigolfa, sztuczna plaża, bar, urządzane są imprezy promocyjne. Na dachu można rozstawić namioty, urządzać pokazy i koncerty.

Projekt zdobył certyfikat BREEAM Excellent, a realizacja – szereg nagród, m.in. International Property Awards w kategorii Retail Development for Poland 2015 i w kategorii Retail Development: Project for Europe Region, a także nagrodę za Inwestycję Roku w konkursie Prime Property Prize 2015 w kategorii Rynek powierzchni handlowych oraz wyróżnienie SARP 2015 w kategorii Obiekt użyteczności publicznej.

fol. www.immofinanz.com

fol. Małgorzata Genca

Zakończenie

Opisane w rozdziale przykłady angażowania biznesu do współtworzenia przestrzeni publicznych, w tym terenów zieleni, pokazują, że takie działania są możliwe i przynoszą wielostronne korzyści. Należy jednak zauważyć, że stanowią one dopiero początek bardziej złożonych działań. Większość współczesnych realizacji deweloperskich ma charakter osiedli mieszkaniowych o bardzo ograniczonej skali i funkcjonalności. Wprawdzie inwestorzy coraz częściej dbają, aby wyposażono je w zielone podwórka, tarasy lub wydzielone ogródki, ale to władza publiczna ma dbać o otoczenie osiedla i jego integrację z resztą miasta. Taka dychotomia nie służy integralności i jakości przestrzeni. Aby osiągnąć wysoką jakość i trwałość założeń urbanistycznych, muszą one być oparte na długoterminowych strategiach rozwoju i projektach obejmujących w sposób zintegrowany inwestycje publiczne i prywatne. Pogodzenie interesów publicznych i prywatnych powinno być podstawą polityki zrównoważonego rozwoju miasta³.

W ostatniej dekadzie pojawiły się w Polsce próby budowy kompletnych, modelowych dzielnic miejskich, które mają cechować się przyjazną i ekologiczną przestrzenią do życia. Inwestycje deweloperskie są tam wpisywane w projekty urbanistyczne większych całości miasta. Takie projekty z zasady powinny opierać się na partnerskiej współpracy samorządów z prywatnymi inwestorami. Dzięki niej mogą przyczynić się do realizacji zasadniczych zadań projektowania urbanistycznego, którymi są integracja przestrzenno-funkcjonalna kwartałów i dzielnic oraz wewnętrzna ciągłość, witalność i różnorodność przestrzeni publicznych (przykład takiej zintegrowanej dzielnicy opisujemy w studium przypadku 10.1 – Nowe Żerniki). Najbardziej pożądane w strukturze i obrazie miasta są przestrzennie zdefiniowane kwartały oraz sekwencje ulic (w tym zielonych alei i bulwarów), placów i parków. Projekty deweloperskie podporządkowane takiej ramowej strukturze mają szansę współtworzyć użyteczne, trwałe i charakterystyczne miejsca do życia i wspólnego użytkowania.

Literatura

- Ambrose-Oji, B., Buijs, A., Geróházi, E., Mattijssen, T., Száraz, L., Van der Jagt, A., Hansen, R., Rall, E., Andersson, E., Kronenberg, J. i Rolf, W. 2017. *Innovative governance for urban green infrastructure: a guide for practitioners, GREEN SURGE Project Deliverable 6.3*. University of Copenhagen, Copenhagen.
- Biejat, K. 2017. *Zarządzanie oraz ochrona zieleni w polskich miastach*. Fundacja Sendzimira, Warszawa.
- Boeing, G., Church, D., Hubbard, H., Mickens, J. i Rudis, L. 2014. LEED-ND and Livability Revisited. *Berkeley Planning Journal* 31–55.
- BRE. 2017. *BREEAM Communities Technical Manual: Version: SD202 – Issue: 1.2*. BRE Global Limited, Watford.
- BRE. 2018. *Achieving Sustainable Masterplans*. BRE Global.
- BRE Global. 2018. *BREEAM Communities International Technical Standard*.
- De Magalhaes, C. 2014. Business Improvement Districts in England and the (private?) governance of urban spaces. *Environment and Planning C: Government and Policy* 32: 916–933.
- Gilchrist, K., Brown, C. i Montarzino, A. 2015. Workplace settings and wellbeing: Greenspace use and views contribute to employee wellbeing at peri-urban business sites. *Landscape and Urban Planning* 138: 32–40.
- Jeleński, T., Kosiński, W. i PPS. 2009. *Jak przetworzyć miejsce: podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*. Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków.
- Joye, Y., Willems, K., Brengman, M. i Wolf, K. 2010. The effects of urban retail greenery on consumer experience: Reviewing the evidence from a restorative perspective. *Urban Forestry & Urban Greening* 9: 57–64.

³ Mowa tu o politykach zdefiniowanych na szczeblu państwowym i unijnym (patrz: (Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 2015; Karta Lipska, 2007), jak i na szczeblach regionalnym i lokalnym.

- Karta Lipska. 2007. Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich, przyjęta z okazji nieformalnego spotkania ministrów w sprawie rozwoju miast i spójności terytorialnej w Lipsku, w dniach 24–25 maja 2007 r.
- Lottrup, L., Stigsdotter, U.K., Meilby, H. i Claudi, A.G. 2015. The workplace window view: a determinant of office workers' work ability and job satisfaction. *Landscape Research* 40: 57–75.
- Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. 2015. *Krajowa Polityka Miejska 2023. Dokument przyjęty Uchwałą Rady Ministrów w dniu 20 października 2015 r. Warszawa. MIiR, Warszawa.*
- PLGBC. 2017. *WELL Building Standard* <<https://plgbc.org/pl/certyfikacja-wielokryterialna/well-building-standard>>.
- Snep, R.P.H., WallisDeVries, M.F. i Opdam, P. 2011. Conservation where people work: A role for business districts and industrial areas in enhancing endangered butterfly populations? *Landscape and Urban Planning* 103: 94–101.
- Urząd m.st. Warszawa. 2017. *Warszawa zaprasza do zielonej współpracy* <www.um.warszawa.pl/aktualnosci/warszawa-zaprasza-do-zielonej-wsp-pracy>.
- U.S. Green Building Council. 2014. *LEED Reference Guide for Neighborhood Development V4*. USGBC, Washington.
- USGBC. 2014. *Getting to know LEED: Neighborhood Development* <www.usgbc.org/articles/getting-know-leed-neighborhood-development>.
- Wolf, K.L. 2009. More in store: research on city trees and retail. *Arborist News* 18: 22–27.
- Wydział Kształtowania Środowiska UMK. 2011. Standardy zakładania i pielęgnacji podstawowych rodzajów terenów zieleni w mieście – zał. do Programu ochrony środowiska dla miasta Krakowa na lata 2012–2015 z uwzględnieniem zadań zrealizowanych w 2011 roku oraz perspektywę na lata 2016–2019.

STUDIUM PRZYPADKU 10.1

Nowe Żerniki we Wrocławiu – dobra praktyka budowy zrównoważonej dzielnicy

Tomasz Jeleński

Politechnika Krakowska

Nowe Żerniki (WuWA2) to próba stworzenia modelowej dzielnicy mieszkaniowej. Projekt idealowo nawiązuje do słynnej wystawy architektonicznej WuWA (1929), która miała postać wzorcowego osiedla wybudowanego z inicjatywy Śląskiej Sekcji Werkbundu we współpracy z miejskimi władzami budowlanymi. WuWA2 to przedsięwzięcie zainaugurowane w 2011 r. przez miasto Wrocław i Dolnośląską Okręgową Izbę Architektów RP, przy współpracy wrocławskiego oddziału SARP. Gmina przeznaczyła na ten cel 40 ha terenu w zachodniej części miasta i 40 mln zł na budowę infrastruktury drogowej i społecznej oraz zieleni miejską. Prywatny kapitał inwestowany jest w budowę kwartałów mieszkaniowych. Wykonawcami są architekci, inwestorzy/deweloperzy, konsultanci oraz Urząd Miejski Wrocławia. Wspólne działania koordynuje Architekt Miasta.

Nowe Żerniki pomyślane zostały jako jednostka kompletna, zintegrowana i sprzyjająca budowaniu więzi sąsiedzkich, wyposażona w infrastrukturę społeczną charakterystyczną dla miasta oraz dużo terenów zieleni. Projektanci oparli jej strukturę na kilku dużych zielonych założeniach. Główne osie urbanistyczne dzielnicy to aleje, w które wkomponowane są kameralne punkty handlowe i usługowe: przedszkole, szkoła, przychodnia, dom seniora, a także dom kultury i lokalny targ. Na terenie przecinającego osiedle skweru-alei o wymiarach 80 na 400 m lokowane są obiekty rekreacyjne, boiska i place zabaw. W południowej części dzielnicy powstaje park, z miejscem dla obiektu sakralnego.

Teren podzielono na kilka kolonii, które są realizowane etapami. Obecnie kończy się budowa I etapu. Przekroczono liczbę 900 mieszkań dla ok. 3 tys. mieszkańców. WuWA2 ma pokazać możliwą alternatywę dla oferty generowanej dotąd przez rynek deweloperski. Chodzi m.in. o zaangażowanie różnorodnych inwestorów – oprócz deweloperów i inwestorów indywidualnych także małych spółdzielni i kooperatyw. Takie zróżnicowanie ma m.in. umożliwić realizację modelowych rozwiązań dla budynków o różnej skali, charakterze i budżecie. Deweloperzy wyłaniani są w ramach przetargów ofertowych, w których istotnym czynnikiem oceny jest przedstawiona koncepcja architektoniczna. Ich oferty ocenia komisja, która zwraca uwagę nie tylko na to, ile deweloper jest skłonny zapłacić za

fol. Maciej Lulko

Rysunek 1. Widok na dzielnicę Nowe Żerniki – pierwszy etap realizacji. Widoczne załadki zielonych alei, jeden ze zbiorników retencyjnych i zielone dachy

działkę, ale przede wszystkim co i jak zamierza na niej zbudować.

Żaden kwartał w Żernikach nie może być grodzony. Poczucie bezpieczeństwa i intymności zapewnia odpowiedni układ i ludzka skala budynków. Osiedlowe uliczki, zielone dziedzińce, alejki i ogródki mają integrować mieszkańców i sprzyjać tworzeniu sąsiedzkich więzi. Bliskość infrastruktury społecznej oraz wysokiej jakości piesze i zielone przestrzenie publiczne mają zlikwidować uzależnienie od samochodu i zachęcać do ruchu pieszego.

W umowach notarialnych z miastem deweloperzy zobowiązują się do inwestycji w błękitno-zieloną infrastrukturę na terenie swoich działek, jak i działania na rzecz zazieleniania przestrzeni wspólnych. Na przykład budowa obsadzonej roślinnością kładki pieszo-rowerowej, która ma połączyć WuWA2 z rozległymi terenami rekreacyjnymi Kąpieliska Glinianki, ma być zrealizowana w formule partnerskiego współfinansowania. Przede wszystkim jednak inwestorzy na swój koszt zazieleniają półprywatne wnętrza kwartałów: drogi wewnętrzne, podwórka i zieleńce, które muszą pozostać ogólnodostępne.

W projektowaniu poszczególnych zespołów zabudowy uczestniczą miejskie jednostki odpowiedzialne za realizację przestrzeni publicznych i infrastruktury. W założeniach podkreśla się, że przestrzenie komunalne mają mieć charakter zrównoważony i niskokosztowy, tj. służyć integracji i rekreacji, ochronie środowiska i minimalizacji wydatków eksploatacyjnych. Realizacja projektów wymaga wycięcia tysięcy drzew. Wykorzystywane są więc nasadzenia zastępcze. Deweloperzy, którzy zobowiązani są do nasadzeń kompensacyjnych, deponują je w banku nasadzeń, pozostającym w dyspozycji miasta. Dzięki temu drzewa finansowane przez prywatne podmioty pojawiają się w przestrzeniach wspólnych w odpowiednim miejscu i czasie.

Podczas projektowania i realizacji zwraca się uwagę na retencję wody deszczowej w zbiornikach zamkniętych i otwartych. Wszyscy deweloperzy

foto. Maciej Lulko

Rysunek 2. Jeden ze zbiorników retencyjnych w Nowych Żernikach

są zobowiązani, zapisami w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i w umowach, do budowy zbiorników zamkniętych. Woda z nich może być wykorzystywana przez poszczególne wspólnoty mieszkaniowe. Nadmiar jest odprowadzany do dwóch otwartych zbiorników retencyjno-rekreacyjnych. Tam część deszczówki odparowuje, reszta jest wykorzystywana do podlewania zieleni miejskiej. Zbiorniki pełnią również funkcję zimowiska dla płazów, dzięki odpowiedniemu ukształtowaniu terenu i posadzonym w wodzie roślinom.

Zbigniew Maćków, jeden z liderów grupy pomysłodawców, projektantów i organizatorów WuWA2, zauważa, że idea zrównoważonej dzielnicy i nieformalna edukacja, która ma miejsce w procesie wyboru inwestorów i określania warunków inwestycji, zainspirowała część z nich do dodatkowych działań na rzecz podnoszenia jakości i ochrony środowiska. Powstały na przykład: ogólnodostępna siłownia, która zamienia pracę mięśni w energię elektryczną; panele fotowoltaiczne zasilające oświetlenie części wspólnych; stacja monitorowania jakości powietrza; sad z tradycyjnymi odmianami drzew owocowych. W kwartałach pojawiają się zielone dachy i bezpieczne miejsca dla rowerów. Jeden z deweloperów, firma Archicom, zorganizował Akademię Młodego Ogrodnika. W kilkunastu skrzyniach dzieci z sąsiedztwa mogą hodować zioła.

STUDIUM PRZYPADKU 10.2

Pakiety sponsorskie i inne formy współpracy ZZM w Krakowie z biznesem

Katarzyna Przyjemską-Grzesik

Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Początki współpracy krakowskiego Zarządu Zieleni Miejskiej (ZZM) z biznesem miały miejsce dzięki strategii społecznej odpowiedzialności biznesu, na którą niezwykle silny nacisk kładły władze jednej ze światowych korporacji mających oddział w Krakowie. Firma dysponowała środkami na działania na rzecz środowiska przyrodniczego, miała również rzeszę wolontariuszy chętnych do podjęcia aktywności. Brakowało jednak projektu, w który mogliby się włączyć. Po przeprowadzeniu analizy środków i oczekiwań sponsora, jak również możliwości, jakimi dysponuje ZZM, okazało się, że konieczne jest stworzenie odpowiedniego narzędzia, dzięki któremu tego typu wsparcie sponsora mogłoby znaleźć zastosowanie w ramach struktur miejskich. Tak zrodziła się idea stworzenia pakietów sponsorskich.

Choć impulsem do ich powstania był znaczący zastrzyk finansowy zaoferowany przez sponsora, oferta, którą przygotowano, dała możliwość zaangażowania się niemal każdemu mieszkańcowi. Pula pakietów zakładała możliwość dokonania „zielonych zakupów” w kwotach od 150 do nawet 10 000 zł, jednak kluczową opcję stanowił pakiet „szyty na miarę”, w ramach którego firma otrzymywała ofertę dostosowaną do posiadanych środków i uwzględniającą jej oczekiwania. Aby realizacja pakietów była możliwa, konieczne było również opracowanie modelu prawnego respektującego urzędowe uwarunkowania. Po przeanalizowaniu wielu wariantów za najbardziej optymalne rozwiązanie uznano umowę trójstronną (umowa o wspólne zrealizowanie zadania) pomiędzy: firmą – dostawcą/wykonawcą – urzędem. Wypracowana przez ZZM formuła stanowi narzędzie na tyle uniwersalne, że korzystać z niego mogą również inne instytucje publiczne w Polsce realizujące podobne przedsięwzięcia.

Dla większości sponsorów niezwykle istotnym czynnikiem przy podejmowaniu decyzji o wykupieniu „pakietu sponsorskiego” była możliwość zaangażowania w akcję swoich pracowników. W ramach działań związanych z zielonym pakietem realizowany był wolontariat pracowniczy. Wspólna praca przy sadzeniu zieleni łączyła więc aspekty integracyjne, edukacyjne i społeczne. Pracownicy są przecież jednocześnie mieszkańcami naszego miasta, a ich działania mające na celu jego zazielenienie przyczyniają się do wzrostu poczucia odpowiedzialności za miasto jako dobro wspólne.

fot. Zarząd Zieleni Miejskiej w Krakowie

Rysunek 3. „Wysadzamy ekrany” – wspólna akcja sadzenia pnączy wzdłuż ekranów akustycznych przez pracowników HSBC i mieszkańców Krakowa, 22 października 2016 r.

foto: Piotr Kempf

Rysunek 4. „Ogród motyli” – skwer przy ul. Dekerta w Krakowie, zrealizowany w ramach pierwszej wspólnej akcji crowdfundingowej studentów, mieszkańców i Urzędu Miasta

Aby jednak zaspokojona została tak istotna dla większości sponsorów potrzeba włączenia w tego typu działania pracowników, konieczne jest dysponowanie w ramach instytucji odpowiednim zespołem. Przykładowo wspomniany w studium przypadku 1.2 zespół „Kraków w zieleni” może pomóc w logistyce związanej z organizacją całego przedsięwzięcia. Każda inicjatywa powinna zostać również odpowiednio nagłośniona. Informacje o realizacji zielonego pakietu, umieszczane zarówno w mediach społecznościowych, jak i na stronie instytucji, nie tylko wspierają strategię społecznej odpowiedzialności angażujących się przedsiębiorstw, ale również informują i edukują inne firmy oraz samych mieszkańców o możliwości partycypacji w podobnych działaniach.

Wraz z uruchomieniem dla przedsiębiorców możliwości realizacji strategii społecznej odpowiedzialności poprzez pakiety sponsorskie, liczba firm chętnych do realizacji takich działań z każdym rokiem wzrasta. Od początku projektu (2016 r.) wzięło w nim udział ponad 25 firm, w tym część kilkakrotnie. Od 2016 r. w ramach pakietów sponsorskich udało się pozyskać na rzecz miasta kwotę ponad 600 tys. zł. Sumy te co roku się zwiększały. I tak odpowiednio w 2016 r. było to ok. 50 tys. zł, 2017 r. – 220 tys. zł, a w 2018 r. – 340 tys. zł. Poza

aspektem finansowym warto pamiętać o setkach uczestników, którzy w czynny sposób przyczynili się do zazielenienia miasta.

Inną ciekawą formułą współpracy na linii miasto–firmy–mieszkańcy, zapoczątkowaną w Krakowie, była akcja crowdfundingowa, której celem było zebranie środków na rewitalizację niewielkiego skweru w jednej z krakowskich dzielnic. Z inicjatywą akcji zgłosiła się do magistratu grupa studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego, która w sposób praktyczny chciała zrealizować program w ramach przedmiotu „crowdsourcing”. Realizacja tego projektu była możliwa dzięki opracowanej wcześniej formule pakietów sponsorskich, gdyż mechanizmy były bardzo zbliżone. Akcja zakończyła się sukcesem, a studenci wraz z mieszkańcami zmienili zaniedbany skwer w piękne, pełne klimatu miejsce.

Reasumując, wspólne działania firm i instytucji publicznych nie tylko są możliwe, ale niosą ze sobą wiele korzyści, wykraczających poza najbardziej oczywisty aspekt finansowy. Bazując na gotowych rozwiązaniach prawnych, warto wychodzić z inicjatywą współpracy do firm, pamiętając jednocześnie, że poprzez ich zaangażowanie docieramy pośrednio i bezpośrednio do rzeszy mieszkańców – uczestników lub odbiorców – w obu przypadkach beneficjentów zaistniałych przemian.

STUDIUM PRZYPADKU 10.3

Plan zarządzania bioróżnorodnością na obszarach planowanych inwestycji biurowych firmy Skanska

Joanna Ejsmont, Adam Targowski
Skanska

Bioróżnorodność w miastach jest zagadnieniem często pomijanym w procesie inwestycyjnym, szczególnie w ściśle zabudowanych centrach miast. Ze względu na dowiedziony pozytywny wpływ obecności zieleni na jakość życia ludzi, firma Skanska przy planowaniu każdego projektu biurowego stawia sobie za cel tworzenie jakościowej tkanki przyrodniczej, chcąc wykorzystać możliwości, jakie daje dana inwestycja. W przypadku nowej inwestycji biurowej jeszcze przed przystąpieniem do projektowania powstaje plan zarządzania bioróżnorodnością. Ma on na celu uwzględnienie środowiska przyrodniczego w analizie potrzeb użytkowników i innych interesariuszy, uzupełniając tym samym dialog prowadzony z nimi. Projekt bioróżnorodnej zieleni wokół inwestycji ma za zadanie dopełnienie funkcji społecznych, współtworzy wizerunek estetyczny całości, a jednocześnie wspiera szereg procesów zachodzących w ekosystemie.

Pierwszym krokiem w realizacji planu jest wnikliwa analiza sytuacji przyrodniczej (fauny i flory) w otoczeniu przyszłego projektu z udziałem przyrodników oraz zwrócenie uwagi na wyzwania, z jakimi mierzy się miasto, dzielnica, sąsiedztwo (na terenach śródmiejskich często brak jest znaczących elementów przyrodniczych, ciągłość korytarzy ekosystemów jest przerywana). W tym celu realizowana jest inwentaryzacja elementów przyrody oraz usług ekosystemów na terenie inwestycji, jak również w promieniu 200 m od niej. Następnie identyfikuje się wymogi, jakie muszą być spełnione dla utrzymania lub zwiększenia bioróżnorodności. Istotne jest wzięcie pod uwagę, jak usługi ekosystemów odpowiadają na potrzeby przyszłych użytkowników budynków (przeanalizowane w procesie dialogu z interesariuszami). Poza identyfikacją usług

ekosystemów istniejących na danym terenie ocenia się również potencjał wykreowania nowych usług.

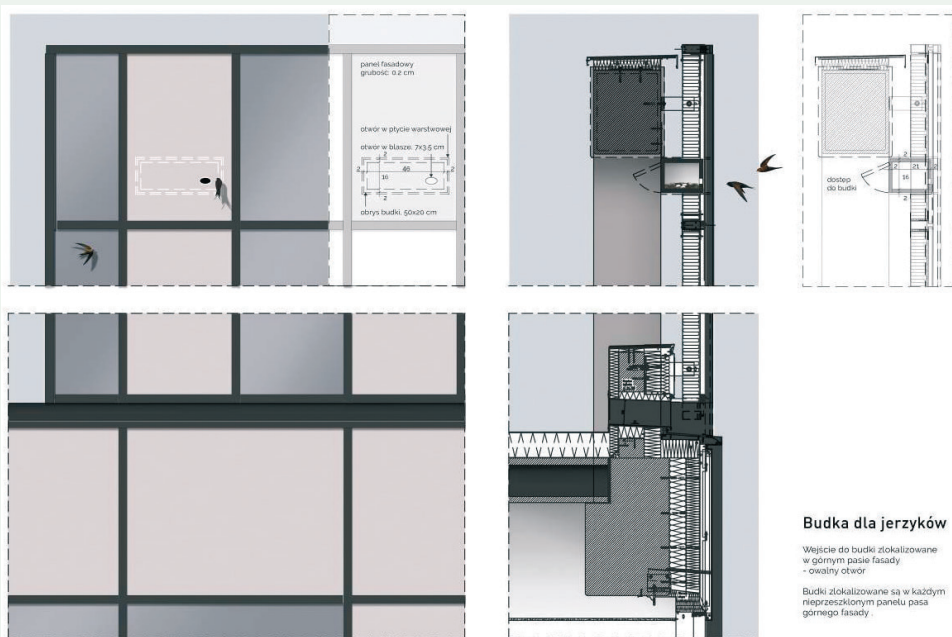
Wyniki powyższych analiz, poza szczegółowym opisem uwarunkowań i możliwości, zawierają rekomendacje. Wskazują one, jak wraz z rozwojem projektu można poprawić stan przyrody w otoczeniu lub – w skrajnych przypadkach – wprowadzić nowe elementy, zwiększając wartość ekologiczną otoczenia nieruchomości. Na tym etapie powstają szczegółowe wytyczne co do zakresu zabezpieczenia, pielęgnacji i ochrony elementów ekosystemu zastanego i projektowanego.

Kolejnym etapem jest wdrożenie wypracowanych wytycznych w projekty zagospodarowania terenu. Wymaga to świadomego podejścia do projektowania przestrzeni otaczającej budynek. Zwyczajową praktyką jest wypełnianie roślinami kształtów o sumarycznej powierzchni spełniającej wymagania pozwoleń

foto. Elżbieta Rotblum

Rysunek 5. W budynku biurowym Spark pszczołami opiekuje się Pszczelarium

Rysunek 6. Detal rozwiązania instalacji budek dla jerzyków na attyce budynku biurowego Nowy Rynek w Poznaniu

w zakresie powierzchni biologicznie czynnej, bez analizy wpływu na inne elementy przyrody, często bagatelizując ograniczone szanse na jej przetrwanie. Natomiast uwzględnienie potrzeb bioróżnorodności oraz biofilii wymaga świadomego kształtowania przestrzeni pod szatę roślinną od samego początku, z uwzględnieniem nie tylko jej powierzchni i aspektów eksploatacyjnych, ale również potrzeb ekosystemu.

Równie istotnym etapem jest odpowiedni dobór podwykonawców oraz nadzór nad skutecznym wykonaniem nasadzeń w celu zapewnienia odpowiednich warunków do przyjęcia się roślin oraz ich późniejszego wzrostu i rozwoju. Przy pracy z materiałem przyrodniczym sama instrukcja może okazać się niewystarczająca, konieczne jest wsparcie ekspertów ds. zieleni oraz ich stałe zaangażowanie przez cały proces projektowania, wykonania oraz późniejszej eksploatacji.

W przypadku fauny Skanska bierze pod uwagę przede wszystkim ptaki, szczególnie jerzyki, których miejsca gniazdowania są w polskich miastach często likwidowane na skutek termomodernizacji budynków. Stworzenie budek dla jerzyków znalazło się

kilkakrotnie w rekomendacjach, toteż zostały one zainstalowane w realizowanych budynkach. Często pojawia się również kwestia pszczoł i innych zapylaczy, w tym uwzględnienia roślin miododajnych w okolicy budynku lub na jego dachu (na zdjęciach budynek biurowy Spark, na którego dachu pszczołami opiekuje się Pszczelarium).

Kluczowe dla skutecznej ochrony i kształtowania usług ekosystemów jest właściwe określenie zakresu zaangażowania konsultanta ds. zarządzania wartością przyrodniczą na terenie inwestycji. Skanska wyłania eksperta, którego zadaniem jest zarówno przeprowadzenie oceny przyrodniczej, sporządzenie planu bioróżnorodności i planu zarządzania zielenią dla inwestycji oraz konsultowanie projektu, jak i prowadzenie nadzoru w funkcji inspektora nadzoru terenów zieleni przy realizacji inwestycji. Nadzór ten obejmuje: konsultacje przy wyborze firmy wykonawczej, wprowadzenie firmy wykonawczej na teren realizacji, akceptację materiałów i wykonywanych prac, odbiór realizacji, zalecenia pielęgnacyjne uwzględniające rodzaj i technologię wykonania nasadzeń oraz stały nadzór na terenie inwestycji.

Cykl poradników dotyczących usług ekosystemów, skierowanych do pracowników administracji samorządowej, organizacji pozarządowych oraz wszystkich zainteresowanych zielenią miejską, tworzeniem błękitno-zielonych sieci, podnoszeniem jakości życia i przestrzeni publicznej w polskich miastach.

Przyroda w mieście. Usługi ekosystemów – niewykorzystany potencjał miast

Poradnik wyjaśnia koncepcję usług ekosystemów i wskazuje, jak uwzględnić je w zarządzaniu miastem. Kładzie nacisk na przeciwdziałanie barierom dla ochrony przyrody w mieście, partycypację społeczną i wycenę ekonomiczną.

Przyroda w mieście. Rozwiązania

Poradnik przedstawia praktyczne i szczegółowe zagadnienia związane z zarządzaniem przyrodą w mieście, dzieląc je na rozwiązania techniczne i organizacyjne.

Woda w mieście

Poradnik prezentuje rozwiązania techniczne, planistyczne i systemowe, pozwalające na wprowadzenie do przestrzeni zurbanizowanej ekosystemów wodnych różnej skali.